

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANA BİLİM DALI
AZERBAYCAN TÜRKÇESİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

KEMAL ABDULLA'NIN EKSİK EL YAZMASI
ROMANI VE DEDE KORKUT HİKÂYESİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
EBRU DEMİR

Danışmanlar:
Doç. Dr. İlkin GULİYEV
Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ

Kars 2017

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANA BİLİM DALI
AZERBAYCAN TÜRKÇESİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

KEMAL ABDULLA'NIN EKSİK EL YAZMASI
ROMANI VE DEDE KORKUT HİKÂYESİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
EBRU DEMİR

DANIŞMANLAR VE JÜRİ ÜYELERİ

Doç. Dr. **İlkin GULİYEV**

Prof. Dr. **Şureddin MEMMEDLİ**

Doç. Dr. Gulnare Gocaeva MEMEDOVA

Yrd. Doç. Dr. Afina BARMANBAY

Kars 2017

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ebru DEMİR tarafından hazırlanan “Kemal Abdulla'nın Eksik El Yazması Romanı ve Dede Korkut Hikâyelerinin Karşılaştırılması” başlıklı bu çalışma, 25 / 05 / 2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı / başarısız bulunarak, jürimiz tarafından Azerbaycan Türkçesi ve Edebiyatı bilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği uyarınca değerlendirilerek oy çokluğuyla / birliğiyle kabul / red edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Başkan	<i>Doç. Dr. İlkin Guliyev</i>	İmza: <i>[Signature]</i>
Üye	<i>Doç. Dr. Gulnara BEJAEVA-NAMEDOVA</i>	İmza: <i>[Signature]</i>
Üye	<i>Yrd. Doç. Dr. Afina BARMANBAY</i>	İmza: <i>[Signature]</i>

ONAY

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .... / .... / 2017 tarih ve ..... / ..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü müdürü

BİLİMSEL ETİK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Kemal Abdulla'nın Eksik El Yazması Romanı ve Dede Korkut Hikâyelerinin Karşılaştırılması” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

05/05/2017

İmza

Öğrencinin Adı Soyadı

: *E. E. E. E. E.*
: *Ebru DEMİR*

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BEYANI	iii
TEŞEKKÜR	iii
KISALTMALAR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KEMAL ABDULLA'NIN EDEBİ KİŞİLİĞİ VE EKSİK EL YAZMASI

ROMANI

1.1. Yazarın yaşamı, bilimsel-toplumsal faaliyeti	9
1.2. Yazarın edebi kişiliği.....	11
1.3. Eksik El Yazması Azerbaycan postmodernizminin ürünü gibi.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

2.DEDE KORKUT KİTABI İLE EKSİK EL YAZMASI ROMANI İZLEKSEL-

KURGUSAL KARŞILAŞTIRMASI

2.1. İzlek (konu, olay örgüsü) karşılaştırması	52
2.2. Kurgu (biçim-biçem, simge) karşılaştırması	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DEDE KORKUT KİTABI İLE EKSİK EL YAZMASI ROMANI KİŞİLER

KADROSU KARŞILAŞTIRMASI

3.1. Karşılıkları (adaşları) bulunan karakterler	84
3.2. Karşılıkları (adaşları) bulunmayan karakterler.....	95
3.2.1. Dede Korkut Kitabı'nda	95
3.2.2. Eksik El Yazması romanında.....	98

SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA	104
EKLER.....	110
ÖZGEÇMİŞ.....	138

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. İlkin Guliyev'e ve ek danışman olarak yardımlarda bulunmuş Prof. Dr. Şureddin Memmedli'ye, tezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarından yararlandığım bölüm öğretim üyelerine, eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam için teşvikleriyle yardımcı olan aileme şükranlarımı sunarım.

Ebru DEMİR
Kars, 5 Mayıs 2017

KISALTMALAR

a.g.e.	:	adı geçen eser
akt.	:	aktaran
bkz	:	bakınız
c.	:	cilt
ev.	:	Çeviren
ed.	:	editör
haz.	:	hazırlayan
s.	:	sayfa / sayfalar
vd	:	ve diğer / ve diğerleri
vs	:	ve sair
yay	:	yayınları

DEMİR Ebru, *Kemal Abdulla'nın Eksik El Yazması Romanı ve Dede Korkut Hikâyelerinin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans tezi. Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kars 2017

ÖZET

Azerbaycan Türkleri kendilerini Oğuz'un Bayat boyundan hesap ederler. Bu vesileyle ulu Bayat boyundan olan Dede Korkut'u da, Fuzuli'yi de, başka ünlüleri de kendilerine daha yakın kabul ederler. Ve bu vesileyle de Dede Korkut Kitabı Azerbaycan'da, Azerbaycan Türkleri arasında çok sevilir. Dede Korkut'un Azerbaycan kültüründe, edebiyatında geniş yankı bulması da bu etmenle ilgilidir.

Tezin amacı, Azerbaycan günümüz edebiyatının öncüllerinden olan Kemal Abdulla'nın ünlü Eksik El Yazması romanını Dede Korkut hikâyelerinden etkileşim bağlamında incelemektir. Çalışma, söz konusu roman ile Kitab-ı Dede Korkut destanı olay örgülerinin, karakterlerinin karşılaştırılmasını kapsamaktadır. Araştırma-inceleme sürecinde karşılaştırmalı edebiyat, metinlerarası ilişkiler yöntemleri kullanılmıştır. Varılan başlıca sonuç bundan ibarettir ki, Azerbaycan ulusal edebiyatı en çok milli gelenekler üzerinde gelişimini devam ettirmektedir. Çalışmanın bulguları arasında adı geçen Azerbaycan yazarının Dede Korkut hikâyelerine yeni, özgü bir bağlamda başvurmakla postmodern bir eser vücuda getirebilmesinin tespiti önemli yer tutar.

Anahtar kelimeler: Eksik El Yazması, Dede Korkut, Kemal Abdulla, Postmodernizm

ABSTRACT

Azerbaijani Turks became from Oguz Bayat tribe. For this reason they consider themselves to be too close to Dede Gorgud, Fuzuli and other famous people who originated from Bayat tribe. So the book of Dede Gorgud is very popular among Azerbaijani turks in Azerbaijan. That's why Dede Gorgud is very widespread in Azerbaijani culture and literature. The aim the thesis is comparative analysis of the epic Dede Gorgud is and the novel "Incomplete manuscript" by Kamal Abdulla who is one of the famous representative of modern Azerbaijan literature. The analyses covers the storyline and images of both "The Book of Dede Gorgud" and "Incomplete manuscript". During the research the comparative method as well as the method of intertext relations was used in the thesis. The main result that we come is that the Azerbaijan national literature continues to develop on its national traditions. It is noted in the thesis that a new and different approach to the epic "The Book of Dede Gorgud" made by Kamal Abdulla presented a model of postmodernist literature.

Keywords: Missing Manuscript, Dede Korkut, Kamal Abdulla, Postmodernism

GİRİŞ

(tez çalışmasının genel tanıtım bilgileri)

Çalışmanın amacı:

Azerbaycan günümüz yazarı Kemal Abdulla'nın eserleri, özellikle de Eksik El Yazması romanı Azerbaycan, ayrıca da Türkiye edebiyat biliminin odaklanma noktasındadır. Bu roman Azerbaycan Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde birkaç kez basılmıştır¹ ve okuyucuların ve bilim insanlarının gülcü ilgisini çekmektedir. Ali Duymaz eseri bu şekilde değerlendirmektedir: “Türkiye’de de benzerleri olan bir eserdir. Son yıllarda yazılan romanlardan İskender Pala'nın Şah ve Sultan'ı, Reha Çamuroğlu'nun İsmail'i gibi eserlerle konu bakımından benzeşmektedir. Tarihin ve folklorun sanatta postmodern bir gözle ele alınışı olan bu eser, bana göre, benzerlerinden oldukça başarılıdır”². Peki, söz konusu yapıtta Dede Korkut'tan etkileşim izleksel-kurgusal içerik ve kişiler kadrosu açısından ne düzeydedir? Bu tez çalışmasında çözümlenmesi amaçlanan bilimsel sorun bundan ibarettir.

Kadim, poetik, edebi Azerbaycan'ı Oğuz ecdadına, bütünüyle Türk dünyasına kaynatıp kavuşturan bağlar yeterince çoktur, lakin onların en sabiti ve mukaddesi dil olgusu, vahit ana dili Azerbaycan Türkçesidir; Türk ruhu, benliği ve özgürlüğüdür. Azerbaycan'ın söz, saz ve sanat tarihinden bütünüyle Türk Turan âleminin çok açık ve sabit bir haritası görünür. Dünyada Türklerin yaşadığı araziler, tarihe Türklerin bıraktığı izler hepsi burada kesişir ve kavuşur³.

Bu ekseninde zengin Azerbaycan edebiyatı üzere yapılan her bir araştırma sonunda Türk edebi hazinesine yeni katkı anlamına gelir.

Çalışmanın gerekçesi:

Bilimsel problemin çözümlenmesi edebiyatta geleneksellik, metinlerarası ilişkiler, karşılaştırmalı edebiyat düzlemlerinde hem Azerbaycan hem de Türkiye edebiyat

¹ Abdulla 2004; Abdulla 2006a, Abdulla 2012; Abdulla 2014

² Duymaz 2015: 7

³ Karayev 1999: 22

bilimleri için güncel önem arz etmektedir ve bu tez çalışmasının gerekçesinin zikrolunan etken oluşturmaktadır.

Çalışmanın kavramsal kapsamı:

Kullanılan kavramsal çerçeve Azerbaycan edebiyatı timsalinde ve Türk dünyası edebiyatlarında gelenekli konuların işlenme yollarını kapsamaktadır.

Çalışmanın araştırma yöntemleri:

Dede Korkut hikâyeleri ile Eksik El Yazması romanı arasında etkileşim ilişkilerinin incelenmesi zamanı karşılaştırmalı edebiyat yöntemleri, söz konusu romanın izleksel, ontolojik irdelenmesi sürecinde roman çözümlemeleri yöntemlerinin izlenmesi uygun görülmüştür.

Çalışmanın sınırlılığı:

Dede Korkut Kitabı'nın Türk-Oğuz halklarının yeni, çağdaş ve günümüz edebiyatlarında görüngüsü kapsamlı ve derindir. Bu açıdan Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde de vücuda gelmiş çok sayılı şiirler, hikâyeler, romanlar, hatta tiyatro eserleri vardır. Bu çalışmada yalnızca bir eserin – Azerbaycanlı Kemal Abdulla'nın birebir Dede Korkut motifleriyle örtüşen Eksik El Yazması romanı ele alınarak, incelenmektedir.

Çalışmanın literatür kaynakları:

Çalışma sürecinde hem Azerbaycan Türkçesindeki hem de Türkiye Türkçesindeki ilgili materyallere başvurulmuştur.

Çalışmanın bilimsel kaynaklarını – ilgili kitapları, monografileri, makaleleri, söyleşileri vd materyalleri aşağıdaki kısımlarda sınıflandıra biliriz:

- Dede Korkut Kitabı'nın Türkçe metinleri
- Eksik El Yazması romanının Azerbaycan Türkçesinde özgün metni ve Türkiye Türkçesine aktarım metni

- Konuya ilişkin bilimsel araştırma kitapları (Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinde)
- Konuya ilişkin bilimsel makaleler
- Diğer basılı kaynaklar
- Elektronik (web / ağ) sayfaları

Dede Korkut Kitabı'nın metinleri⁴ ve Kemal Abdulla'nın Yarımcık Elyazma romanının metni çalışmanın ana kaynağıdır⁵.

Öncelikli olarak bilvesile Dede Korkut Kitabı ile Eksik El Yazması romanının metinlerarasılık bakışından karşılaştırıldığı araştırmalar ayrıntılı irdelenmiştir⁶.

Kemal Abdulla'nın edebi kişiliğini aydınlığa kavuşturan bilimsel araştırma kitapları, monografiler, tez çalışmaları bu bu tez yazarı tarafından konuyla ilgili şekilde gözden geçirilmiştir. Bu çalışmalardan Elçin Selçuk'un "Kederin sırrı: Kemal Abdulla'nın edebi yaratıcılığının özellikleri"⁷, Asif Hacılı'nın "Kemal Abdulla: seçimin morfolojisi"⁸, Mehman Musaoğlu'nun "Kemal Abdulla'nın eserleri Türkiye Türkçesinde"⁹, Ali Erol'un "Yarımcık Elyazma'daki Dede Korkut"¹⁰, Kemal Rüstem'in "Kemal Abdulla: yazıdan mite"¹¹, Sedat Adıgüzel'in "Modern Azerbaycan edebiyatında Dede Korkut: metinlerarası çözümlemeler"¹², Araz Ehmedoğlu'nun "Şaheserin şaheseri"¹³, vd isimli araştırma kitapları, Rukiye Boran'ın "Kemal Abdulla'nın Unutmaya Kimse Yok isimli romanı ve muhteva incelemesi" yüksek lisans tezi¹⁴, ayrıca Romanyalı bilim insanı Lüdmila Bejenaru'nun "Kemal Abdulla: bütünlüğün felsefesi" monografisi¹⁵ önem arz eder.

⁴ Dedem Korkud'un Kitabı 2007; Dede Korkut Kitabı 2014; Kitab-ı Dedem Korkud 2015

⁵ Abdulla 2004; Abdulla 2011; Abdulla 2014a

⁶ Erol 2011; İsmayılova 2011; Adıgüzel 2013; Söylemez 2015; Ehmedoğlu 2017

⁷ Selcuq 2005

⁸ Hacılı 2010

⁹ Musaoğlu 2010

¹⁰ Erol 2011

¹¹ Kemal 2011

¹² Adıgüzel 2013

¹³ Ehmedoğlu 2017

¹⁴ Boran 2015

<http://acikarsiv.gazi.edu.tr/index.php?menu=2&secim=10&YayinBIK=13012>

¹⁵ <http://kamalabdulla.az/3069/ruminiyalı-alimden-fundamental-tedqiqat-kamal-abdulla-butov-luyun-felsefesi>

– Konuya ilişkin makaleler sayıca çoğunluğu teşkil eder. Bu makalelerin çoğu irdelenmekle konuya daha çok mukabil olanlara ayrıntılı şekilde atıflarda bulunulmuştur. Önemlidir ki, bu makalelerin yazarları alan üzere bilinen bilim insanlarıdır. Bu bakımdan Etimad Başkeçid¹⁶, Tofik Hacıyev¹⁷, Tayyar Selamoğlu¹⁸, Rehile Geybullayeva¹⁹, Almaz Elikızı²⁰, Mehman Musaoğlu²¹, Bedirhan Ehmedli²², Arif Emrahoğlu²³, İsa Hebibbeyli²⁴, Afak Esedova²⁵, Behtiyar Esgerov²⁶, Gülseren Özdemir²⁷, Şamil Sadıkov²⁸, Orhan Söylemez²⁹ ve başkalarının ilgili makalelerini, bildirilerini vurgulayabiliriz.

Ek literatür kaynakları Dede Korkut Kitabı'na ilişkin araştırmalar³⁰, Kemal Abdulla'nın diğer eserleri³¹, kuramsal bilgiler³², Azerbaycan edebiyatı tarihine ilişkin Türkiye'de yayınlanmış incelemelerin bazıları³³, başka edebi, bilimsel yazılardır³⁴.

Elektron (web / ağ) materyalleri içerisinde Kemal Abdulla'nın kişisel web sayfası önceliklidir³⁵. Elektron seçenekli ilgili makaleler ve başka tür yazılar da internet aracılığıyla edinilmiştir³⁶.

Çalışmanın içeriği:

¹⁶ Başkeçid 2004

¹⁷ Hacıyev 2004

¹⁸ Salamoğlu 2006

¹⁹ Qeybullayeva 2008

²⁰ Alikızı 2009

²¹ Musaoğlu 2009; Musaoğlu 2011

²² Ehmedli 2010

²³ Emrahoğlu 2010

²⁴ Hebibbeyli 2010

²⁵ Esedova 2015

²⁶ Esgerov 2015

²⁷ Özdemir 2015

²⁸ Sadıkov 2015

²⁹ Söylemez 2015

³⁰ Aktaş 2000; Kazmaz 2000; İsmailova 2011

³¹ Abdulla 1995a; Abdulla 1995b; Abdulla 2006; Abdulla 2011; Abdulla 2012; Abdulla 2013; Abdulla 2016; Abdulla 2017a; Abdulla 2017b

³² Çetişli 2011; Ecevit 2001; Emre 2004; Yıldırım 2004; Yener 2008; Kolcu 2011; Çetin 2012; Gür 2012; Sazyek 2012; Somuncuoğlu 2012; Şaylan 2016; Tekin 2016

³³ Akpınar 1994; Karayev 1999; Durmuş 2002; Yıldırım 2004; Adıgüzel 2007; Kengerli 2008

³⁴ Rzaquluzade 1948; Durmuş 2002; Qorqud edebiyatı 2004; Rzayev 2010

³⁵ <http://kamalabdulla.az>

³⁶ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>

http://hakansazyek.com/files/turk_romaninda_postmodernist_yontemler.pdf

<http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=475274&pno>

<http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=vtils000535870>

<http://www.anl.az/down/meqale/525/2014/sentyabr/392096.htm>

http://www.anl.az/down/meqale/yeni_az/2017/fevral/526447.htm

<http://www.azyb.net/cgi-bin/jurn/main.cgi?id=327>

<http://www.itobiad.com/download/article-file/92711>

https://az.wikipedia.org/wiki/Kamal_Abdulla

Birinci bölümde Kemal Abdulla yaratıcılığında seçkin özelliklerin belirlenmesi yönünde bilimsel araştırmalar göz önüne serilmektedir. Burada yazarın edebi eserleri hususunda bilgilere daha ayrıntılı yer verilmektedir.

İkinci bölüm, günümüz dünya nesrinin yöneltici edebi akımı olan postmodernizmin Azerbaycan edebiyatında, Kemal Abdulla yaratıcılığında ve onun Eksik El Yazması romanında etkisi meselelerine adanmıştır. Bu kısımda 1991 yılında Kuzey Azerbaycan'ın kalıcı bağımsızlığına kavuşmasından sonra Azerbaycan milli edebiyatının gelişim süreci akışında postmodernizmin gelişmesi, önemli verileri konusu ve bu ekseninde Kemal Abdulla'nın edebi mirasında postmodernsel eserlerin yanında bu dünya çaplı edebi akımın bir ürünü olarak Eksik El Yazması romanı ele alınmaktadır.

Üçüncü bölüm, işlenen konunun temel mihverî niteliğindedir. Bu kısımda Yarımçık Elyazma romanında gözlemlenen Dede Korkut Kitabı'na postmodern bir yaklaşımdan doğan özgüluğeye ayna tutulmaktadır. Dede Korkut boylarının olay örgüleri ile söz konusu romanın izleği arasında benzeyişlerin bilimsel araştırılmasının ardından bu iki yapıttaki kişiler kadrosundaki karakterler karşılaştırılmaya çekilmektedir. Burada her iki eserdeki Bayındır Han, Kazan Han ve diğerkarakterlerin karşılıklı tahlili önemli yer tutmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KEMAL ABDULLA'NIN EDEBİ KİŞİLİĞİ VE EKSİK EL YAZMASI ROMANI

Azerbaycan Türk edebiyatı Kafkasya, Azerbaycan (Kuzey ve Güney), İran, Irak ve Doğu Anadolu yörelerinde yaşayan, Doğu Oğuzca olarak tanımladığımız Türk şivesiyle oluşturdukları edebiyattır, genel Türk edebiyatının bir koludur³⁷.

Azerbaycan edebiyatı genel Türk edebiyatının ayrılmaz parçası olarak, birkaç bin yıllık zengin tarihe sahiptir. 19. yüzyıl ortalarından itibaren çok farklı bir gelişim yolu izlemiştir.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatı içeriği, kavramsal boyutu, şiirsel ve tipolojik özellikleriyle Türk sözlü edebiyatının, gelenekli yazının devamı niteliğindedir.

Azerbaycan edebiyatının 17.–19. asırlarda kazandığı bu özelliklerin, 20. asrın başlarında Azerbaycan'ın toplumsal, kültürel ve ideolojik hayatına geniş olarak yansımaları, bunun neticesinde de birbirini köklü bir biçimde edebiyat-kültür ekollerinin, eğilimlerin ve akımların meydana çıkması mantığa dayalı bir süreçtir.

Azerbaycan düşüncesine 19. asrın ortalarından milli veya geleneksel üslupları sıkıştıran, arka plana iten gayri milli kaynaklı üsluplar sızdı. Söz konusu dönem dramaturglarının ekseriyetinin aynı zamanda birer gazeteci olduğunu da dikkate

---

³⁷ Akpınar 1994: 17

almak gerekiyor. Celil Memmedkuluzade, Üzeyir Hacıbeyli, Ebdürrehim Hakverdi, Hüseyin Cavid, vb. Toplumsal bilinci ve maneviyata hâkim olan dramatiklik, geleneksel şiiri endişelerin ve çelişkili duyguların şiirine dönüştürmüştü. Şiirde bir yanda köklü romantizm (Muhammed Hadi), diğer yanda ise köklü bir realizm (Mirza Elekber Sabir) söz konusuydu.

Azerbaycan edebiyatı Azerbaycan Sovyet edebiyatının oluştuğu 20'li yıllarda, genel olarak iç çelişkileri bakımından güçlü bir edebiyat olmuştur. 20'li yılların sonu 30'lu yılların başlarından itibaren Azerbaycan yazarlarının çoğunluğuna Pantürkist (aşırı Türkçü) damgası vurulmuştu. Aynı zamanda 20–30'lu yıllarda Sovyet ideolojisinin ağır baskısına maruz kalmış olan geleceğin genç edebiyatçıları Samed Vurgun, Resul Rza, Mirza İbrahimov, Süleyman Rehimov kendilerini yetiştirmeyi başarmışlardı. 30'lu yılların ortalarından Azerbaycan edebiyatı, tüm edebi türlerin, tarzların planlı bir biçimde, ideolojik denetim altında gözetlendiği Sovyet edebiyatı olmuştur. Şiirde, nesirde, dramaturgide bir sınırlama yaranmış ve “yeni toplum” konusu edebiyatın temel ve yegâne konusunu oluşturmuştu.

Bunun yanı sıra, Sovyet dönemi Azerbaycan edebiyatı ne kadar 'üretim hatası' vermiş olsa da, onu kaybedilmiş bir aşama olarak görmek doğru olmaz. Çağdaş Azerbaycan şiirinin en öncülü Samed Vurgun o dönemde yaşamıştı.

Ayrıca, 1930–1950'li yıllar, Azerbaycancılık dünya görüşünün oluşması sürecinde önemli bir dönem olmuş, edebiyat bu dünya görüşünü çok etkin bir biçimde tetiklemişti.

1950'li yılların sonu 1960'lı yılların başlarında yeni aşama başlamıştır. Bu aşamada sosyalist dünya görüşünün köktencilliğini kaybetmesiyle birlikte, Sovyet toplumlarında yeni kavram arayışlarının geniş yayılması, düşünce, fikir alternatiflerinin doğması ve bunun sonucunda Azerbaycan edebiyatında belirli endişeli eğilimlerin başlaması, biçimde ve biçimde serbestliğin başlaması, yeni eğilimlerin başlaması gözlemlenmiştir.

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının izleyen dönemi, genellikle nasır anlayışının gelişmesiyle ilgili olsa da, o aşamada şiirin olanakları da çok geniş olmuştur.

Özellikle de iki şiir ekolü yahut da iki eğilim göze çarpmıştı:

Hececiler (hece veznini tercih edenler) yahut Samed Vurgun ekolü: Behtiyar Vahabzade, Hüseyin Arif, Nebi Hezri, Neriman Hesen-zade, Memmed Araz, Gabil, Zelimhan Yakub, vd.

Serbestçier (serbest vezni tercih edenler) yahut Resul Rza ekolü: Ali Kerim, Fikret Goca, Fikret Sadık, Vakıf Samedoğlu, Elekber Salahzade, Vakif Cebrailzade, vd.

Öyle şairler de var ki, bunlar her iki ekolü birleştirmeye, bütünlemeye çalışmış ve yeteri kadar da olumlu başarılar elde etmişler. Onların en büyüğü, kuşkusuz istiklal şairi olarak ün yapan Helil Rza Ulutürk olmuştur. Ve bu akıma, çağdaş Azerbaycan şiirinde çok önemli yerleri olan Memmed İsmail'i, Ramiz Rövsen'i, Abbas Abdulla'yı, Nusret Kesemenli'yi de ait edebiliriz.

1965–1970'li yıllarda ideolojik söylemlerin azalmaya başladığını ve 2000'li yıllara gelindiğinde bireysel olarak islendiğini, sair ve yazarların daha çok milli ve estetik kaygılar içinde olduğunu söyleyebiliriz³⁸.

1980'li yılların sonu 1990'lı yılların başlarından itibaren Azerbaycan edebiyatı artık bağımsız bir halkın edebiyatıdır. Bağımsızlık ve özgürlük uğruna edebi düşüncenin ve edebi yaratıcılığın da mücadelesi döneminde edebiyat özel konulardan uzaklaşmış ve makalecilik, siyasal-ideolojik hedefler edebiyatta sanatsallığı sıkıştırmıştır. Aynı zamanda bu aşamanın düşünürlerinin (Behtiyar Vahabzade, İsa Muğanna, Anar, Memmed Araz, Yusuf Samedoğlu, Neriman Hesen-zade, Fikret Goca, Elçin, Ekrem Eylisli, Vakif Samedoğlu, Zelimhan Yakub, vd) eserleri sayesinde Azerbaycan edebiyatında dünya ve insanın dünyadaki konumu konularında analitik düşünceler gelişmiş, güçlenmiş, üslup farkları derinleşmiş, kavramsal ve estetik eğilimler şekillenmiştir.

---

³⁸ Durmuş 2002: 267

1.1. Yazarın yaşamı, bilimsel-toplumsal faaliyeti

Kemal Abdulla (Kamal Mehdi oğlu Abdullayev) günümüz Azerbaycanlı yazar, şair, dil bilimci, toplumsalçı olarak bilinir.

1950 yılı Bakü doğumludur. 1968 yılında Bakü'de 190 sayılı ortaokulu bitirmiştir. 1973'te Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nden mezun olmuştur.

1973–1976 yıllarında SSCB Bilimler Akademisi Dilbilimi Enstitüsü Türk Dilleri üzere aspirantura (lisansüstü programı) tamamlamıştır. 1977'de Moskova'da ‘‘Sentaktik paralelizm (Kitab-ı Dede Korkut destanlarının dili üzere)’’ konusunda doktora tezi, 1984'te Bakü'de ‘‘Azerbaycan dili sentaksının kuramsal problemleri’’ konusunda profesörlük tezi savunarak, filoloji temel alanı bilimler doktoru, profesör unvanına sahip olmuştur.

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nesimi Dilcilik (dil bilimi) Enstitüsü'nde bilim elemanı, şube müdürü, Azerbaycan Yabancı Diller Enstitüsü'nde Prof. Dr. unvanında krs başkanı, Azerbaycan Medeniyet Fondu (vakfı) başkanının birinci yardımcısı, yönetim kurulu başkanı, Rus Dili ve Edebiyatı Enstitüsü krs müdürü görevlerinde bulunmuştur. 1994–1995 yıllarında Türkiye'de Bursa Uludağ niversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde Prof. Dr. unvanında ğretim yeliği yapmıştır.

2000 yılında Bakü Slavyan niversitesi'ne rektör atanmıştır ve Mart 2014 tarihine kadar bu görevi üstlenmiştir.

şubat 2014 tarihinden Azerbaycan Cumhuriyeti milletlerarası, okkltrllk ve din meseleleri üzere devlet maslahatgzarı, Haziran 2014 tarihinden Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Bilgi Vakfı'nın yesi, Kasım 2014 tarihinden Bakü Uluslararası okkltrllk Merkezi Mütevelli Heyeti yesi ve başkanı görevlerini devam ettirmektedir. 2015 yılından Azerbaycan Diploması Akademisi'nde ‘‘Azerbaycan Bilgisi’’ derslerini yürütmektedir. Ayrıca Azerbaycan Yaratıcılık Vakfı'nın başkanıdır. şubat 2016 tarihinden Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi'nin ‘‘Trkologiya’’ (Türkoloji) dergisinin genel editörüdür.

Türkiye'nin Uludağ Üniversitesi'nde, Bahçeşehir Üniversitesi'nde, Amerika'nın Kolombiya Üniversitesi'nde, Harriman Enstitüsü'nde, Fransa'nın İnalko ve Strasburg üniversitelerinde, Almanya'nın Mayns Üniversitesi'nde, İtalya'nın Vatikan Sileza Üniversitesi'nde, Polonya'nın Varşova Üniversitesi'nde, Rusya'nın Lengüistik Üniversitesi'nde, Pedagoji Üniversitesi'nde, Dil Bilimi Enstitüsü'nde, Gürcistan'ın Tiflis Devlet Üniversitesi'nde, diğer nüfuzlu üniversitelerde konferanslar vermiştir.

Nisan 2007 tarihinden Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi muhabir üyesi, Temmuz 2014 tarihinden Akademinin asli üyesi seçilmiştir. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi'nin İnsani ve Sosyal Bilimler bölümünün akademik-kâtabi görevinde çalışmıştır. Ayrıca Türk Dünyası Araştırmaları Uluslararası Bilimler Akademisi'nin asli üyesi, Türk Dil Kurumu'nun onursal üyesidir.

“Azerbaycan emektar bilim hadimi” onursal unvanına sahiptir. Eğitim sahasında verimli faaliyetine göre Azerbaycan'ın yüksek ödülü olan “Şöhret Ordeni” devlet nişanıyla ödüllendirilmiştir. Bunun yanı sıra, Azerbaycan'ın “Dede Korkut Milli Mükâfati” ödülüne, “Vatan Evladı” altın madalyasına, Humay ödülüne, “Yılın Romanı” ödülüne, “Yılın Edebiyat İnsanı” ödülüne, Türkiye Kafkas Üniversiteler Birliği'nin “Bilimsel Faaliyete Göre” ödülüne, Rusya'nın “Altın Delvig” ödülüne, İtalya'nın Scanno ödülüne, Polonya'nın Kavalier devlet nişanına, Çek Cumhuriyeti “Karl Kramej” madalyasına, Bulgaristan Sofya Üniversitesi'nin “Mavi Kurdele Fahri Nişanı” ödülüne layık görülmüştür³⁹.

Bilim insanı olarak temel ilgi alanları dil bilimi, edebiyat bilimi, Türkoloji, kültüroloji (kültür bilgisi) bilim dallarıdır. 20'den fazla monografisi ve ders kitabı, 200-ü aşkın makalesi bulunmaktadır. Bilimsel araştırmalarında daha çok Korkutşinas (Korkut bilimci) olarak bilinmektedir.

Bilimsel faaliyetinin ana kolunu Türk halklarının kadim destancılık geleneklerinin araştırılması teşkil eder. Dede Korkut Kitabı'nın kültür bilgisi yanları konularında makaleleri, bildirileri vardır.

Dil bilimci olarak Azerbaycan Türkçesinin söz dizini üzere kitapların yazarıdır.

---

³⁹ <http://kamalabdulla.az/heyat/bioqrafiya/>

Edebiyat bilimcisi olarak edebi sürecin gizemli yanlarına ait faaliyeti verimlidir. “Müellif – eser – okuyucu”, “Evvel ahir yazılanlar”, “Yolun evveli ve sonu”, “300 Azerbaycanlı”, “Bakü Slavyan Üniversitesi'nde Muhazereleler” (Azad Mirzacanzade ile ortak yazarlı), “Kitab-1 Dede Korkut poetikasına giriş” kitaplarında edebiyat biliminin bu veya diğer önemli konuları ele alınmıştır.

“Kitab-1 Dede Korkut poetikasına giriş” kitabı “Mitoloji tan sökülende sanatsal-şiirsel enerji arayışları” ve “Özel kurmacalar ilkin sanatsallık-şiirsellik araçları gibi” başlıklı iki hissedenden oluşur ve Dede Korkut dâhil olmakla eski metinlerin şiirsel katıyla ilgili yeni yanaşma yöntemleri açıklanmaktadır⁴⁰.

1.2. Yazarın edebi kişiliği

Bilim kökenli Kemal Abdulla'nın edebi yaratıcılığında da Dede Korkut görüngüsü ağır basar. Bu bakımdan “Gizli Dede Korkut”, “Sır içinde destan ve yahut Gizli Dede Korkut”, “Mitten yazıya ve yahut Gizli Dede Korkut” kitapları önem arz etmektedir.

Edebi eserlerinden:

Romanları – “Büyücüler Deresi”, “Unutmaya Kimse Yok”, “Eksik El Yazması”

Povest (uzun hikâye) – “Tarihsiz Günlük”

Hikâyeleri – “Açar Söz”, “Adaşlar”, “Asuman ve Zemin”, “Atama Deyin ki Ben Mutluyum”, “Avluda”, “Ay Işığı”, “Bağ Mevsimi”, “Bana Uçmağı Öğret”, “Bir Sevgi Hikâyesi”, “Bir Yaz Akşamı”, “Coenelius'un Ölümü”, “Çengel Çiçeği”, “Çil Çil Tavuk”, “Deve Yağmuru”, “Dünyanın En Yüce Boylu Karlıki”, “Eski Mahalle”, “Göyzen Dağının İlahesi”, “Gölge”, “Hacı Mir Hesin Ağa Seyyah”, “İdam Vaktini Değişmek olmaz”, “İliş'in Geri Dönüşü”, “Kadimali Kişi ve Onun Bülbülü”, “Kamera Tiyatrosu”, “Kar”, “Karar”, “Labirent”, “Mağara”, “Paris'in Seçimi”, “Pencere”, “Platon Galiba Hastalanmış”, “Sır-i Zamane”, “Son Geliş”, “Şerefe”, “Tumsuz Nar”, “Uçuş”, “Üçrenkli Kedi Yavrusu”, “Vakhanaliya Mevsiminde Çalığışu”, “Yüce Kaya Başında”, vd

---

⁴⁰ Abdulla 2017b

Tiyatro oyunları – “Bir, İki, Bizimki”, “Casus”, “Sanki Korkarak”, “Bazen Bana Melek Derler”, “Kim Dedi ki Simurg Kuşu Var İmiş”, “Kötü Delikanlı”, “Ruh”, “Severim Seni Türkiye”, “Yağmurlu Geçeler”

Şiirleri – “Alın Yazısı Heder Yazılmaz”, “Bu Gün”, “Duvar Önüne”, “Dünyanın Sonuncu Tenha Adamı”, “Geldiğim Yolla”, “Günahlarım”, “Fısıltı”, “İtiraf”, “Kim Dedi Ki Simurg Kuşu Var İmiş”, “Mevzu”, “Narçiçekleri”, “Senin Yolun”, “Sonbahar Sevgisi”, “Su Perisi”, “Toprak Oğlu”, “Unutmaya Kimse Yok”, “Yaşa Bu Dünyada”, “Yol”, vd.

Esseleri – “Birun, Enderun Oyunları”, “Dumas ile Cöys Arasında yahut Don Kişot'un Ölümü”, “Mevlut, Mevlut”, “Sesimden Yapış”, “Sim Sim Kapıyı Aç”, “Yol Özel İsimdir”, vd.

Yazarın üç romanı (“Eksik El Yazması”, “Büyücüler Deresi” ve “Unutmağa Kimse Yok”) edebiyat çevresinde triloji (üçlük) olarak kabul görmektedir.

“Sihirbazlar Deresi” (“Büyücüler Deresi”) romanı sofi dervişleri hayatını konu edinmektedir.

“Severim Seni Türkiye”, iki hisseli trajikomedidir. Başkişi yetenekli bir bestecidir. Yaşam geçim zorluklarıyla karşılaşır. Bu arada dostu Hilmi Bay onu Türkiye'ye çalışmaya davet eder. Burada restoranların birinde işlemeye başlar. Bestecinin burada da işleri revan gitmez. İçkiye kuşanır ve kendi eliyle hanımı Sevda'yı otel sahibinin koynuna atar. Vatana dönüş esnasında felç geçirir, ölür.

Şair olarak da bilinmektedir. “Narçiçekleri” şiirinden:

*Vakit gelecek, ağrımız
Örtülecek çiçekle,
Bütün yaralarımız
Yeniden bitecek.
Her şey kurtaracaktır
Hoş baht bir gelecekle,
Soldu narçiçekleri,*

*Şimdi nar yetişecek*⁴¹.

Romanları, hikâyeleri, tiyatro oyunları, şiirleri denemeleri Azerbaycan'ın yanı sıra dünyanın birçok ülkelerinde – Türkiye'de, Rusya'da, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Fransa'da, Kazakistan'da, Japonya'da, İran'da, Litvanya'da, Gürcistan'da, vd ülkelerinde yayınlanmaktadır.

Drama oyunları Azerbaycan, Gürcistan, Estonya tiyatrolarında sahneye konulmaktadır.

Hakkında bilimsel araştırma kitapları, monografiler yazılmıştır. Elçin Selçuk'un “Kederin sırrı: Kemal Abdulla'nın edebi yaratıcılığının özellikleri”⁴², Asif Hacılı'nın “Kemal Abdulla: seçimin morfolojisi”⁴³, Mehman Musaoğlu'nun Kemal Abdulla'nın eserleri Türkiye Türkçesinde”⁴⁴, Rüstem Kemal'in “Kemal Abdulla: yazıdan mite”⁴⁵ kitapları bu sıradandır.

Eserlerinden önemli kısmı Türkiye Türkçesinde okuyuculara mal edilmiştir. Yazarın Türkiye'de yayınlanmış kitaplarından:

1995 yılında “Gizli Dede Korkut”⁴⁶

2006 yılında “Eksik El Yazması” (Yarımcık Elyazma) romanı⁴⁷

2006 yılında “Ruh” adıyla tiyatro oyunları⁴⁸

2011 yılında “Büyücüler Deresi” (Sihirbazlar Deresi) romanı⁴⁹

2011 yılında “Eksik El Yazması” (Yarımcık Elyazma) romanı⁵⁰

2013 yılında “Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut” eseri⁵¹

2014 yılında “Eksik El Yazması” (Yarımcık Elyazma) romanı⁵²

2016 yılında “Unutmaya Kimse Yok” romanı⁵³

---

⁴¹ Abdulla 2014b: 16

⁴² Selcuq 2005

⁴³ Hacılı 2010

⁴⁴ Musaoğlu 2010

⁴⁵ Kemal 2011

⁴⁶ Abdulla 1995a; Abdulla 1995b

⁴⁷ Abdulla 2006a

⁴⁸ Abdulla 2006b

⁴⁹ Abdulla 2011

⁵⁰ Abdulla 2012

⁵¹ Abdulla 2013

⁵² Abdulla 2014a

⁵³ Abdulla 2016

2017 yılında “Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut” eseri⁵⁴

Bunların yanı sıra, Kemal Abdulla'nın edebi kişiliğinin çeşitli yanları hakkında Türkiye'de Türkiye Türkçesinde Sedat Adıgüzel'in⁵⁵, Mehman Musaoğlu'nun⁵⁶, Ali Erol'un⁵⁷ araştırma kitapları da okuyuculara sunulmuş, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Rukiye Boran tarafından yüksek lisans tezi⁵⁸ savunulmuştur. Kemal Abdulla, hem Dede Korkut destanını araştıran bilim insanıdır, hem de destana özgü bir bakış açısı getiren bir yazardır.

Kemal Abdulla'nın Dede Korkut konusunda birkaç eseri bulunmaktadır:

“Bekil'in Hatunu: Dilim, Dilim, Vay Dilim” (poema)

“Beyrek'in Kâfir Kızı İle Vedalaşıp Esirlikten Kaçması” (şiir)

“Casus” (piyes)

“Dede Korkut: Ben Ne Edim” (poema)

“Dede Korkut: Benlik Değil” (poema)

“Eksik El Yazması” (roman)

“Gizli Dede Korkut” (roman)

“Ümit Kaldı Sabaha” (poema)

“Bir hasretli uyku imiş bu Oğuz yolu” söyleyen Kemal Abdulla'nın Dede Korkut motifleri esasında yazmış olduğu poemaları (uzun / öyküsel şiirleri) “Narçiçekleri” kitabında yer alır. “Kitab-ı Dede Korkut'tan Sır İçinden Nağmeler” başlığıyla bir arada sunulan bu poemalar, isimlerinden de görüldüğü üzere, Dede Korkut Kitabı'ndaki deyimler üzerinde kurulmuştur⁵⁹.

“Casus”, novella-komedi türündedir. Yazarın kendisinin “*yarı mistik, yarı gerçek oyun*” diye tanımladığı bu eserde Dede Korkut, Kazan Han, Burla Hatun, Boğazca Fatma, Beyrek, Aruz Koca, Şirşemseddin, Bekil karakterleri yer alır. Yapıtta

---

⁵⁴ Abdulla 2017b

⁵⁵ Adıgüzel 2013

⁵⁶ Musaoğlu 2010

⁵⁷ Erol 2011

⁵⁸ Boran 2015

<http://acikarsiv.gazi.edu.tr/index.php?menu=2&secim=10&YayinBIK=13012>

⁵⁹ Abdulla 2014b: 116–147

destandaki casusluk olayından hareketle kahramanlıkla casusluk karşı karşıya getirilir⁶⁰.

Tofik Hacıyev'in değerlendirmesiyle, *“kahramanlık motifine parodidir, Dede Korkut destanına mizahsal naziredir... Süjenin casus üstünde kurulmasının gülcü mantıksal esası vardır. Casusun bu güne azami casus anlayışı tarihsel kod gibi Kemal'in keşfidir”*⁶¹.

Yapıtın sonundaki Dede Korkut'un monolog-duası dikkat çekicidir: *“Eh, gelimli, gidimli dünya, son ucu ölümlü dünya. Hanı dediğim bey erenler? Dünya benim diyenler? Ağır günler öndedir. Ecel aldı, yer gizledi. Fani dünya gene kaldı, kaldı. Yum verelim. Yeter daha. Bitirelim. Yolun açık olsun. Git, hain evlat. Git, aziz evlat. Git. Bu acı rivayet, koy öyle burada bitsin. Boğazca Fatma'nın hain, casus, aziz oğlunun sırrı koy öyle burada gömülsün toprağa. Yum verelim, hanım, son verelim, son. Bestir, yeter. Ben de yoruldum. Her şeyden, her şeyden yoruldum, usandım”*⁶².

Kemal Abdulla'nın “Gizli Dede Korkut” eseri, hem bilimsel bir eser hem de bir deneme niteliğine sahiptir. İlk önce “Gizli Dede Korkut”, sonra “Sır İçinde Destan ve ya Gizli Dede Korkut”, daha sonra “Mitten Yazıya ve yahut Gizli Dede Korkut” isimleriyle yayınlanmıştır. Sonuncu yayın, yazarın Dede Korkut konusu üzerine yaptığı araştırmaların ve incelemelerin bir devamı niteliğini taşımaktadır. Son yayında yeni bilimsel kaynaklardan yararlanılmış ve esere bilimsel nitelikteki yeni tamamlayıcı eklemeler yapılmıştır⁶³.

Yapıt, Oğuz cemiyyetinin varlığını gösteren, onun yaşam normlarını bediileştirerek kendi içinde koruyup saklayan ve bugün bize sunan belgedir. İçeriğinde medenileşmekte olan bir toplumun yeni oluşan normlarının şekillenmesini, eski-yeni karşılaştırmalarını görmek mümkündür. Nitekim mitoloji dünyasından medeni dünyaya, yazı medeniyetinin çiçeklendiği zamana geçiş, eski dünya insanı için mecburi bir gerçekliktir, basitten karmaşığa, tek renklilikten çok renkliye, psikolojik kazanımlara doğru giden bir yükseliştir.

⁶⁰ Qorqud edebiyatı 2004: 290–322

⁶¹ Qorqud edebiyatı 2004: 9

⁶² Qorqud edebiyatı 2004: 322

⁶³ Abdulla 2017b

Destanın sırrı veya mitolojik dünyayla bağı esrarengizliği, belli bir ölçüde böylece açıklanabilmektedir. Kemal Abdulla, kullandığı bilimsel eser ve deneme yazma yöntemlerini doğru belirleyerek, destanın mitle yazıyı birleştiren bir köprü olarak ortaya çıktığını kanıtlamıştır.

Kemal Abdulla eserinde, Dede Korkut Kitabı Türk uygarlığının destansı anlatımı ve eski dünya mitolojik düzeninin içeriğini oluşturan temel bir etmen olarak nitelendirilir. Söz gelimi, Beyrek'in ve Banu Çiçek'in ilk görüş sahnesi, destanda hem gençlerin beşik kertme olarak nişanlandıkları hem eski Türk geleneklerine göre birbirine serbestçe davrandıkları hem de Oğuz yiğitleri ve kızlarının birer kahraman olarak savaşabildikleri gibi otantik boyutlarıyla anlatılmaktadır. Nitekim söz konusu görüş sahnesi, ayrıca bir destansı metin olarak da bütünlüğünü sağlamaktadır.

Kitabın üçüncü bölümü “Metindeki anlamsal bölükler” adıyla adlandırılmıştır. Bu bölümde üst katmandaki destan kahramanları arasındaki gözle görünmeyen ilişkiler ve Oğuz toplumu temel sosyal-kültürel özellikleri biçimlenişinde açıkça seçilemeyen nicelikler yorumlanmıştır.

Edibin manzumelerinde (poemalarında) da Dede Korkut görüngüsü durudur. “Dede Korkut: Benlik Değil” poemasından:

*Oğuz yolu, Oğuz yolu,
Derde batıp sağı, solu,
Zulmet dolu, azap dolu...
Benlik değil.
Kara günden kaçamazsın,
Bir sözünden kaçamazsın,
Sen özünden kaçamazsın,
Benlik değil.⁶⁴*

---

⁶⁴ Abdulla 2014b: 119

Asif Hacılı'nın altını çizdiği gibi, *Kemal Abdulla eserleri “postmodernizmin kozmopolitlikten ve skolastikten uzak milli zeminli, Doğu-Batı diyalogunu ihtiva eden felsefi-entelektüel numunesidir”*⁶⁵.

Yazarın Dede Korkut Destanı üzerine düşündüklerine onun Eksik El Yazması eserinde yanıt verilir. Ve söz konusu semantik boşlukların büyük bir kısmı Azerbaycan edebiyatının ilk modernleşme ötesi romanında doldurulur.

1.3. Eksik El Yazması Azerbaycan postmodernizminin ürünü gibi

Bu konuyu açıklamadan önce roman, postmodernizm, postmodernsel roman kavramlarına, kuramlarına kısaca değinmekte fayda vardır düşünürüz⁶⁶.

Bir kuram olarak roman, anlatıma dayalı metinlerin en olgunu ve edebi türler içinde en uzun solukludur. Roman, yaşanan maceraları, tutkuları, insanlık tarihinin büyük olaylarını, insanı ilgilendiren her türlü konuyu işleyebilecek niteliktedir. Hayat sayfalarının genişçe anlatılması romanın özelliklerindedir⁶⁷.

Bir kuram olarak roman, çok yüksek bir zekâ seviyesine hitap edecek kadar zengin ve karmaşık bir edebi çeşittir. Roman geleneği, biçimsel eleştirinin kavramlarıyla, kültür tarihinin insana kazandırdığı görüş derinliğini birleştirecek kadar kendi içinde tutarlıdır.

Kelime olarak Latineden türemiştir. Roman dili, Romanca, ifadelerinden gelmektedir. Bir süre Roma'da konuşulan Roman dili ile nazım ya da nesir olarak gerçek veya uydurma bir olayı anlatan eserlere roman denilmiştir.

Roman, insanın veya çevrenin karakterlerini, göreneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen, kurmaca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebî türe ve bu türde yazılmış eserlere denir. Roman belli bir tarihsel ya da coğrafi çevre içindeki belli bir kişi ya da bir grup insanın başından geçenleri, bu insan ya da insanların iç ve dış yaşantılarını belli bir kronolojik, mantıksal, duygusal ya da sanatsal ilişkiyi gözeterek öyküleyen ve belli bir uzunluğu aşan

---

⁶⁵ Hacılı 2010: 75

⁶⁶ Roman, postmodernizm konuları hususunda yararlanılmış kaynaklardan: Ecevit 2001; Yıldırım 2004; Çetişli 2011; Çetin 2012; Gür 2012; Sazyek 2012; Özön 2015; Tekin 2016; http://hakansazyek.com/-files/turk_romani_postmodernist.pdf

⁶⁷ Karataş 2004: 390

anlatılar için kullanılan edebi terimdir. Edebi türler içinde en hacimlisi ve en yenisidir. Matbaanın bulunması ve kent soylu bir okur kitlesinin ortaya çıkmasından sonra gelişmiştir. Romanın anamal (burjuva) sınıfının doğuşuyla geliştiği görüşü vardır. Tarih sahnesine çıktığı andan itibaren insanlık durumlarını, toplumsal ilişkileri, çağdaş insanın kentleşme sürecini, siyasal, sosyal, kültürel dönüşümlerini sanatsal bir ortamda anlatmaya girişir.

Roman genelde düzyazıyla yazılır. Anlatılan olaylar, sıradan insanların günlük yaşantıdır. Anlatılan olaylar, saraylar ve savaş alanları gibi destansı mekânlarda değil, sokaklar, evler, meyhaneler gibi sıradan mekânlarda geçer.

Kullanılan dil, nazım türlerinde olduğu gibi ağıdalı değil, günlük ve sıradandır. Roman tarihe en bağlı edebiyat türüdür. Toplumsal, politik olaylar gelişmelerle de yakın ilişkiindedir. Roman, felsefe ve sanattan boş inançları kovmak ve bunların yerine akıl ve gerçeği geçirmek isteyen bir kültürel dönüşümün ürünüdür. Bu nedenle toplumların gelişimine, yani tarihe kopmaz biçimde bağlıdır. İnsanı, öncelikle toplumsal ve tarihsel bir varlık olarak konu alan ilk sanat türüdür.

Nitekim roman sanatı, ya yazarın idealindeki insan tipini içerir ya yazıldığı dönemin insan tipolojisini yansıtır ya da insanlık tarihinin birikimini belirli karakterler veya tipler bağlamında somutlar.

Bütünsellik içinde ilerleme, belirsiz olmakla birlikte rahat ve güvenli bir yolculuktur ve aynı nedenle, tarihsel-felsefi durumun çoktan romanı talep etmeye başladığı bir dönemde bir epiğin yaratılması mümkün olmuştur. Bir romanda bütünsellik ancak soyut biçimde sistematikleştirilebilir; bu yüzden romanda kurulabilmiş herhangi bir düzen de zorunlu olarak soyut kavramların düzeni olmuştur. Evet, bu tür bir soyut sistematikleştirme tüm yapının nihai temelidir, ama romanın yaratılmış gerçekliğinde görünür olan tek şey, sistematikleştirmeyi somut hayattan ayıran uzaklıktır.

Dolayısıyla, romanın öğeleri, anlamda tümüyle soyuttur; karakterlerin hayalî kusursuzluğa duydukları nostalji (özlem) soyuttur; sadece kendi olgusal varlıklarına ve öylece, sürüp gitme yeteneklerine dayanan toplumsal yapının varoluşu soyuttur ve nihayet, bu iki soyut öğeler kümesi arasındaki uzaklığı aşmak

yerine sürüp gitmesine izin veren, bu uzaklığı aşmak için küçük çabayı bile göstermeyip onu roman karakterlerinin yaşanmış deneyimi olarak duyusal hale getiren, onu bu iki kümeyi birbirine bağlama aracı olarak kullanıp, böylece bir kompozisyon aletine dönüştüren biçimlendirici niyet de soyuttur.

Romanın temelde soyut doğasından kaynaklanan tehlikeleri gözlemlenmektedir; lirizm veya dramla örtüşmek, yapıtın bir idile dönüşmesine yol açacak şekilde gerçekliğin daraltılması, salt eğlendirici edebiyat düzeyine düşmek. Bu tehlikelere karşı direnebilmek için dünyanın kırılğan ve tamamlanmamış doğasını nihai gerçeklik olarak almak gerekir: Dünyanın sınırlarının dışına ve ötesine işaret eden her şeyin bilinçli ve sürekli olarak farkına varmak gerekir.

Böylece, roman, varlıkları tamamlanmış biçime dayanan öbür türlerin tersine, oluş sürecindeki bir şey gibi görünür. Sanatsal bakış açısından romanın en riskli tür olmasının ve bir sorunsallık içermeyi sorunsal olmakla bir tutan çoğu kişi tarafından yalnızca yarı-sanat olarak tanımlanmasının nedeni budur. Bu tanım inandırıcı da görünebilir, çünkü romanın öbür türlerin tersine özlü olmayan tüm biçimsel özellikleri açısından kendisinden neredeyse ayırt edilemeyecek karikatürümsü bir ikizi vardır.

Nurullah Çetin: “Romanın anlattığı, aktardığı, yansıttığı içerik ve anlam katmanlarından, fikir, duygu ve bilgilerden çok; bunların nasıl anlatıldığı, nasıl bir teknik ve söylem içinde sunulduğu, nasıl bir kurguya bağlı olarak ortaya konduğu önemli olmuştur. Buna bağlı olarak üst kurmaca önem kazanmıştır... Dış dünyanın değil, romanın yazılış sürecinin yansıtılması öncelenir. Bu durumda romanın kurmaca yapısı, onun konusu olmuştur”⁶⁸

Metinlerarasılık tekniğinde ise üst kurmaca yazarı romanında çoğu kez, kendi ürettiği öykülerin yanı sıra, daha önce başka yazarlar tarafından üretilmiş metinleri de malzeme olarak kullanır. Somut gerçekliğin yerini metinlerin dünyası almıştır. Eskilerin taklitçilik diye aşağıladıkları bu eğilim, çağ edebiyatının biçimsel yeniliklerinden biridir; özgünlüğün içerikte değil, biçimde önemli olduğu bir estetik anlayışın ürünüdür⁶⁹.

---

⁶⁸ Çetin 2012: 113–114

⁶⁹ Ecevit 2002: 110

Modern roman türünün ilk örnekleri olarak Cervantes'in Don Kişot yapıtı kabul edilmektedir.

Türk roman türüne 19. yüzyılın ikinci yarısında yaklaşılmıştır. Türk edebiyatında ilk telif roman Şemsettin Sami'nin 1872 yılında yazmış olduğu Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat adlı eseridir.

Milli edebiyatta Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal, Samipaşazade Sezai, Recaizade Mahmud Ekrem, Nebizade Nazım'ın deneyimlerinden sonra Halit Ziya Uşaklıgil Türk romanının babası sayılır. Daha sonra Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Refik Halit Karay, Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar, Kemal Tahir, Tarık Buğra, Orhan Kemal, Oğuz Atay, Yaşar Kemal, Orhan Pamuk, Bilge Karasu ve başkaları bu türde önemli eserler ortaya koymuşlar.

Türk romanının doğuşu bir yüzyılı yeni bulmaktadır. Türk romanının oluşumunu kavramak için türün ilk belirtilerini şartlaştıran etkenleri araştırmak gerekir.

1930 yılında Mustafa Nijat Özön'ün “Türkçede Roman” adıyla yayınladığı monografi değerli bir bilgi kaynağıdır. Bu araştırmada roman türüne yakın ve bu türden önce var olan hikâye, masal, efsane, destanlar üzerine kısa tarihsel bilgiler bulunduğu gibi, Fransızcadan ve başka dillerden çevrilmiş ilk romanlarda bu çevirilerin özelliği üzerine bilgiler, Ahmet Mithat Efendi'nin romanları üzerine de kronolojik ve incelemeli açıklamalar vardır. Yol açıcı bir nitelik taşıyan bu çalışma, Türk düzyazısında roman türünün başlangıcı üzerine genel bir görüş edinmeyi sağlar⁷⁰.

Türk edebiyatının Tanzimat'tan sonra Batı edebiyatından esinlenerek giriştiği yenilenme ve çağdaşlaşma çabaları, uluslararası çevrelerdeki Türkologların ilgisini pek az çekmiştir. Bu ilgisizliğin nedenini, edebiyat alanında, düzyazı denemeleri yapan ilk Türk yazarlarının değeri küçümsenmeyecek çabalarında biraz emekleme ve safdillik bulunmasında aramak gerekir.

---

⁷⁰ Özön 2015

Divan edebiyatına, onun bütünlüğüne, biçimsel yetkinliğine özellikle bağlı olan birçok Batılı Türkolog, üstün yapıtlar ortaya çıkarmış geçmiş kültürden bu ani kopuştan ürkmüşlerdir. Oysa Osmanlı toplumu, sonunu çabuklaştıracak olan tarihsel akımlara kapılmışken, edebiyat türlerinin durgun kalmasını, kalabileceğini düşünmek olanaksızdır. İster istemez yeni bir edebiyat – acemice de olsa – biçimlenecek, bir kültürün yön değiştirmesini belirleyen duraksamalar ve çabalarla (aslında bundan ötürü) daha da ilginçlik kazanacaktır.

Günümüzde bu görüş ve yargılardan Batı'da artık vazgeçilmektedir. Tanzimat'tan sonraki çatışma ve çekişmelerle düşünsel ve sanatsal bölünmeler, kimi değerli yerli kaynaklardan uzaklaşmadan, özellikle de Fransız kültür ve yazınından etkilenilerek ortaya çıkmıştır.

Türk romanı üzerine çalışmalar, sürekli olarak çok genel bir bölümlemeye yönelmiş ve bunlarda Batı yazını eğilimlerinden esinlenerek yakıştırılmış bir terminoloji kullanılmıştır. Böylece Namık Kemal romantik olarak, Ahmet Mithat gerçekçi veya halkçı olarak, kimi başka yazarlar natüralist olarak nitelendirilmişler.

Karşılaştırmalı araştırmaları derinlemesine sürdürürken, özellikle ilk Türk romanlarının doğuşuna katkıda bulunan ulusal kaynakların özgünlüklerini inceleyip ortaya koymak gerekir. İlk Türk romanlarının ortaya koyduğu sorunlar, ancak dil ve yerli yazın gelenekleri göz önünde tutularak tanımlanacak ölçülere göre aydınlığa kavuşabilir.

Azerbaycan edebiyatında Memmed Seid Ordubadlı, Ebülhesen, Mir Celal, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Mehdi Hüseyin, Süleyman Rehimov, İsmail Şıklı, Bayram Bayramov, İlyas Efendiyeve, İsa Muğanna, Yusuf Semedoğlu, İsi Melikzade, Cengiz Hüseyinov, Rüstem İbrahimbeyov, Anar, Elçin, Sabir Ehmedov, Mövlud Süleymanlı, Ferman Kerimzade, Sabir Azeri, Neriman Ebdülrehmanlı ve başkaları roman türünde beğeni kazanmış eserler vücuda getirmişler.

Üst kurmaca ve metinlerarasılık, romanı postmodern roman yapan özelliklerdir. Yazar üst kurmaca sayesinde o anda yazılan metne odaklı, okuyucuyu çoğu zaman ikilemde bırakan tekinsiz bir dünya oluşturur.

Bir kuram olarak, postmodernizm, modernizm sonrası veya ötesi demektir. Bu edebi akımın ilkeleri arasında düzenliliği, mantığı reddedip çelişki ve karmaşa üzerinde durmak, bilginin göreceliği ön plandadır. “Tek bir dünya içinde çeşitlilik ve çoğulculuk ifadesi postmodern edebiyatı en iyi şekilde özetlemektedir”⁷¹.

Postmodern romanların genel özellikleri irdelendiğinde tarihten yararlanmanın belirgin bir şekilde kendini gösterdiği saptanabilmektedir. Ancak elbette postmodern roman tarihten birebir, gerçekçi bir yöntem ile yararlanmaz, gerçekle kurguyu bir çatı altında vererek okuyucuyu ikilemde bırakır.

Kurmacanın ön plana çıktığı, metnin ana erek konumuna yükseldiği postmodern romanlarda “oyun” ele alınması gereken bir başka husustur. Çünkü postmodern metinlerde aslında her şey oyundan ibarettir. Öyle ki, yaşamın gerçekleri, tarih, siyaset, ahlaksal değerler bu oyunun birer parçası olabilirler. Romanda oyun oynamak aslında biraz da postmodernizmin sınır tanımaz yapısıyla ilgilidir. Hatta modernizmin sistematik yapısına, modern (çağdaş) romanın seçkin yazarına dolaylı bir dil çıkartmadır. Modern romandaki ağırbaşlı yazar ölmüş, yerine hem kendini hem de okuru eğlendirmeye çalışan yazar gelmiştir. Postmodern roman bir oyun bahçesini andırır. Kimi zaman yazar önden koşar ve okurun onu yakalamasını ister, kimi zaman okuru bir kaydırağa bindirir, kimi zaman da saklambaç oynar.

Postmodern roman yazarı yüzyıllar içerisinde, binlerce imbiğin özenle geçirilerek yavaş yavaş oluşturulmuş olan estetiğe ilişkin ilkeleri gönül rahatlığıyla bir tarafa itebilir ve o an birbiriyle hiçbir bağlantısı olmayan iki konuyu (türü, biçimi, sanatı) bir arada kullanabilir. Bu özellikleriyle postmodernizm, postmodernsel edebiyat çoğulcu bir yapıya sahiptir.

Çoğulculuk çoğunlukla karşıtlıkların oluşturduğu bir yapıdır. Çeşitli olasılıkların, disiplinlerin, ontolojik katmanların eş zamanlı bir birliktelik içinde var olduğu metinlerdir postmodern romanlar⁷².

Postmodern romanın bu noktaya kadar sayılan özelliklerinin ilkesizlik, sınırsız özgürlük paydalarında birleştikleri görülüyor. Postmodern mimaride kubbelerle

---

⁷¹ Karataş 2004: 379

⁷² Ecevit 2002: 130

gökdelenler aynı binanın unsurları olabildiği gibi, postmodern romanda da günümüz dili modern yazınsal unsurlarıyla eski dönemlere ait dil ve mazmunlar bir çatı altında bulunabilir. Postmodern romanda okuyucu edilgen değildir, hazır bilgiye ya da çözümlemelere ulaşamaz; daima yazarla bir çekişme içerisindedir, olay örgüsünün bir parçasıdır.

Postmodernizm, modern sonrası dönemde gelişen ve sadece sanatı değil, yaşamın her alanını etkileyen bir akımdır.

İlk kez 1870'lilerde İngiliz ressam ve sanat eleştirmeni Watkins Chapman tarafından kullanılmıştır. Chapman tarafından izlenimci sanat akımından daha modern ve öncü resimleri nitelendirmek için kullanılan postmodern kavramı, süreç içerisinde resim başta olmak üzere öteki sanat dallarını etkileyen bir görüngü haline gelmişti. 20. yüzyılın ilk yarısında moderncilerin sanatta / edebiyatta başlattıkları estetik devrim, yüzyılın ikinci yarısında da sürmüştü. Teknolojideki devinim, dünyayı 50–60 yılda tanınmaz bir duruma getirmiştir.

İletişim / ulaşım teknolojisinin doğruya tırmandığı, dünyanın saatlerle sayılan bir zaman diliminde dolaşıldığı, telefon / televizyon / bilgisayar gibi aygıtlarla bireysel ya da kitlesel düzlemde tüm bilgilerin anında edine bilindiği bu üst düzey teknoloji toplumunda tüm iletişim olanaklarına karşın insanın yalnızlaşması, çevresine ve kendisine yabancılaşması süregelmektedir.

Modernitenin rasyonellik, özgürlük, mutluluk ve evrensellikten oluşan temel slogan ve vaatlerinin gerçekleşmediğine ve aldatıcı olduğuna dikkat çeken Ali İhsan Kolcu, bu noktada postmodernizmin, şaşmaz ilkesi olarak, modernitenin tüm egemen kurallarına karşı tartışma açtığını ve savaştığını söyler, postmodernizmi, modernitenin yarattığı hayal kırıklıklarının nedenlerini anlamak üzere vücut bulmuş bir felsefi akım olarak tanımlar⁷³.

Postmodernlik, pozitivist değerlerin üstünlüğündeki bir hiyerarşide var olan karşıtlıkların oluşturduğu temel üzerinde yapılanmış geleneksel Batı kültürünün ana taşıyıcılarının yerle bir edildiği bir gelişmedir.

---

⁷³ Kolcu 2011: 267, 268

Türkiye'deki postmodernsel edebiyat eleştirisi anlayışıyla hareket eden eleştirmenlerin yargılayıcı çözümleme karşıtlığının “yorum kovuculuğu ve tenkidi yapısalcılığın sınırlarına hapsetmek” olduğunu ileri süren Ali Galip Yener'e göre de postmodernsel eleştirisi “eleştirinin edebîleşmesini” kendisine referans edinmiştir⁷⁴.

Kimi kuramcılara göre, postmodernizm, modern hümanizm ve rasyonalizme tepki olarak doğmuştur. Kimi kuramcılara göre ise, postmodern düşünce, kendi kaynağını çoğulculuktan alır; onda tek ve mutlak olana yer yoktur. Postmodern sayı tablosunda bir sayısı yer almaz, tablo iki ile başlar. Postmodern sanatta çeşitli, tarih kesitlerinden birden fazla sanat akımını, birden fazla biçimin birlikteliğinden oluşur; geleneksel akımlarda olduğu gibi, şemsiyesi altına aldığı yazarları her birinde yinelenen sanatsal ilkelere sahip bütünsel bir akım olmayıp farklılıkların yan yana geldiği elektrik / çoğulcu bir yapının adıdır. Yelpazesi öylesine geniş bir çoğulculuktur ki, bu, geleneksel anlayışın bir ürünün sanat düzlemine çıkabilmesi için koyduğu ön koşulları yok sayarak, sanatsal olan ile olmayan arasındaki sınırları bile ortadan kaldırır.

Binyıllardır süregelen ana estetik ilkeler postmodernizmde köktenci bir biçimde değişime uğrar.

Postmodern dönem, herkesin kendi biçimini oluşturduğu, yaratıcılığa, her türlü estetik tabunun dışında sınırsız olanağın sunulduğu bir aşamadır. Çoğulculuk postmodern edebiyatın ana estetik ilkesidir.

Özde ise geleneksel edebiyat araştırmacılığının en büyük engeldir çoğulculuk sözcüğünün içeriği; her türlü sistemleştirme girişimini geri püskürtür, çünkü içindeki sonsuz olasılıklar potansiyelini dizginlemek olanaksızdır.

Son elli yılda ortaya çıkan ve postmodern tanımı altında toplanılmaya çalışılan edebiyat metinlerini gözden geçirdiğimizde bunları birkaç ana eğilime ayırma denemesinde bulunabiliriz. Bu eğilimlerden biri, postmodernsel edebiyatın avangartçı (öncücü) biçim denemelerine ağırlık veren eğilimini çatısı altına alır (Calvino, Robbe-Grillet, Butor, Pynchon, Hasan Ali Toptaş, daha çok “Kara Kitap” yazarı olarak Orhan Pamuk). Diğer eğilim, deneysel biçimcilikle tüketime yönelik

---

⁷⁴ Yener 2008: 520

yaygın yaklaşımların ortak paydasında yaşam bulur (Eco, Süskind, “Benim Adım Kırmızı” yazarı olarak Orhan Pamuk). Üçüncü eğilim ise, çeşitli ideolojilerle bütünleşmiş metinleri kapsamına alır; bunlar daha çok feminist, çevreci ya da New Age türü kozmik/mistik bir renk içerirler (Marge, Piercy, Erendiz Atasü'nün kimi metinleri, Coelho, Tamaro). Dördüncü eğilim ise; modernci (çağdaşçı) gözlüklerle bakıldığında estetik açıdan bir değeri olmayan, tümüyle tüketime yönelik üretilmiş, çoğunlukla çarpıcı yaşam öyküleri içeren ya da kimi kez dünya dışı alışılmamış uzamlarda, tarih kesitlerinde geçen bilim-kurgu / polisiye / serüven romanlarıdır (bu öbeğe Ayşe Kulin'in çok sayıda baskı yapan romanı “Adı Aylin” örnek verilebilir).

Kesin sınırları olmamakla birlikte, yukarıdaki bu dört eğilimin postmodern edebiyat ürünlerinin büyük bir kısmını kapsamına aldığını düşünebiliriz. Bu çok genel sınıflandırmada söz konusu eğilimlerin birbirleriyle geçişli olduğu, bunlardan yeni eğilimler üretilebileceği de gözlemlenmektedir.

Ne modernizm ne de postmodernizm belirli ilkeler altında sistemleştirilecek birer edebiyat akımıdır; onları başlangıç ve bitiş tarihleri parantezine almak da olanak dışıdır. Çünkü özellikle estetik düzlemde modernizmin ne zaman bittiği, postmodernizmin ne zaman başladığı kesin değildir. Bu iki eğilimin, içerdikleri tüm farklılıklara karşın estetik çizgi göz önüne alındığında bir süreklilik, kimi yerde bir iç içelik göz önüne serilir. Modernizm için kabaca halka uzak deneysel bir biçimcilik, postmodernizm için ise çoğulculuk mihenk taşı olarak alınır. Modernizm de, postmodernizm de estetik düzlemde kesin sınırlar içermezler. Bunlar 20. yüzyıl başında seçkin / biçimci / özelliklerle devinim kazanan o güne değin görülmemiş ölçüde köktenci bir estetik devrimin, yüzyılın ikinci yarısından sonra kalıplarını kırarak çoğulculuğu sürecinde geçirdiği katmanlara verilen isimlerdir.

Kendine yeni bir poetika, yeni bir estetik üretmeyen postmodernizmin biçimsel düzlemdeki ana özellikleri genel de modernizmden alınmıştır. Postmodernsel romanın kurgu düzlemindeki en belirgin özelliklerinin başında geldiğini düşündüğümüz yaklaşım olan oyunculuk da kaynağını yine modernizmden alır. Ancak, postmodernsel anlatı da yaygınlık kazanan bu kurgu eğilimi, söz konusu edebiyatta sanatın özüne yönelir, içerdiği ontolojik renk vurgu kazanır; metin,

oyunan bu sanatsal oyunda ana erek durumuna gelir. Doğa ise, daha önce yazılmış metinlerden oluşan bir metinler arası doğaya dönüşmüştür. Kendini anlatan bu edebiyatta kurmaca, üst kurmaca düzlemine taşınır.

19. yüzyıl gerçekçi romanın içerik üzerinde yoğunlaşan gelenekli yansıtmacı sanat anlayışıyla başlayan çizginin, 20. yüzyılın ilk yarısındaki moderncilerde yabancılaştırma estetiği düzleminde içerikten biçime, konu kurgulamaktan deneysel biçimcilik aracılığıyla yapı kurmaya, oradan da yabancılaştırma estetiğinin bir uzantısı olan postmodernizm üst kurmaca tekniği aracılığıyla kendisiyle de, dış dünyadan aldığı malzemeyle de oynayan bir edebiyat anlayışına ulaştığı görülür. Bu, dış dünyadan soyut bir biçimciliğe, oradan da kurmacanın kendine yöneldiği üst kurmaca düzlemine (postmodernler) yapılan bir yolculuktur⁷⁵.

Miguel de Cervantes'in Don Kişot'unda, hatta Türk edebiyatından Ahmet Mithat Efendi'nin birçok eserinde bugün postmodern olarak isimlendirilen roman unsurları bulunabilir. Benzer bir durumu modern romanların bir bölümü için de söyleyebilmek olanaklıdır.

Modern kırılmaların roman alanındaki ilk yansımaları 20. yüzyılın başlarındaki Kafka, Joyce, Proust, Robert Musil gibi roman ustalarının temel metinlerinde gözlemlenir. Söz konusu yazarların açtığı menfezlerden daha sonra, özellikle yüzyılın ikinci yarısından itibaren pek çok metin sızmıştır. Thomas Mann, James Joyce, Virginia Wolf, Samuel Beckett, Jack Kerouac, Allen Ginsberg, William Burroughs, George Perec, Jorge Luis Borges, vd postmodern romanın köklerinde bulunan yazarlardır.

Elbette, modernizmin son dönemleri yaşanırken aslında postmodernizm oluşmaktaydı.

Türk edebiyatında son zamanlar birçok eserde postmodern sanat ilkeleri görülmektedir. Yusuf Atılgan, Oğuz Atay, Orhan Pamuk, Bilge Karasu ve başkaları bu akımın içinde gösterilecek isimlerdir.

---

⁷⁵ Ecevit 2001: 79

Azerbaycan romanının başlangıcı ve kaynakları hakkında Azerbaycanlı araştırmacıların farklı görüşleri vardır. Bunlardan bir kısmı bu türün başlangıcını 12. yüzyıla kadar çekerek mesnevileri roman türünün ilk örnekleri olarak verirler. Bir kısım araştırmacılar da o aşamadaki Sovyet ideolojisinin etkisiyle Sovyet öncesi dönemi yok sayarak Azerbaycan romanını 1930'lu yıllardan sonra başlatırlar.

Azerbaycan romanını incelerken ortaya çıkan bir başka sorun da araştırmacıların romanın tanımı konusunda ortak bir kanaate varamamalarıdır. Bu tartışmaları bir kenara bırakırsak Azerbaycan romanının beslendiği kaynakları; halk edebiyatı ürünleri, yazılı (klasik) edebiyat, tercümeleler, matbuat olarak dört ana öbeğe ayırabiliriz.

Azerbaycan romanının teşekkülü meselesinde de henüz ortak bir kanaat oluşmamıştır.

Azerbaycan edebiyatının bilinen ilk romanı “Reşit Bey ile Saadet Hanım” eseri algılanmaktadır. İsmail Bey Kutkaşınlı tarafından Fransızca yazılan bu roman 1835 yılında Varşova'da basılmıştır.

1835–1920 arasında roman tür olarak varlığını sayısal açıdan çok olmasa da nitelik açısından gelişerek sürdürmüştür.

Bu yıllar arasında Azerbaycan modern (çağdaş) edebiyatının gelişimiyle paralel olarak roman daha çok sosyal eleştirinin bir aracı olarak kullanılmıştır. 1920–1932 yılları arasında bu süreç bir duraklama dönemine girmiştir. 1932'den sonra ise Azerbaycan romanı için yeni bir dönem başlamıştır⁷⁶.

Azerbaycan edebiyatı tarihinde roman yazarları arasında Memmed Seid Ordubadlı, Süleyman Rehimov, Mehdi Hüseyin, Eli Veliyev, Ebülhesen, Süleyman Veliyev, Manaf Süleymanov ve başkaları altın isimlerdir.

Azerbaycan'da romancılık 1950'li yıllardan çok yanlı boyutlarda gelişmeye başlamış, İsmail Şıklı, İsa Hüseyinov (Muğanna), Anar, Elçin, Ekrem Eylisli,

---

⁷⁶ Yıldırım 2004: 1

Yusuf Semedoğlu, Mövlud Süleymanlı, vd derin muhtevalı Azərbaycan romanlarını yazmışlar.

Azərbaycan edebiyatında klasik anlamda postmodernsel yazı tekniği Kemal Abdulla'ya kadar görülməməkdir.

Asif Hacılı: *“Yarımcık Elyazma Azərbaycan edebiyatında mite, eposa ve tarihe entelektüel-felsefi bedii münasebetin ilk konseptüel numunesidir, ilk postmodernist tefsir tecrübesidir”*⁷⁷.

Kimi araştırmacılar, eleştirmenler yaşlı nesilden Anar, Elçin gibi yazarların eserlerinde, hatta orta yaş nesilden Rafik Tağı, Elekber Eli, Seymur Baycan, Neriman Ebdülrehmanlı, Hakani Hass ve başkalarının eserlerinde postmodern çizgiler arayıp bulmaktadırlar. Fakat bu yazarların yapıtları arasında tam boyutta postmodernizm ilkelerine cevap verecek eserin var olduğu da edebi eleştiri tarafından kabul görmemektedir.

Klasikleşmekte olan dünya edebi postmodern akımının en parlak unsur ve ilkelerini Azərbaycan edebiyatında başarıyla uygulayan ilk yazar olarak Kemal Abdulla ve Azərbaycan postmodernizminin ilk olgun roman örneği olarak Eksik El Yazısı hesap edilir.

Sedat Adıgüzel'in gözlemlediğine göre, *“Azərbaycan edebiyatının ilk postmodern örneklerinden biri olarak kabul edilen bu eser, kurgu ve anlatım teknikleri bakımından birçok yeniliği bünyesinde barındıran önemli bir yapıttır”*⁷⁸.

Orhan Söylemez, Eksik El Yazması'nın postmodern bir roman olduğuna vurgu yaparak: *“Bu yanlarıyla roman, tarih malzemesinin yanı sıra zamanı ve mekânı aşarak insanlık değerlerine dokunabilen bir kurguyla etkileyici bir edebi eser olarak okuyucusunun karşısına çıkmaktadır”* yazmıştır⁷⁹.

Romanyalı bilim insanı Lüdmila Bejenaru, Kemal Abdulla hakkında monografisinde bu konuyu dile getirerek, *“o, mitten yazıya geçer ve Kitab-ı Dede*

⁷⁷ Hacılı 2010: 54

⁷⁸ Adıgüzel 2013: 135

⁷⁹ Söylemez 2015: 451

Korkut'un kanonik metnini değişerek, bütünlüğün postmodernsel estetiğini yaradır” yazmaktadır⁸⁰.

Behtiyar Esgerov: *“Yazar destandaki hadiseleri bir kadar komikleştirmekle postmodernizmin ironi üslubundan istifade eder”⁸¹.*

Eksik El Yazması'nın kimliği:

Yarımcık Elyazma / Eksik El Yazması romanı 2004 yılında tamamlanmış ve yayımlanmıştır⁸². 2012 yılında ikinci baskısı yapılmıştır⁸³.

Eser, 2007 yılında “Yılın Romanı” ödülünü kazanmıştır.

Eser üzerinden Kemal Abdulla, “Azerbaycan'ın Borges'i”, “yeni bir Umberto Eco” olarak nitelendirilmektedir⁸⁴.

Burada adları geçen Jorge Luis Borges (1899–1986) Arjantinli hikâye, deneme yazarıdır. Büyülü gerçekçilik akımının önde gelen isimlerindedir, gerçeküstücülük konusunda yazdığı denemeleriyle ünlüdür. Onun “Babil Kütüphanesi” hikâyesiyle K. Abdulla'nın “Eksik El Yazması” romanı asosyali bağlamdadır.

Umberto Eco (1932–2016), ünlü İtalyan bilim insanı, yazar, düşünürdür. Dünya kamuoyunun gündeminde “Gülün Adı”, “Foucault Sarkacı”, “Açık Yapıt” romanları yüksek değerlendirtmektedir.

Eksik El Yazması, Rus yazar Lev Tolstoy'un “Savaş ve Barış”, Amerikalı yazar John Steinbeck'in “Gazap Üzümleri”, İngiliz romancısı George Orwell'in “Bin Dokuz Yüz Seksen Dört”, İspanyol romancısı Cervantes'in “Don Kişot”, Kolombiyalı romancı Marquez'in “Yüzyıllık Yalnızlık”, Türk romancısı Yaşar

---

⁸⁰ Esgerov 2015: 174

⁸¹ <http://kamalabdulla.az/3069/ruminiyalı-alimden-fundamental-tedqiqat-kamal-abdulla-butov-luyun-felsefesi>

⁸² Abdulla 2004

⁸³ Abdulla 2012

⁸⁴ Musaoğlu 2010: 39

Kemal'in başyapıtı “İnce Memmed” eserleriyle de kıyaslanmakta, eş değer kıymetlendirilmektedir⁸⁵.

Eksik El Yazması yayınları:

Roman, Azerbaycan Türkçesinin yanı sıra Türkiye Türkçesine, diğer Türk lehçelerine aktararak, ayrıca birçok dünya dillerine (İngiliz, Alman, Fransız, İspanyol, Portekiz, Lehçe, Rus, Gürcü, vd) çevrilerek yayınlanmıştır:

- 2004 – Azerbaycan Türkçesinde (“Yarımçıq elyazma”)
- 2005 – Fransız dilinde (“Le manuscrit inacheve”)
- 2006 – Portekiz dilinde (“O Manuscripto Inacabado”)
- 2006 – Rus dilinde (“Неполная рукопись”)
- 2006 – Türkiye Türkçesinde (“Eksik El Yazması”)
- 2009 – Lehçe dilinde (“Zagadkowy rekopis”)
- 2012 – Arap dilinde (“Elmahtut-il mebtur”)
- 2012 – Azerbaycan Türkçesinde (“Yarımçıq elyazma”)
- 2013 – Alman dilinde (“Das Unvollstandige Manuskript”)
- 2013 – Fransız dilinde (“Le manuscrit inacheve”)
- 2013 – İngiliz dilinde (ABD) (“The incomplete manuscript”)
- 2013 – Kazak dilinde (“Толык емес колжазба”)
- 2013 – Kırgız dilinde (“Толук эмес колжазма”)
- 2014 – İtalyan dilinde (“Il manoscritto incompleto”)
- 2014 – Türkiye Türkçesinde (“Eksik El Yazması”)
- 2015 – Karadağ dilinde (“Nepotpuni rukopis”)
- 2017 – Gürcü dilinde (“Naklisi helnaceri”)

Eksik El Yazması Türkiye Türkçesinde:

Yapıtın Türkiye'de Türkiye Türkçesinde birkaç yayını vardır. Eser, Ali Duymaz aktarmasında “Eksik El Yazması” adıyla 2006 yılında İstanbul'da Ötüken yayın evinde birinci baskısı, 2014 yılında ikinci baskısı yayınlanarak, edebi çevreler ve okuyucu kitlesi tarafından rağbetle, ilgiyle karşılanmıştır⁸⁶.

---

⁸⁵ Ehmedoğlu 2017b: 7

⁸⁶ Abdulla 2006; Abdulla 2014a

Romanı Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktaran (uygunlaştıran) Ali Duymaz 1961 yılı Balıkesir İvrindi ilçesi doğumludur. Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümü mezunudur. Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde profesör unvanında öğretim üyesidir, ayrıca bölüm başkanıdır. Yayımlanmış 12 kitabı ve çok sayıda bilimsel araştırma makalesi vardır. Azerbaycan günümüz edebiyatından Kemal Abdulla'nın “Eksik El Yazması” ve “Gizli Dede Korkut” romanlarından başka Elçin'in “Mahmut ile Meryem”, “Ak Deve” romanlarını da aktararak, yayınlamıştır.

Eksik El Yazması edebi eleştiride:

Roman, Azerbaycan, Türkiye, Rusya, dünyanın çeşitli ülkeleri edebî çevrelerinde büyük yankılar uyandırmıştır. Roman üzerine çok sayıda edebi-eleştirel araştırma makaleleri yazılmış, bildiriler sunulmuştur.

Bu bakımdan Tofik Hacıyev'in, Orhan Söylemez'in, Tayyar Selamoğlu'nun, Almaz Elikızı'nın, Mehman Musaoğlu'nun, Etimad Başkeçid'in, Afak Esedova'nın, Behtiyar Esgerov'un, Gülseren Özdemir'in, Şamil Sadıkov'un ve başkalarının ilgili makalelerini, bildirimlerini vurgulayabiliriz⁸⁷.

Eksik El Yazması'nın içeriği:

Roman, Dede Korkut hikâyeleri kavramsal bağlamının şimdiye kadar denemesel olarak yorumlanmayan tarihsel metin altı motiflerine ve Şah İsmail şahsiyetinin hâlâ toplumca iyi bilinmeyen edebî-psikolojik çizgilerine göre yazılmıştır⁸⁸.

Eserin başlığı ana metne gönderme niteliğindedir.

Bu hususta Ali Erol'un yaklaşımı böyledir: “Romanın, temsil ettiği sanat anlayışını vitrine taşıyan ilk unsur eserin ismidir – Yarımçık Elyazma. Yani tamam olmayan, dolayısıyla hiçbir şekilde hakkında nihai hükümler verilemeyecek olan bir çalışma

⁸⁷ Başkeçid 2004; Hacıyev 2004; Salamoğlu 2006; Alikızı 2009; Musaoğlu 2009; Musaoğlu 2011; Esedova 2015; Esgerov 2015; Özdemir 2015; Sadıkov 2015; Söylemez 2015

⁸⁸ http://mehmanmusayev.com/pdf.mk_8.pdf

ki, bu yaklaşım okuyucunun kendi yorumlarıyla esere katılımını bekleyen postmodern yazarın tipik tavırlarından birini teşkil eder”⁸⁹.

Mehman Musaoğlu'nun şu tespiti yerindedir: “Kemal Abdulla'nın Yarımıcık Elyazma romanının başlığı hem eserin umumi süje hattının ve ayrı ayrı fabulaların (öykünmelerin) kurulmasında hem de müellif dünyası kavramlarının ve şu kavramlara ilgili olarak gerçekleşen Kemal Abdulla gerçekliğinin ifade olunmasında çok önemli bir rol oynar. Daha doğrusu, romanın metninde Kemal Abdulla oto-semantiğine bağlı olarak ifade edilen yeni bir metin altı Dede Korkut dünyası da sözü geçen başlığın tarihsel nitelikli metin veya meta-metin ekseninde gerçekleşir. Bu yeni dünya ise yazarın kendisinin yarattığı bir gerçekliktir. Veya metin altı Dede Korkut dünyası modelidir”⁹⁰.

Romanın yapısında üç ön söz, 29 epizottan (kısmıdan) oluşan ana metin ve son söz yer alır. Romanın temel metninden önce yazar, düşüncelerini, anlattığı karmaşayı, onu meşgul eden soruları üç ön sözde yansıtmayı gerekli bilmiştir ve ön sözler şöyle adlandırılır: “Ön söz: eksikliğin bütünlüğü”⁹¹; “Daha bir ön söz ve yahut Dünyadaki farkların Allah için önemi var mı?”⁹²; “Nihayet, sonuncu ön söz ve yahut Bilmiyorum diye bilenlerin hakkı”⁹³.

Ön sözler kısmı böyle anlamlı dua ile bitir: “Allah özü bilmeyenleri bilenlerin gazabından korusun”⁹⁴.

Romanın ana metninde bölümler isimlendirilmemiş, sadece her bölüm önceki bölümden ayrılarak yeni sayfadan başlanmıştır.

Roman, uykudan uyanma vakasıyla başlar.

Yazarın Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi El Yazmalar Enstitüsü arşivinde bulunduğu yarımıcık (yarım kalmış, eksik) el yazmasındaki iki ayrı anlatı tasvir edilir.

---

⁸⁹ Erol 2011: 8

⁹⁰ Musaoğlu 2011: 38

⁹¹ Abdulla 2012: 5–17; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

⁹² Abdulla 2012: 18–21; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

⁹³ Abdulla 2012: 22–33; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

⁹⁴ Abdulla 2006: 27

Birinci anlatı, Dede Korkut'un günlüğüdür. Giriş kısmında Gence depreminden bahsedilmektedir. Hemen akabinde Dede Korkut'un hikâyesi anlatılmaya başlanır. Oğuz'un hanlar hanı Bayındır Han, Oğuz Eli'nde casus saklandığından haberdar olur. Kazan Han onu yakalayıp zindana atar, sonra da Oğuz beylerinin rızasıyla onu tutsaklıktan bırakır. Bayındır Han, Korkut'un kâtipliğiyle yargılama düzenler. Böylece romanın bütün içeriği birbirini tekrarlayan yargı süjelerinden ibaret olur. Casusun yakalanması sonuçlanacakken, bu el yazmasının içinde ikinci bir el yazmasının saklandığı ortaya çıkar.

İkinci hisse aslında Dede Korkut'un Nur Taşı başında uykuya giderken rüyada gördükleridir. Bu hissede Azerbaycan Safililer hanedanlığının ünlü hükümdarı Şah İsmail'in Çaldıran savaşı sırasında öldüğü, yerine benzerinin geçtiği öykülenir. Fakat İsmail'in lalası, Osmanlı esaretinden Tebriz'e döndüğünde sahte İsmail'i öldürür. Eserde Dede Korkut ile birlikte Azerbaycan edebiyatında sıklıkla işlenen Şah İsmail ve Safevilere de eserinde yer verilmesi, bu iki konunun aynı metinde işlenmiş olması oldukça dikkat çekicidir.

Eserin ilerleyen kısımlarında Safililerle Dede Korkut hikâyeleri birleştirilerek, yine ilk el yazmasındaki vakanın yansıtılmasıyla devam eder. Dede Korkut ile Bayındır Han'ın yakın adamları, dış güçlerin Oğuz Eli'ne göndermiş oldukları casusu bulup cezalandırırlar⁹⁵.

Eser yine Gence depreminden bahsedilen birkaç cümleyle son bulur. Deprem yerinde kuşlar uçar. Darmadağın olmuş evinde bir mucize, sağ kalmış yaşlı bir müneccim vardı, sözüne-falına çoktandır kimse inanmıyordu, kesin bir ifadeyle dedi: “Bu kuşlar, ölen günahsız biçarelerin ruhlarıdır, sükunet atıyorlar. Aklınıza takmayın, uçup uçup sonunda yorulacaklar ve bizleri ebedi olarak terk edip buralardan çıkıp gidecekler”⁹⁶.

“Eksikliğin damgası” adlı son söz baştaki ön sözleri tamamlayıcı niteliğindedir⁹⁷.

---

⁹⁵ Abdulla 2012: 34–285; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

⁹⁶ Abdulla 2012: 286; Abdulla 2014a: 287

⁹⁷ Abdulla 2012: 287–289

Yazarın bu eseri “Casus” adlı oyununun romanlaştırılmış bir sürümüdür. Azerbaycan edebiyatının ilk postmodern eserlerinden biri olan bu eser kurgu ve anlatım teknikleri bakımından birçok yeniliği beraberinde getirmiştir.

Eksik El Yazması, anlatım özellikleri bakımından Dede Korkut'a ait olan birçok özelliği içerisinde bulundurmaktadır. Özellikle yazar tarafından müdahale edilmeyen, kurmaca özellikleri bakımından Dede Korkut'un asıl metninde yer alan on iki hikâyenin anlatım özellikleriyle yeni bir metinde yer alan on iki hikâyenin oluşturulduğunu görebiliyoruz.

Tema bakımından da diğer hikâyelerin hepsinin üzerinde bir kurgu olduğu dikkatimizi çekmektedir. Bu açıdan özellikle Oğuz Eli'ndeki casusun arandığı kısımda bir üst kurgusal yapı bulunmaktadır. Diğer hikâyeler bu kurgunun arkasında kalan ve zaman itibarıyla ondan önce meydana getirilmiş metinler olarak asıl metinden alınarak yeni metnin anlamsal ve kurgusal yapısı içerisinde metni tamamlayan unsurlar olarak da kabul edilmektedir.

Romanın türü hususunda:

Romanın içeriğine ve olayların anlatılış özelliklerine bakıldığında eserin bir polisiye romanı olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bunun yanı sıra eserde tarihsel roman, gerilim ve psikolojik roman özelliklerinin de bulunduğunu söylemek mümkündür.

Eksik El Yazması'nın olay örgüsü hususunda:

Kemal Abdulla'nın söz konusu eseri, her şeyden önce Dede Korkut destanları üzerine söylenmeyenlerin, belki de gözden kaçanların dile getirilmesi açısından seçilmektedir. Eserin hem bilimsel hem de popüler nitelik taşıması bu boyutuyla ilintilidir. Eserde mevcut semantik katmanların doldurulması da Türkün dünyasının, algılayışının, yazılı yazısız değerlerinin, fikir evreninin, tarihsel geleneklerinin ve bugüne kadarki gelişiminin ve dünya medeniyetleri arasında yerinin sergilenmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Eser, İç Oğuz ile Dış Oğuz arasında mücadelelerin yanı sıra ünlü Azerbaycan Türkü, Safililer devletinin 16. yüzyıl ünlü hükümdarı Şah İsmail'in kahramanlıklarıyla beraber genel görünüm olarak iki kısımdan oluşmaktadır.

Eksik El Yazması'nda zaman ve mekân hususunda:

Romanda bazı hallerde olayların anlatımı kesilerek farklı zaman ve mekânlara gidilmektedir. Eserin özellikle iki bölümden oluşması eserde farklı zaman ve mekânların anlatılmasına neden olmaktadır.

Orhan Söylemez: “Romanda gerçek zaman, araştırmacının el yazmalarını okuduğu zaman dilimidir. Ayrıca hikâyelerin geçtiği zaman dilimleri vardır. Bu zaman geçişlerinde yazar, belli bölümlerde müdahalelerde bulunmuştur”⁹⁸.

Yine Orhan Söylemez: “Eksik El Yazması parçaların bir bütün oluşturduğu, eksik de olsa resmin ana hatlarını belirleyen bir yapboz şeklinde kurgulanmıştır. Kemal Abdulla, Bayındır Han ile Şah İsmail arasında kurduğu yakınlık sayesinde bir lider profili çizmektedir” şeklinde değerlendirmede bulunur⁹⁹.

Eserde üç zaman katmanı karşıya çıkar – bazen 11. yüzyıla, bazen 15. yüzyıla ait olaylar anlatılır, bazen de günümüze geçer. Kimi durumlarda da anlatıcı konuyu kesip kendi varlığını eserde duyurmaktadır. Eserde zaman ve mekânın değişiklik göstermesi olayların ve karakterlerin karıştırılmasına neden olacakmış gibi düşünülse de, aslında bakıldığında eserin bir bütün olduğu görülmektedir.

Tayyar Selamoğlu: “Kemal Abdulla, Yarımçık Elyazma'da zaman hakkında büyük hakikati (ya belki de en acı hakikati) okura tanıştırmak yolu tutar. Bütün roman hakikatin azaplı doğuşundan ibarettir”¹⁰⁰.

Destanda da, romanda da mekân isimlerinden en belirgin coğrafi adlar olarak Kazılık Dağ, Ala Dağ, Bayburt, Trabzon, Gürcistan aynı düzlemlerde geçer.

---

⁹⁸ Söylemez 2015: 444

⁹⁹ Söylemez 2015: 449

¹⁰⁰ Salamoğlu 2006: 101

Romanda dikkati çeken esas mekân Günortaç'tır. İngesel bir mekân olan Günortaç, İç ve Dış Oğuz Eli'nin merkezidir. Oğuz sarayı buradadır. Bayındır Han, soruşturma, yargı için Dede Korkut'u ve Oğuz beylerini sırayla buraya çağırır.

Eksik El Yazması'nın öykücüsü (anlatıcısı) hususunda:

Yazar bazı zamanlar sanki bir psikologmuş gibi karakterlerin ruhsal durumlarını irdelese de bazı durumlarda da onları tamamen hal ve hareketlerine göre incelemektedir. Yazar, eserinde Türk mitolojisiyle diğer toplumların mitolojileri arasında bağ kurmaya çalışmakta ve sürekli olarak geçmişle gelecek arasında bir bağ kurup tahminlerde bulunmaya çalışmaktadır. Eserin sadece edebiyatla ilgisi değil, dil, felsefe, sosyoloji, psikoloji, tarih, toplum bilim, vd alanlarla olan ilgisi de dikkat çekmektedir. Anlatıcı zaman zaman eskiye dönerek geçmiş zaman olaylarını okuyuculara hatırlatmakta, geçmişle gelecek arasında bir bağ kurmaktadır.

Yazar, eseri sanki karşısında biri varmışçasına bir sohbet edasıyla yazmıştır. Ancak buna rağmen hem anlaşılması zor felsefi bir tutum sergilemiş hem de oldukça sanatsal bir üslup kullanmıştır. Buna istinaden sanatçının dilinin ağdalı ve yalın olmadığını söyleyebiliriz.

Eksik El Yazması'nın kişi kadrosu hususunda:

Roman kişileri olumlu ve olumsuz, birbiriyle karşıt karakterlerdir.

Bayındır Han – Oğuzların padişahı, hükümdarı, hünkârı, hanıdır, eserin başkişisidir. Öykü boyunca Oğuz'daki casusu bulmak için tüm hikâye karakterleriyle tek tek konuşur. Kıvrak zekâsı casusun kim olduğunu hemen anlar. Ancak onun casusun kim olduğunu bildiğini ancak öykünün sonunda anlıyoruz.

Korkut Ata – Bayındır Han'ın yazıcısı diyebiliriz. Eserde geçen olayları kayıtlayan, onları yazandır. Ülkedeki casusun bulunması için Bayındır Han tarafından huzura çağrılır ve casusun kim olacağıyla ilgili düşünceleri Bayındır Han tarafından sorulur. Ayrıca eserde geçen diğer olaylar ve karakterlerle ilgili bilgiler de Korkut Ata tarafından not edilir. Eser genel olarak bu karakterin kaleminden anlatılır.

Aruz – Salur Kazan'ın dayısıdır. Salur Kazan tarafından ülkedeki hain olarak suçlanır. Eserde Kazan tarafından onun için şöyle denir: “Doğru söylüyorum, Han'ım, inan bana. Tüm belaların sebebi Aruz'dur. Anamın canına yemin ederim seni. İnanmıyorsun, Burla Hatun'a sor”¹⁰¹.

Basat – Aruz'un oğludur. Oğuz'un düşmanı olan Tekgöz'ü yendikten sonra ülkede kahraman ilan edilir. O günden sonra Oğuz'da ne kadar kız var hepsi ona âşık olur.

Bekil – Gürcistan sınırını koruyan kişidir. Bu da Bayındır Han tarafından huzura çağırılan kişilerdendir.

Kılbaş – Ailesinin isteği üzerine Bayındır Han tarafından küçük yaşta saraya getirilmiş bir Kıpçak esiridir. Öyküye göre, Kılbaş Bayındır Han'ın veziri olan Kazılık Koca'dan dahi çok şey bilirdi. Padişahın her türlü sırrı Kılbaş tarafından mutlaka bilinirdi. Kılbaş karakterinin önemi hakkında öyküde şöyle yazar: “Kılbaş, Bayındır Han'ın gölgesi, nefesi, canı, zihni idi. Oğuz'da onun sözünü iki eden olmazdı. Zaten Kılbaş'ın kendi sözü yoktu. O yalnızca Bayındır Han'ın söylediğini söylerdi. Kılbaş haber getirirdi. Kılbaş haber taşırdı. Kılbaş, Oğuz beylerine söz söylerdi, onlardan görev talep ederdi. Tek sözle, Kılbaş, Han'ın yakını idi. Aslında Bayındır Han'ın veziri bir başkasıydı. Kazılık Koca derlerdi, bir kişi vardı, o idi. Zaten bütün devlet işlerini onunla konuşurdu. Ama herkesin bilmesi gerekmeyen bazı gizli işler de vardı ve hallolması gerekiyordu. Bayındır Han onları Kılbaş vasıtasıyla hallederdi”¹⁰². Öykünün başlangıcından bitişine kadar Kılbaş her zaman Bayındır Han'ın yanında olmuş ve onun tüm gizli sırlarına ortak olmuştur. Romanda Kılbaş'ın, padişahın tüm sırlarına ortak oluşundan bahsedildikten sonra yazar tarafından bir “ama” yazılır. Fakat devamı gelmiyor.

Sürmelice Çeşme Hatun – Bekil'in eşidir. Eserde çok bahsi geçmeyen sönük bir karakterdir.

Kazan Han – Bayındır hanın damadıdır. Bayındır Han tarafından ülkedeki casusun kim olduğuna dair bilgi almak için çağırılan karakterlerden birisidir. Fakat kendisi

---

¹⁰¹ Abdulla 2012: 44; Abdulla 2014a: 48; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

¹⁰² Abdulla 2012: 26; Abdulla 2014a: 30; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

dışında herkesi suçlar. En başta da Aruz'u suçlar. Ama öykünün sonunda asıl suçlunun kendisi olduğu, İç Oğuz için tamamen bir tehlike olduğu anlaşılır.

Öyle ki Bayındır Han ile Dede Korkut arasında Kazan'a ilişkin şöyle bir konuşma geçer:

“Bayındır Han bana yine dikkatli bakıp şöyle dedi:

– Yaz, oğul Korkut, ben dediklerimi, onun dediklerini yaz... Hiçbir sözü unutma, bırak yazılı kalsın. Bu gün de, yarın da okuyan okusun, ne olduğunu bilsin. Ama senin görüşün ne? Benim bildiğim kadarıyla Kazan'ın bir suçu yoktur...

Han, açıkça beni yokluyordu.

– Han'ım, Kazan yiğit erdir, – diye cevap verdim. – Sana hadsiz sadakati vardır. Kazan Oğuz'un direğidir”¹⁰³.

Alp Rüstem – Savaş sonrası Dış Oğuz ile Tekgöz arasında elçilik yapan kişidir.

Şirşemseddin – Kazan'ın arkadaşı, dostu, koruyucusu, sırdaşı diyebiliriz. Ona o kadar bağlıdır ki öl dese ölür.

Burla Hatun – Bayındır Han'ın kızı, Kazan'ın karısıdır.

Banu Çiçek – Beyrek'in eşidir. Burla Hatun ve Banu Çiçek de Bayındır Han tarafından casusla alakalı olarak huzura çağrılan kişilerdir.

Boğazca Fatma – Oğlu casus olarak suçlanıp tutuklanan karakterdir. Hikâyede Kazan'la, Aruz'la ve Şirşemseddin'le konuşmalarında casus diye yakalayıp kuyuya attıkları kişinin aslında kendi oğulları olduğunu hepsine tek tek söyler. Çünkü bu karakterin öyküde geçen diğer karakterlerle gençken ilişkisi olmuştur. Hatta öykünün sonunda Dede Korkut'un bile Boğazca Fatma ile ilişkisi olduğu anlaşılır.

Beyrek – Halk tarafından düşmanı yendiği için Dede Korkut'tan kendisine isim konulması istenir ve kahraman ilan edilir. Ancak Dede Korkut isim koyduktan sonra on altı yaşındaki bu gençle baş başa kalınca ondan duydukları karşısında hayrete düşer: “Dede, bunu sadece sana söyleyeyim. O düşman dedikleri kendi

---

¹⁰³ Abdulla 2012: 37; Abdulla 2014a: 41; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

yoldaşlarımdı. Önceden gönderdim, bezirgânları korkuttular. Sonra ben koştum paramparça ettim”¹⁰⁴.

Şah İsmail – Dede Korkut Kitabı motiflerine Şah İsmail gibi büyük devlet adamının, şairin eklenmesi yazar öykülemesinin serbestliğinin, bu yanıyla da postmodernsel yaklaşımın en yüzde görünen onayıdır, söyleyebiliriz. Sedat Adıgüzel'in doğru yorumladığı gibi, Eksik El Yazması romanında, Dede Korkut'la birlikte Şah İsmail'in ve Safevilerin de konu olarak içermesi, “bu iki önemli konunun aynı metinde birleştirilmiş olması metnin temasal içeriği ve diğer metinlerle ilişkisi bakımından önemli bir durumdur”¹⁰⁵.

Dolayısıyla, sözü edilen romanda postmodernlik, öncelikle kanonların ve tüm resmi koşulların aradan kaldırılmasında, değerlerin yergili şekilde yeniden ölçeklenmesinde gözlemlenmektedir.

Afak Esedova: “*Eksik El Yazması postmodernizmin ekser teknik ve prensiplerini özünde ihtiva ettiren, postmodernist dekonstrüksiyonunun milli metafizik dünya görüşümüzün esaslarından olan klasik metinlere tatbik edildiği ilkin uğurlu romanlardan biridir*”¹⁰⁶.

Roman, toplumsal-tarihsel bilincimizde yer almış kanonların, olmazsa olmazların kaldırılması ve değerlere yeniden bakılması ilkesiyle kaleme alınmıştır.

---

¹⁰⁴ Abdulla 2012: 63–64; Abdulla 2014a: 66–67; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

¹⁰⁵ Adıgüzel 2013: 135

¹⁰⁶ Esedova 2015: 7

İKİNCİ BÖLÜM

2.DEDE KORKUT KİTABI İLE EKSİK EL YAZMASI ROMANI İZLEKSEL- KURGUSAL KARŞILAŞTIRMASI

Fuat Köprülü'nün (1890–1966) bir meşhur deyişi var: “*Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut destanını öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut daha ağır basar*”¹⁰⁷.

Günümüz ünlü yazarı Anar da: “*Azerbaycan Türk halkının başyapıtı, ana kitabı Dede Korkut destanıdır*” diye vasıflandırır¹⁰⁸.

Kamil Veli Nerimanoğlu'dan alıntı: “*Kökümüzü, menşeimizi, vatanseverliğimizi, devlet hissimizi, dostumuzu, düşmanımızı, gönül dünyamızı, kan hafızamızı, dünümüzü, bugünümüzü, yarınımızı bize gösteren Dede Korkut Kitabı yalnız Azerbaycan edebiyatının değil, bütün Türk dünyasının altın kitabı olarak ölümsüzdür*”¹⁰⁹.

Milletlerin hayatında büyük yankılar uyandırmış tarihsel, toplumsal (savaş, göç, istila, vd) veya doğal olayların (yangın, salgın hastalık, sel, deprem, vd) olayların anlatıldığı hayal unsurlarıyla süslenmiş uzun manzum eserlerdir. Bir şairin ya da yazarın toplumu derinden etkileyen herhangi bir olayı doğal destanlara benzeterek söylemesi sonucu oluşan destanlar yapay destanlardır. Bu, yazarı belli olan, daha yakın bir zamanda yazılan ve olağanüstü durumlara az yer veren bir destan türüdür.

Dolayısıyla, destanların genel (ortak) özelliklerini böyle sıralayabiliriz: Anonim olup halkın ortak belleğinin ürünüdür. Belli bir ulusun özelliklerini yansıtır. Genellikle manzumdurlar. Olağan ve olağanüstü olaylar iç içedir. Toplumun hafızasında iz bırakmış önemli olayları anlatır. Karakterler olağanüstü özellikleri taşıyabilirler. Genellikle, yiğitlik, aşk, dostluk, ölüm ve yurt sevgisi gibi temalar işlenir. Coşkulu bir söyleyişe sahiptirler.

¹⁰⁷ Dede Korkut Kitabı 2014: 5

¹⁰⁸ <http://cdn.kamalabdulla.az/2015/04/meqamlar-k-tabı-.pdf>

¹⁰⁹ Veli Nerimanoğlu 2004: 145

Destan döneminden halk hikâyeciliğine geçiş aşamasının en önemli ürünü Dede Korkut abidesidir. Bu hikâyeler, parça parça da olsa değişik seçeneklerde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşamaktadır. Eserin asıl adı bu şekilde geçer: “*Kitab-ı Dede Korkut Ala Lisan-ı Taiife-i Oğuzan*” (*Oğuzların diliyle Dede Korkut Kitabı*)¹¹⁰.

Kitap, bir ön sözden ve on iki destansı hikâyeden oluşmuştur. Hikâyeler Kuzeydoğu Anadolu dolaylarındaki Müslüman Oğuzların hayatını anlatır. Fakat destanlar İslamiyet öncesi devirden de izler taşımaktadır. Eserde halk kahramanlarının mücadeleleri, Türklerin tarihine ait rivayetler, han ve beyler hakkında methiyeler, vb gibi Türk töresine ait birçok konu işlenmiştir. Bugün elimizde Dresden nüshası ve Vatikan nüshası olmak üzere iki metni vardır. Dresden nüshasında 12, Vatikan nüshasında ise 6 hikâye bulunmaktadır¹¹¹.

Dede Korkut hikâyelerinin özelliklerinden: Eser, bir ön söz ve on iki hikâyeden oluşmaktadır. Olağanüstü olaylarla gerçeğe uygun olaylar iç içedir. Türklerin eski yaşam tarzlarıyla ilgili ayrıntıların yanı sıra İslam diniyle ilgili özellikler de vardır. Eserde geçen Dede Korkut meçhul bir halk ozanıdır. Hikâyelerde Oğuzların çevredeki boylarla aralarındaki savaşlar ve kendi iç mücadeleleri yer alır. 15. yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Yazarı, musannifi belli değildir. Nazımla nesir iç içedir. Hikâyelerin konuları: aşk, yiğitlik, kahramanlık, mertlik, vb'dir. Hikâyelerden dönemin göçebe Türk kültürünün belirgin olduğu görülebilir.

Destanlarda insanın sınır ve ölçü tanımayan hayal gücünden kaynaklanan bir dünya canlandırılır; insan orada dilediği gibi yaşar, ama gerçeğe döndüğü zaman içini bir özlemin – hayali gerçekleştirmek isteğinin kapladığını duyar. Fakat yaşanan dünya ölçü ve kurallarla doludur, kişinin gücü ve imkânları sınırlıdır. Bu yüzden insan, hayalindeki dünyayı madde dünyasına aktaramaz. Ancak bu yönelişten de yakasını kurtaramaz, sadece içindeki dünyayı destana dönüştürür¹¹².

Dede Korkut hikâyeleri, ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilebileceği gibi, bütün olarak da değerlendirilmeye müsaittirler. Yani bu metinler, eldeki görünüşüyle bir sistem hüviyeti taşımaktadır. Bu düzende metinler arasında organik bir bağın

¹¹⁰ Kitab-ı Dedem Korkut 2015

¹¹¹ Cemşidov 1990; Aktaş 2000; Veli Nerimanoğlu 2004; <http://edebiyatforum.com/index.php>

¹¹² Kazmaz 2000: 5

bulduğunu söylemek doğru olur. Ancak metinlerde ifadesini bulan zevk, anlayış ve kullanılan dil Dede Korkut Kitabı'na bütünlük kazandırır. Öyleyse bu metinler ifade ettikleri zannedilen tarihsel gerçekler, dile getirdikleri sosyal ve ekonomik problemler vesilesiyle değil, edebi metin olmaları bakımından değerlidirler¹¹³.

Kitapta aşağıdaki boylar (hikâyeler) yer almaktadır:

- “Dirse Han oğlu Boğaç Han”
- “Salur Kazan'ın evinin yağmalanması”
- “Kam Böre Beg oğlu Bamsı Beyrek”
- “Kazan Bey oğlu Uruz Bey'in tutsak olması”
- “Koca Duha oğlu Deli Domrul”
- “Kanlı Koca oğlu Kan Turalı”
- “Kazıcık Koca oğlu Yeynek”
- “Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesi”
- “Begil oğlu Emren”
- “Uşun Koca oğlu Seyrek”
- “Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un çıkarması”
- “İç Oğuz Dış Oğuz'a asi olup Beyrek'in ölmesi”

Hikâyelerin kahramanları atlarını, kadınlarını, silahlarını namus bilip severler. At, ağaç, su ve ışık sevgisi onlarda doğa ve İslam inancıyla birleşir. Savaşçı olmakla birlikte bunlarda yankılanan asıl öz yüksek bir ahlaka dayanmaktadır. Soy sop içinde, aile içinde kök salmış bir ahlak, sağlam bir karakter, doğruluk, sözünün eri olma, gerektiği zaman kendini ortaya atma ve hiçbir tehlikeyi düşünmeden kendini feda etme, adalet, kısacası insan olma onların en belirgin çizgisidir. Ana sevgisi, eş sevgisi, sevgilinin tüm engellere, zamana karşı direnip süren, sönmeyen bağlılığı, oğul-baba-kardeş sevgisi onlarda çok güçlüdür.

Destanın anlatıcısı olan Dede Korkut, Oğuzların Bayat boyundan olup son peygamber Hz. Muhammet Mustafa'nın (s.a.a) yaşadığı zamana yakın bir dönemde yaşamıştır. Olacakları önceden bilme yeteneği vardır. Hikmetli sözler sahibi bilge bir ozandır. Oğuz beylerinin ve halkın töresini, geçmişini bilen, halkın her müşkülünü çözümleyen geleneksel bir eğitici, yol gösterici ve akıl hocasıdır. Kökeninin ozan-bakşı geleneğine dayandığı, sıradan insan olmayıp Tanrı tarafından

---

¹¹³ Aktaş 1999: 7

seçilmiş olduğu, söylediklerinin kendi duygu ve düşüncelerinden ziyade Hak Teâlâ'nın ilham etmesiyle ortaya çıktığına inanılır. Eserde Korkut Ata'nın birçok Oğuz Hükümdarına vezirlik, müşavirlik yaptığı, bazı beylerin çocuklarına ad verdiği aktarılır. Hem geçmişte hem de gelecekte olacakları bilen, Türkler arasında büyük bir üne sahip biri olarak karşıya çıkar, velilik özelliği öne çıkartılır. Azerbaycan Türkleri arasındaki yaygın bir inanişaya göre, dünyadaki her şeyin adını Korkut Ata koymuştur. Yiğitlere de o ad vermiştir.

Dede Korkut'un, destanların ilk anlatıcısı olduğu tahmin edilmektedir. Hikâyelerde veli bir kişi olarak dikkati çeker. Oğuzlarda Dede Korkut'un kişiliği iki şekildedir: kutsal kişiliği ve bilge kişiliği. Gelecekte haberler verdiği söylenir. Ozan ve kamdır. Kopuz çalıp, hikmetli sözler söyler. Dede Korkut kavim içindeki anlaşmazlıkları çözen, isim verileceklere isim veren, evlenecekleri evlendiren, sözünün üstüne söz söylenmeyen keramet sahibi bir kişidir

Destandaki erkek karakterler, Türk milletinin özelliklerini, ülkelerini, hayat ilkelerini ve tarzlarını, inançlarını, erdemlerini üzerlerinde taşıyan örnek kişilerdir. Ayrıca destandaki erkek karakterler güçlü, kuvvetli, savaşçı, cesur ve kahraman olarak tanıtılır. Bayındır Han, Dede Korkut hikâyelerinde Hanlar Han'ı olarak geçer. Töreye göre, halkına büyük şölenler düzenletir, yiyecek içecek dağıtır. Halkının arasındaki birlik beraberliği arttırmak için çabalar. Kurmuş olduğu otoriteyle boyları en iyi şekilde bir araya getirip yönetir. Salur Kazan, hanlar hanı Bayındır Han'ın damadı ve tüm Oğuz beylerinin başıdır. Bayındır Han'dan sonra ülkede sözü geçen odur. Hikâyelerde Bayındır Han'dan daha etkindir. Kazan Han'ın özelliklerinden biri cesur olmasıdır. Salur Kazan'da yiğitlik, korkusuzluk, gurur gibi özelliklerin yanı sıra galip gelme ve hâkimiyet kurma gibi amaçları vardır. Bu amaçları hiçbir zaman yaşadığı bölgeyi hâkimiyeti altına almak için değil, halkının şerefini korumak ve onu geliştirmek içindir. Ancak bir şölen sırasında sarhoş olur ve bu haliyle de ava çıkmak ister. Lakin onun av merakı ailesinin düşmanlarına esir düşmesine sebep olur. Salur Kazan avdayken düşmanları çadırını basar ve Sarı Kulmaş adlı kişi çadırını korurken, Karaçuk Çoban'ın iki kardeşi de koyunlarını savunurken ölür. Eşi Burla Hatun, oğlu Uruz ve annesi düşmanlara esir düşer. Destanda Dirse Han, onun oğlu Boğaç, Bamsı Beyrek, Basat, Tepegöz, Deli Domrul, Kan Turalı, Karaçuk Çoban, Uşun Koca Oğlu Seyrek karakterleri de özgü özellikleriyle seçilirler.

Hikâyelerin kadınları, kızları ince belli, servi boylu, beyaz tenli, al yanaklı, ala gözlü, siyah saçlı ve dar ağızlıdır. Ata biner, silah kullanır, erkeği kadar savaş gücüne sahip ve cesurdur. Kadınlar ve kızlar en zor zamanlarda erkeklerin yanında bir silah arkadaşı olarak meydana çıkarlar. Fakat kadına itibar ve saygı daha çok onun anne olmasındandır. Anne olmayan kadına aynı itibar gösterilmez. Burla Hatun, Dirse Han'ın Hatunu, Banu Çiçek, Selcen Hatun, Deli Domrul'un Karısı destanın etkin kadın karakterleridir.

Türklerin ömürleri savaşlarda geçtiği için çocuğun, özellikle de erkek çocuğun kıymeti büyüktür. Çocuklar biraz büyüyünce ok atmayı, ata binmeyi, avlanmayı, savaşta kılıç sallamayı öğrenirler. Çocukların yaşları büyük de olsa babalarının, analarının, ağabeylerinin ellerini öpmeleri, onların öğütlerini, emirlerini dinlemeleri vazgeçilmez bir terbiye icabıdır.

Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde şöyle geçer: “Bir gün Kam Gan oğlu Bayındır Han yerinden durmuştu. Şami (bir cins çadır, bir çadır türü) günlüğü yeryüzüne diktirmişti. Ala sayvanı gökyüzüne yayılmıştı. Bin yerde ipek halısı döşenmişti. Hanlar hanı Han Bayındır yılda bir kere toy edip Oğuz beylerin konuklardı. Gene toy edip attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırmıştı. Bir yere ak otak, bir yere kızıl otak, bir yere kara otak kondurmuştu. Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin. Yese yesin, yemezse dursun gitsin, demişti. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun”¹¹⁴ demiş idi.

Dede Korkut konuları, olay örgüsü, ayrı ayrı boyları, karakterleri Azerbaycan folklorunda geniş yansımış, Azerbaycan yazınına etkilemiştir.

Tofik Hacıyev: “*Dede Korkut Kitabı milli medeniyetimizin tarihinde bir Dede Korkut edebiyatı yaratmıştır... Edebiyatımızın atmosferinde bir Dede Korkut havası duyulurdu. Neslimizin dilinde Dede Korkut şiiriyeti his olunurdu. Serbest şiirimiz Dede Korkut dilinden tat alırdı ve onun yazılma-okunma alanı genişlenirdi*”¹¹⁵.

¹¹⁴ Kitab-1 Dedem Korkud 2015: 9

¹¹⁵ Qorqud edebiyatı 2004: 4-5

Önemlidir ki, Dede Korkut görüngüsü hem Azerbaycan sözlü edebiyatında hem de kadim, orta çağlar, çağdaş yazınında sıkça var olmaktadır¹¹⁶.

Azerbaycan edebiyatında Dede Korkut motifleri hatta Sovyetlerce Dede Korkut yasağı uygulanıncaya kadar görülmüştür. 1940'lı yıllarda Ebdülezel Demircizade (1909–1979) (Şüa Şeyhov ile birlikte) “Dede Korkut” isimli libretto yazarak çağdaş Dede Korkut edebiyatının temelini atmış oldu. Yazar Mikail Rzakuluzade (1905–1984) Dede Korkut konularında “Deli Ozan” povestini ve “El Gücü” genel başlığı altında birkaç hikâye yayınlattı¹¹⁷.

1970'li yıllarda ünlü şair Nebi Hezri (1924–2007) “Burla Hatun” isimli iki hisseli manzum piyesini kaleme aldı¹¹⁸. Ardından Güney Azerbaycan şairi Bulut Karaçorlu Sehend'in (1927–1979) “Sazımın Sözü” destan-poeması rağbet kazandı¹¹⁹. Günümüz Azerbaycan edebiyatının zirve simalarından sayılan Anar Rzayev'in (1938–) 1970–1973 yılları arasında yazdığı “Dede Korkut” povesti (anlatısı) dönemin edebi olgusuna dönüştü¹²⁰.

20. yüzyıl sonlarında ve 21. yüzyıl başlarında Dede Korkut motifleri birçok şiirlere, poemalara (manzumelere), hikâyelere, povestlere (anlatılara), romanlara, hatta tiyatro eserlerine konu olmaktadır.

Bunlardan aşağıdaki eserler daha çok popülerdir:

Şiirlerden

- Semed Vurgun “Geleceğin Toy-Bayramı”
- Anar “Dedim Men Dede Korkut”
- Helil Rza Ulutürk “Saz”
- Neriman Hesen-zade “Dede Korkut'un Sapan Taşları”
- Fikret Goca “Dede Korkut”
- Zelimhan Yakub “Aldı Dede Ozan”
- Memmed Aslan “Dedem Korkut Gezen Yerler”

---

¹¹⁶ İsmailova 2011

¹¹⁷ Rzaquluzade 1948

<http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=vtls000263806>

¹¹⁸ Qorqud edebiyatı 2004: 186–266

¹¹⁹ Qorqud edebiyatı 2004: 33–108

¹²⁰ Qorqud edebiyatı 2004: 109–185

Memmed İsmail “Saz”, “Âşık Kardaş”, “Kurt”
Muzaffer Şükür “Dede Korkut”
Ağamalı Sadık “Dede Korkut”
Eldar Bakış “Dedem Korkut'a”, “Alkış”, “Ulaş Oğlu Salur Kazan”
Elemdar Kuluzade “Dedem Korkut Söylesin”
Vakif Aslan “Kanlı Koca”, “Deli Domrul”, “Kazan Han'ın Uykusu”
Dilsuz “Beşik Nağmesi”
Vakif Memmedov “Dede Korkut Boylarında”
Ejder Ferzeli “Dedem Korkut”
Tofik Karakaya “Mere Kâfir”
Semed Karaçöp “Yalıncık”, “Oğuz”
Nisebeyim “Sonda Dede Korkut'la Haberleşelim”

Poemalardan (uzun şiirlerden)

Nebi Hezri “Efsanevi Uykular”
Arif Abdullazade “Ulu Korkut”
Sehend “Duha Koca Oğlu Deli Domrul”, “Sazımın Sözü”
Nüsret Kesemenli “Deli Domrul”
Reşid Tehmezoğlu “Dedem Korkut”
Zelimhan Yakub “Saz”
Teymur Elçin “Oğul Boğaç”

Hikâyelerden

Mikail Rzakuluzade “El Gücü” dizisi
Ehmedağa Muğanlı “Meclise Dede Korkut Geldi”, “Korkut Dede Öğüdü”
Mövlud Süleymanlı “Oğuz Ata Efsanesi”

Povestlerden (uzun hikâyelerden)

Mikail Rzakuluzade “Deli Ozan”
Anar “Dede Korkut”

Romanlardan

Ehmedağa Muğanlı “Yitirilmiş Destanlar”
Ferman Kerimzade “Vedi'nin Yanı Dağlar”
Elçin “Ak Deve”

Mövlud Süleymanlı “Göç”

Kemal Abdulla “Gizli Dede Korkut”, “Yarımcık Elyazma”

Tiyatro oyunlarından

Ebdülezel Demircizade “Karaca Çoban”

Nebi Hezri “Burla Hatun”, “Toprağa Sançılan Kılıç”

Behtiyar Vahabzade “Özümüzü Kesen Kılıç”

Altay Memmedov “Deli Domrul”

Kemal Abdulla “Beyrek'in Talihi”, “Casus”

Mirze Abay Dağlı “Dede Korkut”

Sinema-destan

Anar “Dede Korkut”

Libretto

Ebdülezel Demircizade (Şüa Şeyhov ile ortak) “Dede Korkut”

Ayrıca 1975 yılında Azerbaycan'da “Dede Korkut” isimli iki hisseli film de çekilmiştir (yönetmen Tofik Tağızade, senaryo Anar, Dede Korkut rolünde Hesən Memmedov).

Mikail Rzakuluzade'nin (1905–1984) “Deli Ozan” anlatısı ve “El Gücü” hikâyeler dizisi bu açıdan önem arz eder. “El Gücü” genel başlığı altında bir araya getirilmiş öyküler şunlardır: “Yiğidin Adı”, “Çuğul” (ajan), “Av”, “Ana Yüreği, Dağ Çiçeği”, “Çapar”, “Ata Sevgisi”, “Cana Can, Kana Kan”¹²¹. Bu eser, Dede Korkut olay örgülerine dayanmaktadır. Eserin konusu, mekânları, karakterleri ilkin metinle aynıdır. Fakat yazar eserinin giriş kısmına “Dede Korkut boyları (öyküleri) üzere hikâyeler” notunu düşerek bu metnin başka bir asıl metinle ilişkili olduğuna dair gönderme yapmıştır. Bu not okuyucu için açık bir yönlendirme değildir. Mikail Rzakuluzade'nin bu öykülerinde vatan sevgisi, ana-baba sevgisi, halk ve vatan düşmanlarına karşı mücadele, cesurluk, aşka, arkadaşlığa sadakat, fedakârlık, yabancı işgalcilere karşı nefret, özgürlük ve mutluluk uğruna mücadele ilkeleri ağır basar. “Yiğidin Adı” başlıklı birinci kısım ilkin metinden belli olan Boğaç Han'ın, Bayındır Han'ın boğasını meydanda yenip Boğaç adını kazanmasıyla başlar.

¹²¹ Rzaquluzade 1948; Qorqud edebiyatı 2004: 15–32

Dede Korkut Kitabı'nda Bayındır Han'ın boğası şöyle tasvir edilir: “Meğer Han'um, Bayındır Han'un bir buğası vardı. Bir dahi buğrası vardı. Ol buğa katı taşa boynuz ursa un gibi öğüdüdü”¹²². “Yiğidin Adı” hikâyesinde bu kısım şöyledir: “Buğa bir buğa idi ki, boynuzunu taşa vursa toza döner, tırnağını kayaya vursa od koparırdı”¹²³.

Ünlü şair Samed Vurgun'dan (1906–1956):

*Dede Korkut dediğimiz bin bir yaşlı bir ozan da
Koca vakti öz sazını sinesine basacaktır.
Bütün halklar ve taifeler ona kulak asacaktır*¹²⁴.

Nebi Hezri (1924–2007), “Burla Hatun” isimli iki hisseli manzum dramında¹²⁵ destandaki kadın-ana imgesini öne çekmiş, Oğuz Eli'nde anaya, hatuna saygı beslenmesini özenle yansıtmıştır. Eserde olay örgüsü Azerbaycan toprağına ilgilendir. Sondaki şiir-duanın kavuştağı “Ey vatanım, Odlar yurdu” olarak geçer. Şairin “Efsanevi Uykular” poeması da dramatik unsurların bolluğıyla seçilir. Bu eseri ön görerek Mitat Durmuş: “Lirik şiirlerde tabiatla sair arasında bir yakınlık kurulurken, geçmişten de büyük ölçüde yararlanılır. Nebi Hezri'nin Dede Korkut tiplerini esas alan Efsanevi Uykular poemasını buna örnek verebiliriz”¹²⁶.

Güney Azerbaycan şairi Bulut Karaçorlu Sehend'in (1926–1979) “Sazımın Sözü” destan-poemasında¹²⁷ saz – Dede Korkut sazı, söz – Dede Korkut sözüdür. Poema “Duha Koca Oğlu Deli Domrul”, “Dirse Han Oğlu Boğaç”, “Karaçık Çoban” manzum öykülerinden ibarettir. Eserin son akordu:

*Ay dolandı, gün geçti,
Erleri ecel aldı,
Konan kervanlar göçtü,
Bu dünya bize kaldı*¹²⁸.

¹²² Kitab-ı Dedem Korkud 2015: 14

¹²³ Rzaquluzade 1948: 16; Qorqud edebiyatı 2004: 16

¹²⁴ İsmailova 2011: 150

¹²⁵ Qorqud edebiyatı 2004: 186–266

¹²⁶ Durmuş 2002: 267

¹²⁷ Qorqud edebiyatı 2004: 33–108

¹²⁸ Qorqud edebiyatı 2004: 108

İstiklal şairi Behtiyar Vahabzade'den (1925–2009):

*De hara sığışır, hara, ey zaman,
Bu boyda tahkire halkın dözmesi.
Dede Korkut gibi dedesi olan
Milletin özüne dede gezmesi*¹²⁹.

Günümüz sevilen şairi Zelimhan Yakub'dan (1950–2016):

*Köküm Dede Korkut kökü,
Karacaoğlan pınarıyım*¹³⁰.

Anar'ın (1938–) “Dede Korkut” povesti (anlatısı)¹³¹ Dede Korkut Kitabı etrafında oluşturulmuş yeni bir metindir. Sedat Adıgüzel'in değerlendirdiği gibi, “*Eserde verilen en önemli mesaj Türkleri düşmanlarının değil, kendi aralarındaki iktidar mücadelelerinin zayıflattığı ve yok olma tehlikesiyle yüz yüze getirdiğidir*”¹³². Anar'ın Dede Korkut'u, gizli ve açık alıntılarla, aynı olay akışlarıyla ve aynı karakterlerle okurunu asıl metinden uzaklaştırmadan yeni bir metni okuma hazzını sunmaktadır. Anar'ın Dede Korkut'u, ana metinde var olan hikâyelerle birlikte, Dede Korkut'a ait bir efsaneyi ve Dede Korkut Kitabı'nın girişinde yer alan mukaddime kısmındaki bazı anlatımları bir araya getirir. Povestin temel özelliği, Dede Korkut diline özgü güzelliği, şiiriyeti, duru Türk avazını koruyabilmesidir. Anar'ın metnindeki en önemli anlamsal dönüşüm son bölümde ortaya çıkar. Anar, bu bölümden itibaren eserini Azerbaycan Türklerinin varoluş kaynağını ve varoluş nedenini ortaya koyan bir metin haline getirmiştir. Bu nedenle bu bölümden sonra özgün bir anlatı kimliğine bürünür. İç savaşla azalan ve neredeyse yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Oğuz Türkleri tekrar bir araya gelerek yurt edinmeye ve birlikte yaşamaya başlarlar. İç savaşta ölen Beyrek'in oğluna Az-er adı verilir ve ona vatana sahip çıkması öğütlenir. Bununla Azerbaycan gerçekliğine, Türk birliğine gönderme, vurgu yapılmaktadır.

Arif Abdullazade'nin (1940–2002) “Ulu Korkut” poeması Karabağ sorununun ortaya çıkışı yıllarında vücuda geldi ve okuyucuda toprak bütünlüğü uğruna mücadele ruhu uyandırdı. Eserde Dede Korkut ululardan ulu, dünyamızın

¹²⁹ İsmailova 2011: 183

¹³⁰ Yaqub 2011: 149

¹³¹ Qorqud edebiyatı 2004: 109–185

¹³² Adıgüzel 2007: 158

yurdumuza akan sözü, zamanların asırları yarıp geçen mağrur sözü, dünümün geleceğe yolu olarak nitelendirilir. Dede Korkut'un ulu, er torunların onun kutsal secdesine inceklerine, onun dağ gururlu, yaz nefesli kelamına döneceklerine inam ifade edilir¹³³.

“Azerbaycan nesrinde Kemal Abdulla'nın simasında Dede Korkut motiflerinin tamamıyla yeni ve orijinal (postmodernist) yozum istikameti yaranmıştır... Kemal Abdulla'nın Dede Korkut motifli edebi yaratıcılığı onun aynı yanlı bilimsel araştırmalarının devamı yahut terkip hissesidir... Onun bilimsel eserleri entelektüel arayışlarının mahsulü olduğu gibi, edebi eserleri de aslında bu bilimsel arayışlarının şiirsel müstevide devamıdır” (Yegâne İsmailova)¹³⁴.

Yazarın “Casus” tiyatro oyunu, “Gizli Dede Korkut”, “Eksik El Yazması” romanları Dede Korkut motifli edebiyatın şevreleri – şaheserleridir.

Kemal Abdulla, Dede Korkut penceresinin Azerbaycan edebiyatında yeterince açık olmamasından dolayı: *“Dede Korkut ruhu bütünlükte bugünkü Azerbaycan edebiyatının canına girmiş şekilde değildir. Hat, neredeyse kırılmıştır”*¹³⁵ diyerek memnunsuzluk ifade etmiştir.

Elçin Selçuk: *“Müellif özünün gayri-standart bakışlarıyla Türk dünyasının en meşhur ve mitolojik katlarla zengin olan Kitab-ı Dede Korkut destanını kahramanlık müstevisinden maişetimize getirmekle bizi tarihi yaddaşımıza (hafızamıza) bir kadar da yaklaştırdı”*¹³⁶.

Eksik El Yazması romanında geleneksellik hususunda Rehile Geybullayeva: *“Bir taraftan burada kahramanlar ve esas hadiseler tarihidir, yani nonfictiondır, lakin diğer taraftan, hadiseler malum epos materyaline ve tarihi olgulara dayansa da, uydurulmuş ve beklenmez derecede değiştirilmiştir, ama ihtimal olunabilir ve demek, fictiondır”* yazmıştır¹³⁷.

¹³³ Qorqud edebiyatı 2004: 267–289

¹³⁴ İsmailova 2011: 124, 126–127

¹³⁵ Selcuq 2005: 77

¹³⁶ Selcuq 2005: 264

¹³⁷ Qeybullayeva 2008: 175; <http://www.azyb.net/cgi-bin/jurn/main.cgi?id=327>

Araştırmacı Yegâne İsmailova'nın deyişiyile: “*Birdenbire ortaya Yarımçık Elyazma çıktı: motif köhne (eski) – Dede Korkut Kitabı, bedii yozum anlaşılmaz derecede yeni*”¹³⁸.

Dede Korkut destanı ile Kemal Abdulla'nın Eksik El Yazması romanının yapısal-semiyotik karşılaştırılması yönünde kimi bilim insanları caba serf etmişler¹³⁹.

Sedat Adıgüzel, konuya metinlerarası çözümlemeler penceresinden bakarak, Dede Korkut metinlerinin romanda alaycı dönüştürüme uğranması meselesine özen göstermiştir. Bu açıdan o, Bamsı Beyrek öyküsünü, Tepegöz öyküsünü, Begil öyküsünü, Kan Turalı öyküsünü, İç Oğuz ile Dış Oğuz ilişkileri öyküsünü ayrıntılı ele almıştır¹⁴⁰.

Orhan Söylemez'in ilgili makalesinde Eksik El Yazması romanına Dede Korkut Kitabı'na yeni yaklaşım modeli irdelenmiş, metinlerin olay akışları ve karakterleri düzleminde kıyaslamalar yapılmıştır¹⁴¹.

Araz (Abbaseli) Ehmedoğlu, monografisinde “Romanın Dede Korkut ile ilgili kolu”, “Bakış açısı” bölümlerinde bu iki metnin karşılaştırılması yönünde de yorumlamalarda bulunmuştur¹⁴².

Metinlerarası karşılaştırmalı çerçevesinde bakıldığında, Dede Korkut Kitabı'nın, Eksik El Yazması romanı için temel ilham kaynağı olduğu, destandan romana birçok malzeme aktarıldığı, arketip (ilk örnek) karakterlere destan doğrultusunda yeni kişilik özellikleri yüklediği ilk baştanca anlaşılmaktadır.

Romanda Dede Korkut Kitabı'nda geçen pek çok olaylara atıfta bulunulması da bu iki metnin birbirinden ayrılmaz düşünüleceğini kanıtlamaktadır.

---

¹³⁸ İsmailova 2011: 126

¹³⁹ Erol 2011; İsmailova 2011; Adıgüzel 2013; Söylemez 2015; Ehmedoğlu 2017

¹⁴⁰ Adıgüzel 2013: 136–149

¹⁴¹ Söylemez 2015

¹⁴² Ehmedoğlu 2017

2.1. İzlek (konu, olay örgüsü) karşılaştırması

Her iki eserin olay örgülerini ve bazı ayrıntılara dikkat yetirsek, pek çok unsurların birbiriyle birebir örtüştüğü göze çarpar.

Eksik El Yazması romanı kurgu açısından birbirinden farklı iki hissedenden ibarettir: Birinci hisse, Dede Korkut destanından yola çıkarak oluşturulmuştur; ikinci hissede ise 16. yüzyıl Safili Azerbaycan devletinin kurucusu ve ilk hükümdarı Şah İsmail anlatılır, Çaldıran savaşı betimlenir.

Dede Korkut Kitabı ile örtüşen romanın birinci hissesidir. Burada Kalın Oğuz içinde – İç Oğuz ile Dış Oğuz arasındaki çekişme, düşmanlık dile getirilir. Romanda Kalın Oğuz'un bu iki kardeş tiresinin birliğine çağrı güçlüdür.

Kazan Han: *“Dış Oğuz baştanbaşa düşman ocağıdır, ağızlarına geleni konuşuyorlar, ne isterlerse yapıyorlar. Onlar bizi, İç Oğuz'u yok etmek istiyorlar, ama nafîle! Olmayacak! Biz, biz onları mahvedeceğiz”* söyleyince Dede Korkut, *“Kadir Tanrı, bağışla, bağışla onu, neler söylediğini kendi de bilmiyor, Oğuz'u bölmek istedi böyle söylemekle. Araya ayrımcılık sokmak istedi”*¹⁴³ der.

Romanın bir yerinde Dede Korkut böyle söyler: *“İç Oğuz, Dış Oğuz artık eski Kalın Oğuz değil. Bunların arasında bir ihtilaf var. Bu gün gizli, ama yarın meydana çıkar”*¹⁴⁴.

Önemlidir ki, romanda İç Oğuz ile Dış Oğuz ellerinin birlikteliği sahnesi de tasvir edilmektedir: *“Kazan'ın düğününde barıştılar, Kazan beylerbeyi seçildiğinde İç Oğuz'la Dış Oğuz tekrar bir araya geldiler... İç Oğuz beyleri Dış Oğuz beylerine karışmış idi. Hizmetçiler, cariyeler ahşap törenliğe sürekli yiyecek içecek taşıyorlardı”*¹⁴⁵.

Bayındır Han'ın düzenlediği soruşturma-mahkemenin de amacı Oğuz birliği sorununun çözümü arayışlarıdır. Romanda bu konu Dede Korkut'un dilinden böyle ifade edilir: *“Evet, buymuş Han'ın asıl öğrenmek istediği mesele. Oğuz içinde kim*

¹⁴³ Abdulla 2012: 49; Abdulla 2014a: 53; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

¹⁴⁴ Abdulla 2012: 57; Abdulla 2014a: 60; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

¹⁴⁵ Abdulla 2012: 246; Abdulla 2014a: 248

ne istiyor? Oğuz'un yarası nerededir? Uzun zamandır ikiye bölünmüş olan Oğuz'un bugün sözde birliği neden tüy kadar inceldi? Suçlu kim?”¹⁴⁶

Budur romanın ana hedefi. Eksik El Yazması başlığındaki eksik kelimesinin de taşıdığı anlamın açıklaması, zannımızca, bundadır. Oğuz Birliği'nin eksik kalması, onun ikiye bölünüşünde, bu birliğin “tüy kadar” incelmesinde yansımaktadır.

Soru da yerindedir: Suçlu kim? Kendimiz mi? Dış güçler mi? Casusluk vakası da bu sorulara yanıt bulmak için bir imgesel araç niteliğindedir.

Dede Korkut Kitabı'ndan beş boya (hikâyeye) Eksik El Yazması romanında gönderme yapılmıştır. Söz konusu hikâyeler şunlardır: “Salur Kazan'ın evi yağmalandığı boy”, “Kam Böre'nin oğlu Bamsı Beyrek boyu”, “Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü boy”, “Begil oğlu Emren'in boyu” ve “İç Oğuz'a Dış Oğuz'un asi olup Beyrek'in öldüğü boy”.

Dede Korkut Kitabı ile Eksik El Yazması romanı arasında her iki metinde:

- > Mekânlar hemen hemen aynıdır – Aladağ, Bayburt, Gürcistan, Kazılık Dağı, Trabzon, vd. Bunların yanı sıra, romanda simgesel olarak Buzlusel ağzı, Günortaç, Karadervaze, Karaağaç, Selleme çayı, vd gibi yer isimlerine de rastlamaktayız.
- > Karakter ve bu kişilerin statüleri belirli ayrıcalıklar dışında aşağı yukarı aynıdır – Hanlar hanı Bayındır Han, İç Oğuz yöneticisi Kazan Han, kardeşi Kara Güne, eşi Burla Hatun, oğlu Alp Uruz, Dış Oğuz yöneticisi Aruz Koca, oğlu Basat, ayrıca Şirşemseddin, Beyrek, eşi Banu Çiçek, Deli Karçar, Şöklü Melik, Deli Dondar, Alp Rüstem, Baybura, Kıyan Selçuk, Kan Turalı, vd
- > Olağanüstülük genelde ağır basar.
- > Her hangi bir genç baş kesmese, kan dökmese ona ad verilmez, hüner gösteren gence Dede Korkut uygun isim verir.
- > Tepegöz'e /Tekgöz'e elçi olarak giden Dede Korkut'tur.
- > Kıyan Selçuk, Tepegöz tarafından öldürülür.
- > Gürcistan'dan haraç olarak bir at, bir kılıç ve bir çomak gelir.
- > Beyrek on altı sene Tekür tarafından tutuklu saklanır, vs

---

¹⁴⁶ Abdulla 2012: 283; Abdulla 2014a: 285

Bunlara rağmen, eserlerin olay izleklerinde birbiriyle bağdaşamayan pek çok unsurlar da var olmaktadır.

Tüm bunları eserlerin olay akışlarını izleyince gözlemleyebiliriz.

Dede Korkut hikâyelerinin olay akışları¹⁴⁷:

“Dirse Han oğlu Boğaç Han”: Toy edilirken Karatağ'a oturtulan ve çocuğu olmayan Dirse Han'ın bir oğlu olur ve Bayındır Han'ın boğasını öldürdüğü için Dede Korkut tarafından “Boğaç Han” olarak adlandırılır, bey olur. Dirse Han'ın 40 yiğidi, oğlanı babasına kötüler. Babası avda oğlunu oklar. Annesinin sütü ve karçiçeği oğlanın yarasına derman olur. Oğlan, kırk yiğit tarafından kaçırılan babasını kurtarır. Dirse Han oğluna taht verir.

“Salur Kazan'ın evinin yağmalanması”: Salur Kazan, oğlu Uruz Han'ın uyarısına rağmen, Oğuz beyleriyle ava çıktığı sırada, evine üç yüz yiğidi ve Uruz'u bırakmasına rağmen düşman gelir. Eşini, gelinini ve oğlunu esir alır. Gördüğü rüya üzerine avdan dönen Salur Kazan, düşman ellerine gider. On bin koyununu düşmana vermeyen çoban da (o istemese de) kendisiyle gelir. Oğuz beyleriyle birlikte düşmanı yener ve yurtlarına dönerler.

“Kam Böre Beg oğlu Bamsı Beyrek”: Bayındır Han'ın Oğuzları topladığı sohbete tüm beylerin oğullarıyla gelmesi üzerine, Böre Bey üzülür. Oğuz beyleri, Böre Bey için bir oğul, Bican Bey'e de doğacak oğlana vermesi için bir kız dilerler. Doğan oğlan büyüdüktan sonra kendisine hediye getiren bezirgânları kâfirlerden kurtarır ve Bamsı Beyrek adını alır. Banı Çiçekle evleneceği gece kâfirler düğünü basarak Bamsı'yı esir alır. Banı Çiçek'in abisi Deli Karçar'a Yalancı oğlu Yaltacık'ın kanlı bir gömlek getirip “Bamsı öldü” demesiyle Banı Çiçek Yaltacık'a verilir. Düğün gecesi esir bulunduğu kaleden, Tekür'ün kızının yardımıyla kaçan Bamsı, yaşadığını Bani Çiçek'e bildirir. Sonra düğün yapılır.

“Kazan Bey oğlu Uruz Bey'in tutsak olması”: Kazan Bey, oğlunun henüz bir kan akıtıp, baş kesip isim sahibi olamayışına üzülüğünü bildirir. Oğlu da babasından nasıl savaş edildiğini, kan döküldüğünü kendisine öğretmesini ister. Kazan Han

---

¹⁴⁷ https://www.turkedebiyati.org/dede_korkut_hikayeleri_ozeti.html

bunun üzerine oğlunu ava çıkarır, bu sırada düşman gelir ve Kazan Han savaşmaya başlar. Oğluna sadece izlemesini söylemesine rağmen oğlan babasına fark ettirmeden savaşır. Babası, oğlunu bulamaz; evde de göremeyince düşmanla savaşılan yere gelir. Oğlunun kılıcını görünce onun esir düştüğünü anlar. Düşmanla tek başına savaşa giden Kazan Bey, yenilir. Bunun üzerine Hatun kırk kızla ve diğer Oğuz beyleriyle kâfirleri yener. Oğuzlar yurtlarına dönerler.

“Koca Duha oğlu Deli Domrul”: Duha Koca oğlu Deli Domrul, bir kuru çayın üstüne köprü diker, geçenden de geçmeyenden de akçe alır. Bunun sebebinin de erliğinin, yiğitliğinin yayılması olarak açıklar. Köprü üstünde birinin ölmesi üzerine Deli Domrul, bu yiğidin canını alan Azrail'in gelip kendisiyle savaşmasını ister. Bu başkaldırı üzerine Allah, Azrail'i Deli Domrul'un canını alması için yollar. Deli Domrul, Azrail'i bir türlü yakalayamaz ve Allah'ın birliğine iman eder. Bir can getirmesi şartıyla canı bağışlanacak olur. Annesi de babası da can vermeyi kabul etmez. Artık öleceğine inanan Deli Domrul, karısıyla helalleşmeye gider. Karısının kendisine canını vermesini istemesi üzerine Allah'a “Ya ikimizin canını de canını al ya ikimizi de yaşat” der. Allah ikisine de 140'ar yıl ömür verir. Annesi ve babasının da canını alır.

“Kanlı Koca oğlu Kan Turalı”: Kanlı Koca adında bir Oğuz eri kahraman oğlu Kan Turalı'ya onu evlendirmek istediğini söyler. Ancak oğlan, aradığı kadar kahraman, gözü pek bir kız bulamaz. Babası arar ve Trabzon tekfurunun kızının tam oğlunun istediği gibi bir kız olduğuna kanaat getirir. Bir aslanı, bir boğayı ve bir deveyi öldürmek şartıyla verilecek olan kızı, Kan Turalı bu şartları gerçekleştirerek alır. Evlendikleri gece kâfirlerin saldırısına uğrar ve savaşır. Savaş devam ederken Selcen Hatun eşini arar, bulamaz. Bulduğu yerde de yardım eder. Selcen Hatun'un düşmanı yendiği için övüneceğini düşünen Kan Turalı, Selcen'i öldürmeye karar verir. Ok çekerler; ancak Selcen, okunun başındaki demiri çıkartmıştır. Selcen'i böylece deneyen Kan Turalı ve Selcen, yurtlarına dönerler.

“Kazıcık Koca oğlu Yeynek”: Bayındır Han'ın İç Oğuz beylerini sohbete çağırdığı bir gün, aralarından Kazılık Koca denilen bir bey Bayındır Han'dan akın ister. İzin alınır, Kazılık Koca yararlı ihtiyarlarla birlikte Karadeniz kenarındaki bir kaleye gider. Kalenin tekfuru Kazılık Koca'yı aklar ve esir alır. 16 yıl esir kalan Kazılık Koca'nın 16 yaşına gelmiş olan oğlu Bayındır Han'a giderek babasını kurtarmaya

gideceğini söyler. Yanına 24 sancak beyini de alır. Yola çıkmadan gördüğü rüyada Dede Korkut'tan öğütler alan Yeynek, Allah'a sığınıp dualar ederek tekfurunu yener. Babasını kurtarır.

“Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesi”:

Basat, Uruz Bey'in Oğuzların göçü sırasında düşürülüp bir aslan tarafından büyütülen oğludur. Uruz'un çobanı Oğuzların yaylaya göç ettikleri sırada bir peri kızıyla çiftleşir. Peri kızı, bunun acısını Tepegöz'ü (çobandan olan çocuğu) Oğuzların içine salarak çıkarır. Tepegöz, çocukların kulaklarını, burunlarını yer; adamları yiyerek öldürür. Basat'ın kardeşi Kıyan Selçuk da Tepegöz yüzünden ölmüştür. Basat gider ve kardeşi uğruna Tepegöz ile savaşır. Önce gözünü yok eder; sonra da öldürür.

“Begil oğlu Emren”:

Bayındır Han, Gürcistan'dan haraç olarak bir kılıç, bir çomak, bir at geldiğini görünce kızar. Bunları yiğitlere, boylara veremeyeceğini söyler. Dede Korkut, bu üç haracın da bir yiğide verilmesi yönünde akıl verir. Begil Yiğit, bunları kabul eder. Haraçları alan Begil Yiğit, Gürcistan sınırına yerleşir. Oğuz'a geldiğinde Kazan Bey'in Begil Yiğide avda hünerli olduğunu; ancak bu hünerin ata bağlı olduğunu söylemesi üzerine darılır. Oğuzlara başkaldırışından onu ancak karısı döndürür ve ava çıkmasını söyler. Av sırasında sağ uyluğunu kıran Begil, bunu bir süre saklar. Açıklaması üzerine Tekür bunu duyar ve Oğuz üstüne yürür. Begil oğlu Emren direnir. Allah ona kırk er gücü verir, böylece kâfirler yenilir.

“Uşun Koca oğlu Seyrek”:

Uşun Koca adında birinin Eyrek ve Seyrek adında iki oğlu vardır. Eyrek, bir gün beyleri çiğneyip Kazan Bey'in karşısına gelir, oturur. Ters Uzamış adında bir bey ona baş kesmediğini, kan dökmediğini, aç doyurmadığını, burada ne aradığını sorar. Eyrek, baş kesmenin, kan dökmenin hüner olduğunu öğrenince Kazan Han'dan akın diler. Kazan Han, kabul eder; üç yüzer verip gönderir. Bu akın sırasında esir düşer. Kardeşi Seyrek, onu kurtarmaya gider. Kâfirler, Eyrek kardeşini tanımadığı için bir tuzak kurmak isterler. Seyrek'in bir deli olduğunu, yoldan geçenlerin ekmeğine el uzattığını, bunun üstüne yürürse onu serbest bırakacaklarını söylerler. Eyrek gidince bu kişinin kardeşi olduğunu öğrenir. Kâfirleri yenerler. Yurtlarına dönerler.

“Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un çıkarması”:

Tarabuzan tekfurunu Salur Kazan'a bir şahin gönderir. Salur Kazan şahinci başına haber vererek ava çıkacağını

söyler. Av sırasında şahin, Tamanın Kalesi'ne iner. Şahinin arkasından gittiği sırada Salur Kazan'ın uykusu gelir, yedi gün uyur. Taman, Salur Kazan'ın Oğuz beyi olduğunu öğrenince onu esir alır. Tamanın eşinin isteği üzerine esir edildiği kuyudan çıkarılan Salur Kazan'dan kâfirleri övmesi istenir, ama o övmez. Kardeşi ve oğlu olduğu için de öldürülemez. Oğlu Uruz, Salur Kazan'ı kurtarmaya gelir. Kazan ile oğlu savaştırılır ve Uruz babasını yaralar. Tam bu sırada Kazan Bey Uruz'a babası olduğunu açıklar. Uruz, babasının elini öper, yurtlarına dönerler.

“İç Oğuz Dış Oğuz'a asi olup Beyrek'in ölmesi”:
Kazan üç yılda bir kez olmakla İç ve Dış Oğuz beylerini toplar, helalini alır, nesi var nesi yoksa yağmalatırdı. Yine Kazan'ın evini yağmalattığı bir zaman Dış Oğuz beyleri gelmez, İç Oğuz beyleri yağma eder. Bunun üzerine Dış Oğuz beyleri Kazan'a düşman olur. Kılbaş adında bir bey Dış Oğuz beylerinden Aruz'un evine gider ve Dış Oğuz beylerinin Kazan Han'a kin beslediğini öğrenir. Kılbaş gittikten sonra Dış Oğuz beyleri yemin eder, Beyrek'in bu yemine katılmasını yoksa öldürüleceğini söylerler. Beyrek, kabul etmez, ancak Dış Oğuz beyleri de Beyrek'e kıyamaz. Aruz Bey, Beyrek'in sağ uyluğunu keser. Beyrek öleceğini anlayınca Kazan Han'a kanını yerde bırakmamasını vasiyet eder. Kazan Bey bunun üzerine İç Oğuz beylerini toplayarak Aruz'un evini yağmalar, kendisini öldürür. Kazan, Dış Oğuz beylerini affeder...

Eksik El Yazması romanının olay akışı özeti:

Bayındır Han yine beni yanına istedi ve ben Günortaç'a, Han'ın degahına ulaşıp edeple selam verdim. Bayındır Han bana sordu:

“Biliyor musun, seni niye çağırdım, oğul Korkut?”

Ben cevap verdim:

“Bilmiyorum, haşmetli Han”.

“Korkut, oğul, bunu yalnızca sen başarabilirsin. Seni seçtim” – dedi Bayındır Han.

“Seninle birlikte bir işimiz olacak. Bana haber getirdiler. Oğuz'da işler karıştı dediler, belki sen de duymuşsundur. Bir casus varmış, onu yakalamışlar, sonra ise... Casusu çözüp zindandan bırakmışlar... Ne biliyorsun söyle bana, bu işi birlikte çözelim”¹⁴⁸.

Eserde bu kısımda Korkut'un iç konuşmalarına yer verilir.

¹⁴⁸ Abdulla 2012: 24; Abdulla 2014a: 29; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

Korkut Han'a yalan söyleyemeyeceğini, bunun mümkün olamayacağını kendi kendine konuşur. Fakat bunu Han'a olan hürmetinden değil, ondan korktuğu için yapamayacağını da itiraf eder.

“Bayındır Han, bu defa da Kılbaş'ın artık odaya girdiğini, içeride olduğunu sezmişti. Bize doğru döndü. Dikkatle, sırasıyla ikimizi de süzdü, nihayet, konuştu:

– Bu sırrı siz çözeceksiniz. İkiniz. Korkut!

Bayındır Han elini bana doğru uzatmıştı, bu defa bana hatta biraz da ögkelice baktı.

– Sen, – dedi, – yazacaksın. Bu odada ne olursa, kimin ağzından ne söz çıkarsa, ne kelime çıkarsa çıksın birer birer yazacaksın. Kılbaş, sen... – Bayındır Han, Kılbaş'a doğru döndü:

– Bu mesele çözülmedikçe hiçbir kadın, hiçbir erkek Oğuz'dan dışarı çıkmayacak. Akınlar, avlar, seferler hepsi sonraya kalacak”¹⁴⁹.

Bu sözlerden sonra Korkut ile Kılbaş, Han'ın makamından ayrılırlar ve birlikte sarayın gül bahçesinde Karaağaç gölgesine geçerek bu olayı nasıl çözeceklerini birbirine danışırlar.

“Korkut:

– Kılbaş, sen de biliyorsun ki, bu casus kendiliğinden çıkmadı zindandan, illa ki birisi kaçırdı onu. Ve bunu bir tek biz değil, Oğuz'da süt emer çocuklar bile biliyor. Birisi elini ayağını ve kapısını açtı ve o da zindandan kaçtı.

Kılbaş:

– Elbette, ben de biliyorum casusun kendiliğinden zindandan çıkmadığını, birisinin mutlaka ona yardım ettiğini. Fakat bizim vazifemiz bunu tartışmak değil. Bizim vazifemiz hem casusu hem de ona yardım eden kişiyi bulup padişahımızın gönlünü hoş etmektir.

Bu iki kişi önce kimden başlayacaklarını, nereden başlayacaklarını uzun uzun tartıştılar. Kılbaş önce padişahın yakın çevresinden başlamaları gerektiğini savundu. Aruz, Kazan, Bekil, Şirşemseddin, Beyrek ve başkalarının hepsinin ifadesinin alınması gerektiğini savundu. Ancak Beyrek'in adının geçmesi Korkut'u rahatsız etmiş olacak ki: Beyrek mi? Diye sordu Kılbaş'a. Beyrek'in suçsuz olabileceğini Korkut söylese de Kılbaş bunun mümkün olamayacağını tekrar

¹⁴⁹ Abdulla 2012: 27; Abdulla 2014a: 31; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

vurguladı. Uzun bir sohbetin ardından yarın tekrar buluşup konuşmak üzere birbirleriyle vedalaşıp ayrıldılar. Korkut giderken Kılbaş ona o gün orada konuşulanları duyduklarını ve bildiklerini kimseye anlatmaması için sıkı sıkı tembihledi ve yarın sabahtan buluşup tekrar konuşmaya karar vererek ayrıldılar”¹⁵⁰.

Korkut eve giderken yolda taşlıklarda bir mola verir ve akıbetlerinin ne olacağı hakkında kendi kendine mukayese yapar. Padişahın casusu gerçekten biliyor olacağı fikri sürekli zihnini meşgul edip durur. Eğer gerçekten böyle bir durum söz konusuysa ve padişah kendilerinin ağzını arıyorsa akıbetlerinin hiç iyi olmayacağına karar verir.

Ertesi sabah Korkut güneş doğar doğmaz Han'ın makamına varır. Korkut, Kılbaş'ın iki askerle birlikte kendisini beklediğini görür. Yanlarına varınca Kılbaş, Korkut'a padişahın Kazan Han'dan şüphelendiğini söyler ve Kazan'ı getirmeye gideceklerini de bildirir. Aradan biraz geçtikten sonra Kazan Han'ın huzuruna varır. Kazan oğlu Uruz'u da yanında getirmiştir. Kazan'ın çok sinsi olduğunu ve Uruz'u sırf padişahın gönlünü almak için getirdiğini zanneder. Bayındır Han, Kazan'a hoş geldin eder ve bir yanına Kazan'ı, bir yanına da Korkut'u oturtur. Ve sözlerine şöyle başlar: “Oğuz derdi yaman olur. Casus varmış Oğuz'da, Kazan. Casus!”¹⁵¹

Uzun bir sessizlikten sonra Kazan söze başlar: “O casus da cezasını aldı. Onu yakaladık, evet, onu yakaladık, kuyuya attık, hapsettik. Ama sonra kovduk onu, kayboldu gitti. Oğuz'dan göçünü toplayıp gitti, bir daha geri dönmez, inşallah. Yok ettik onu, Han baba, mahvettik”¹⁵² der. Bu sözlerinin karşılığında Han ondan oğlu Uruz'un başına yemin etmesini ister. Fakat Kazan oğlu Uruz'un değil anasının başına yemin eder. Bunu duyan Han gülümser. Bayındır Han'ın gülümsemesinin nedeni Kazan'ın gerçekten anasına çok düşkün olması ve bununla ilgili bir hikâyenin aklına gelmesidir. Bu hikâye çok meşhur bir hikâyeydi ve Oğuz'da bu hikâyeyi bilmeyen yoktu.

Şöklü Melik adında bir eşkiya bir tarihte Oğuz'u talan etmiş ve Kazan'ın oğlu Uruz'u, karısı Burla Hatun'u ve anasını esir etmişti. Bunun üzerine Kazan, Şöklü Melik'e bir mektup yazar ve ona şöyle der: “Ne çaldıysan, ne yağmaladıysan senin

¹⁵⁰ Abdulla 2012; Abdulla 2014a; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

¹⁵¹ Abdulla 2012: 39; Abdulla 2014a: 43; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

¹⁵² Abdulla 2012: 40; Abdulla 2014a: 44; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

olsun. Karım cariyen olsun, oğlum kölen olsun. Anamı ver, yeter”¹⁵³. Bunun üzerine Burla Hatun bir yıl boyunca eşiyile konuşmamıştı ve öyle ki eşyalarını toplayıp eşini terk etmeye bile kalkışmıştı. İşte, bu nedenle Kazan ne zaman anasının başına yemin etse hemen herkes ona inanırdı. Ancak Han, biraz aradan geçtikten sonra yüksek sesle Kazan'a bağırdı ve tekrar ona sordu: Söyle, Kazan, kim kaçırdı casusu, kim, kim! Kazan bir anda kendinden geçti ve bayıldı.

“Kazan, daha fazla düşünmeden bir nefeste cevap verdi.

– Aruz kaçırdı, Han'ım, Aruz.

– Dayın Aruz ha?!

– Evet, Han'ım, dayım Aruz.

Han bir dahi sordu:

– At ağızlı Aruz mu?”¹⁵⁴.

Soruşturma böyle tavırda devam eder:

“Kazan:

– Evet, Han'ım, at ağızlı Aruz Koca kaçırdı o melun casusu, – deyip tekrar etti ve nedense bana baktı. Yani doğru mu söylüyorum diye bir de gözleriyle sordu...

Kazan, cesaretle sözlerine devam etti:

– Aruz, Oğuz'un başına beladır, bilesin”¹⁵⁵.

Aruz, Kazan'ın öz dayısı olmasına rağmen, onunla hiç anlaşamazlardı, birbirlerine düşman gibiydiler.

Bir süre sessizlikten sonra Bayındır Han herkesi odadan çıkardı ve torunu Uruz'u yanına getirmelerini istedi. Uruz'u bulmak hiç de zor olmadı. Bahçede oynarken bulan adamlar onu hemen Bayındır Han'a getirdiler.

Kılbaş ile Korkut bahçe sarayında oturup bir şeyler yiyip içerlerken birden gördüler ki Şirşemseddin saraya geldi.

Korkut:

– Hayırdır, Şirşemseddin, ne işin var senin bu saatte Han'ın sarayında?

Şirşemseddin:

– Eğer izin verirseniz Bayındır Han'ı ziyaret etmek istiyorum.

Korkut:

¹⁵³ Abdulla 2012: 42; Abdulla 2014a: 46; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

¹⁵⁴ Abdulla 2012: 45; Abdulla 2014a: 48; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

¹⁵⁵ Abdulla 2012: 45; Abdulla 2014a: 48; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

– Elbette, izin veririz. Zaten Bayındır Han da Kazan'la konuştuktan sonra seni huzura çağıracaktı. Ne iyi ettin de, sen kendin geldin.

Daha sonra Korkut ile Kılbaş, Han'ın huzuruna çıkarlar. Han yemeğini yemiş, dinlenmiş bir şekilde onları bekliyordu. Gelin oturun, dedi. Korkut ile Kılbaş her zamanki yerlerine oturdular.

Bayındır Han:

– Ne diyorsunuz bu işe, sizce, Kazan doğruları söylüyor mu?

Korkut:

– Bence, Kazan'a güvenebiliriz, Han'ım, bana gerçekleri söylüyormuş gibi geldi. Fakat bu iş çok derindir. Bundan sorumlu çok kişi vardır. Hepsini tek tek sorguya çekmek gerekir.

Bayındır Han:

– Oğuz'u sel mi aldı, düşman mı bastı, deprem mi oldu, savaş mı çıktı, Korkut? Acelen ne? Bizim vaktimiz de, sabrımız da çoktur. Casus bulunana kadar sabır edeceğiz ve tüm zamanımızı buna harcayacağız. Başka yolu yok bu işin.

Bayındır Han devam etti:

– Korkut, biliyor musun bir gün gelecek, bütün bu olaylar, hadiseler sana lazım olacak. O yüzden tüm bu olaylara dikkatin olsun, ama her şeyden önce adaletin olsun.

Han bunu söyledi ve ortalığa bir sessizlik çöktü. Kimse bu sessizliği bozmadı. Nereden başlayayım, yüce Rab'ım? Her ne varsa Bayındır Han'a anlatayım mı? Ya Han İç Oğuz'a sinirlenirse, o zaman ne olur? Kılbaş başta olmak üzere hepimizi sürgüne gönderse? Peki ya bütün Oğuz beyleri birleşip benden intikam almaya kalkışsa o zaman benim halim nasıl olur? Allah'ım, sen bana yardım et. Meselenin bir de bu tarafı var: eğer ben bütün bu olup bitenleri Han'dan saklasam ona bir şey söylemesem, peki ya, Han benim ondan sakladıklarımı biliyorsa? Ve benim itiraf etmemi bekliyorsa? O zaman vay benim halime. Allah'ım sen benim gönlüme ilham ver. Bana doğruyu göster ve güç ver.

Korkut, içinden bu konuşmayı yaptıktan sonra sözlerine şöyle başladı:

– Hürmetli ve çok değerli Han! İç Oğuz'un inancı, dara düşenlerin ümidisin. Oğuz senin için dualar eder ve senin adına yeminler eder. Büyüksün, hükümdarım. Dağların, ovaların, yurtların ve emrinde çalışan bir sürü kölen var”¹⁵⁶.

---

¹⁵⁶ Abdulla 2014a: 57–59

Yazar, burada yazısını kesiyor ve kitabın üstüne bir şeylerin döküldüğünü söylüyor. Bu nedenle Korkut ile Han'ın üç gün üç gece konuştukları bizlere karanlık kalıyor.

Eserde Dede Korkut'un Bamsı Beyrek'e ad koyma merasiminden de bahsediyor.

“Korkut sözlerine şöyle başlıyor:

- Yine beyler benim yanıma adam saldılar ve gelip bu yiğide ad koymamı istediler.
- Diyorsunuz ki, bu yiğit baş kesmiş, hüner göstermiştir, doğru mu?
- Evet, dede, doğrudur.

Dede Korkut, çocuğun babasına dönerek:

- Sen bu oğlanı bu zamana kadar ne diye çağırıyordun?

Çocuğun babası:

- Ben oğlum bu zamana kadar Basam, Beyrek diye çağırırdım.

Dede Korkut:

- Tamam, o zaman bunun adı Bamsı Beyrek olsun.

Korkut Ata daha sonra sözlerine şöyle devam eder:

- Çocuk karşımda durmuştu, gözleri ışıklanmıştı ve bana öylece durup bakıyordu. Bir anda benim yüreğimin derinliklerine bir hüznün çöktü. Yüzümü ve yüreğimi bir keder kapladı. Nedense bu çocuğa hiç kanım kaynamadı. Sonra kendi kendime düşündüm nasılsa bu benim çocuğum olmayacak. İnşallah, yolu benden çok uzaklara düşer. Ama nedense bu çocukta bir şeyler vardı ve benim içim bu çocuktan yana hiç rahat değildi. Ben çocuğun adını koyduktan sonra orada bulunan herkes çok sevindi. Yemekler içmekler verildi. Herkes yedi içti. Yemekten sonra ben biraz yürüyüşe çıktım. Ama nedense Beyrek beni takip ediyordu. Ve birden karşıma dikildi:

- Dede, bir emrin, bir isteğin var mı? Emrine, isteğine hazırım.

Aslında edepli bir çocuktan, ama nedense ona bakınca içim bir tuhaf oluyordu, hiç elektrik alamıyordum bu çocuktan. İçimden bir ses diyor ki, bu çocuk Oğuz'un başına fena bir iş getirecek. Kim diyordu nereden geliyordu bu ses, bilmiyorum, ama gerçekten çok kuvvetli bir histi.

Ertesi gün Han, tekrar Kılbaş'ı ve Korkut'u yanına çağırdı ve bu defa Şirşemseddin'i sorguya çekmek için huzuruna getirtti.

Bayındır Han:

- Şirşemseddin, bilersen, Oğuz'da casus var. Üstelik biri bu casusu yakalandıktan sonra serbest bırakmıştır. Bu konu hakkında bir malumatın var mıdır?

Şirşemseddin derin bir iç çektikten sonra şöyle dedi:

– Evet, Han'ım, vardır.

Bayındır Han:

– O zaman seni dinliyoruz, Şirşemseddin.

Uzun ve derin bir sessizlikten sonra Şirşemseddin sözlerine başladı:

– Bir akşamüstü misafirlerim gelmişti. Onları yolcu ediyordum. Bahçe kapısından içeri girmeden önce baktım, aşağı taraftan bir karaltı bana doğru yaklaşıyor. İlk başta tanıyamadım. Kimsin sen, diye sordum. O da Şirşemseddin, sensin mi, diye sordu. Sesi kadın sesiydi. Evet, benim, dedim. Tekrar sen kimsin diye sordum. Merak etme, yiğidim, kim olduğumu öğreneceksin. Senden bir isteğim, bir ricam var dedi. Sesi öylesine mazlum ve masum geliyordu ki içimi bir hüznü kapladı. Gel, bacım, dedim, içeri geçelim, sana yemek, içmek vereyim. Kıyafetin yoksa kıyafet de alırım. Ben sözlerimi tamamladıktan sonra bu başladı ağlamağa. Öyle hıçkırığa hıçkırığa ağlıyordu ki bir anda benim de gözlerim doldu. Şaşırdım. Ne yapacağımı bilemedim.

Hanım:

– Şirşemseddin, gerçekten sen beni tanımadın mı?

Şirşemseddin:

– Eğer seni tanısaydım kim olduğunu sorar mıydım?

Artık sabrım tükenmişti. Kadın yüzünden peçesini açtı ve benim Beyim dedi. Ben şaşırmıştım, ne diyeceğimi bilmiyordum. Öylece kaldım. Ne diyeceğimi, söze nereden başlayacağımı bilmiyordum. Sonunda kendimi toparladım ve söze başladım:

– Sen... Sen ha... Sen ne cüretle geliyorsun buraya? Nasıl geldiydin öylece de geri dön. Senlik burada hiçbir iş yok. Han seni çağırırsa ben sana haber veririm. Ama çağıracağımı hiç sanmıyorum. Oğlun için yardım talep edeceksen, onu Kazan'dan iste, ben karışmam. Ama Kazan seninle görüşmek ister mi, orasını ben bilemem. Hemen git buradan.

Evet, Han'ım, karşımda duran Boğazca Fatma idi. Ben bunu bahçe kapısında bırakıp içeri gidiyordum ki bu ayaklarıma yapışıp yalvarmaya başladı.

Boğazca Fatma:

– Gitme, dur! İki kelime söyleyeyim sana. Yalvarıyorum, dinle beni.

Şirşemseddin:

– Kendine gel, Fatma Hatun, çık git buradan. Dinlemek istemiyorum seni.

Tekrar içeri girmek istedim. Fakat tekrar ayaklarıma yapıştı ve ağlamağa başladı.

Boğazca Fatma:

– Sen bir tek kendini mi biliyorsun, benden haberin yok mudur senin? Sen hatırlamaz mısın yıllar önce aramızda yaşananları? Bize geldiğin o puslu havayı, o Aylı geceyi unuttun mu? Sen geldiğinde havlayan köpeğimizi hatırlamaz mısın?

O konuşunca benim de ağzımdan kelimeler bir bir dökülmeye başladı. Evet, puslu bir geceydi ve sen çok güzeldin. Köpeğimizin adı da Berakcuk'tu.

Boğazca Fatma:

– Evet, yiğidim, o köpek yalnızca sen geldiğin zamanlarda öyle havlardı.

Bir anda kendime geldim ve buna çıkıştım.

– Ben artık kendimi topladım. Casusun anasıyla benim hiçbir işim olmaz. Git buradan.

Boğazca Fatma:

– Sen biliyor musun o gece neler oldu? Bende bir emanetin kaldı. İkimizin bir oğlu oldu o geceden sonra. Şu anda o zindanda elini kolunu bağlayıp zulüm ettiğin, casus dediğin var ya o aslında ikimizin oğludur.

Ben duyduklarıma inanamadım. Ve inkâr ettim. Ama o, tekrardan onun benim oğlum olduğunu söyledi. Ve bu çocuğun, o puslu gecenin yadigârı olduğunu söyleyerek tekrar ağlamağa başladı. Benim dünyam başıma yıkılmıştı. Ne diyeceğimi, ne yapacağımı şaşırılmıştım.

Boğazca Fatma:

– Korkut'a... Korkut'a var, ona danış, Beyim. O gösterir sana doğru yolu. Kıyma öz evladına. Allah asla bağışlamaz bu günahı.

Boğazca Fatma bu sözleri söyleyerek yavaş yavaş duman gibi çekilip gitti yanımdan.

Biz odada Hanla beraber şaşırıp kalmıştık. İkimizin de ağzı açıkta kalmıştı. Han sinirlenmiş, ben de yazmayı unutmuşum. İkimiz de Şirşemseddin'e baka kalmıştık. Ne diyeceğimizi şaşırılmıştık. Yüce Allah Şirşemseddin'in gönlüne ilham vermişti.

Ertesi gün ben Fatma'yı Kazan'ın yanından çıkarken gördüm. Sağına, soluna baktı, sonra peçesini yüzüne çekerek hızlı adımlarla oradan ayrıldı. Kazan ise kimseye bir laf etmeden odasına çekildi ve akşama kadar yemeden, içmeden, konuşmadan öylece odasında kaldı. Akşam ise odasından çıkarak beyleri çağırdı ve bir toplantı yaptı. Aruz önce bu toplantıya katılmak istemedi, yüzünü gözünü buruşturdu, ama sonra eli mahkûm katıldı.

Kazan:

– Biliyorsunuz ki, Oğuz'da bir casus yakalanmıştır. Boğazca Fatma'yı herkes bilir. Bu casus onun oğludur. Ama bu oğlan çok genç ve delikanlıdır. Bilmem ki ne yapsak?

Aruz:

– Bu çocuğun casus olduğu haberini kim getirmiştir?

Kazan:

– Bunun ne önemi var, casusun kim olduğunu biliyoruz, haberi getirenin kim olduğunu ne yapacaksınız?

Aruz:

– Bekil getirdi de mi haberi?

Bekil:

– Evet, ben getirdim haberi. Bir sorun mu var? – diye diklendi Aruz'a.

Aruz:

– Sen kim oluyorsun da bana dikleniyorsun?

Kazan araya girdi ve “Beyler, beyler, sakın olun, şimdi kavganın sırası değil, bu casusu ne yapacağız onu konuşmalıyız” diyerek ortalığı yatıştırmaya çalıştı.

Aruz bir anda sakinleşti ve “Biz bu oğlancığı yargılayamayız, belki de suçsuzdur. Kesin suçlu olduğunu bilmiyoruz” dedi.

Bekil:

– Bence de bu oğlan suçsuzdur. Onu serbest bırakmalıyız.

Ben de fırsat bu fırsattır dedim ve bu oğlanın suçsuz olduğunu ve serbest bırakmamız gerektiğini söyledim. Kazan, Beyrek'e döndü ve sen ne dersin diye ona da fikrini sordu.

Beyrek:

– Sen ne dersen, ben de onu derim, Kazan, – diyerek fikrini beyan etti.

Kazan rahatlamış bir şekilde bize dönerek:

– O zaman bu oğlanı serbest bırakalım. Ben siz ne derseniz onu yapıyorum. Hadi Şirşemseddin, git çıkar oğlanı zindandan. Üstünü başını temizleyin, karnını doyurun ve anasına verin götürsün oğlunu.

Biz hepimiz odadan çıktık ve casusu zindandan çıkarmaya gittik. Onu zindandan çıkardığımızda hiç hali yoktu, yere yığıldı kaldı. Sonra anası geldi, oğluna sarıldı ve onu alıp götürdü. O günden sonra bu ana oğul resmen yok oldular. Kime sorduysam, nereye gittiysem bir türlü bulamadım onları.

Ertesi gün Han, Bekil'i huzuruna çağırdı. Bekil, üç atıyla beraber Han sarayına geldi selam verdi ve Han'ın huzuruna çıktı.

Bekil:

– Han sağ olsun. Bir sıkıntı, bir dert mi vardır? Askerlerimle ben emrindeyiz.

Bayındır Han:

– Bekil, biliyorsun, ben senden çok memnunum. Gürcistan sınırını çok iyi koruyorsun. Gözüm asla arkada kalmıyor. Ama bana bir malumat geldi ki, sen Kazan'la bir olup Oğuz'daki casusu serbest bırakmışsınız. Siz neden böyle bir şey yaptınız? Neden onu öldürmek yerine bağışladınız? Ne oldu ki, sen bile onun günahsız olduğuna karar verdin?

Bekil baktı ki, Han bütün gerçekleri biliyor ve hiçbir kaçış yolu yok. Gerçekleri anlatmaktan başka çaresi yoktu. Zaten Bekil mert birisiydi. Yalan söylemezdi. Bayındır Han'ın da ona güveni sonsuzdu. Bekil bir nefes aldı ve söze başladı.

Bekil:

– Bir gece Kazan'la casus hakkında konuşmaya gitmeden önce bahçe kapısından bir ses geldi. Dışarı çıktım, bir kadın vardı bahçe kapısında, hemen yanına gittim ve kimsin nesin diye sordum.

Hanım:

– Bekil, gerçekten sen beni tanımadın mı?

Bekil:

– Eğer seni tanısaydım kim olduğunu sorar mıydım?

Artık sabrım tükenmişti. Kadın yüzünden peçesini açtı ve benim Beyim dedi. Ben şaşırılmıştım, ne diyeceğimi bilmiyordum. Öylece kaldım. Ne diyeceğimi, söze nerden başlayacağımı bilmiyordum. Sonunda kendimi toparladım ve söze başladım:

– Sen... Sen ha... Sen ne cüretle geliyorsun buraya? Nasıl geldiyse öylece de geri dön. Senlik burada hiçbir iş yok. Han seni çağırırsa ben sana haber veririm ama çağıracağımı hiç sanmıyorum. Oğlun için yardım talep edersen onu Kazandan iste ben karışmam. Ama Kazan seninle görüşmek ister mi orasını ben bilemem. Hemen git buradan.

Evet, Han'ım karşımda duran Boğazca Fatma'ydı. Ben bunu bahçe kapısında bırakıp içeri gidiyordum ki bu ayaklarıma yapışıp yalvarmaya başladı.

Boğazca Fatma:

– Gitme, dur! İki kelime söyleyeyim sana. Yalvarıyorum dinle beni.

Bekil:

– Kendine gel, Fatma Hatun, çık git buradan. Dinlemek istemiyorum seni.

Tekrar içeri girmek istedim. Fakat tekrar ayaklarıma yapıştı ve ağlamağa başladı.

Boğazca Fatma:

– Sen bir tek kendini mi biliyorsun, benden haberin yok mudur senin? Sen hatırlamaz mısın yıllar önce aramızda yaşananları? Bize geldiğin o puslu havayı, o Aylı geceyi unuttun mu? Sen geldiğinde havlayan köpeğimizi hatırlamaz mısın?

O konuşunca benim de ağzımdan kelimeler bir bir dökülmeye başladı. Evet, puslu bir geceydi ve sen çok güzeldin. Köpeğinin adı da Berakcuk'tu.

Boğazca Fatma:

– Evet, yiğidim, o köpek yalnızca sen geldiğin zamanlarda öyle havlardı.

Bir anda kendime geldim ve buna çıkıştım.

– Ben artık kendimi topladım. Casusun anasıyla benim hiçbir işim olmaz. Git buradan.

Boğazca Fatma:

– Sen biliyor musun o gece neler oldu? Bende bir emanetin kaldı. İkimizin bir oğlu oldu o geceden sonra. Şu anda o zindanda elini kolunu bağlayıp zulüm ettiğin, casus dediğin var ya o aslında ikimizin oğludur.

Ben duyduklarıma inanamadım. Ve inkâr ettim. Ama o, tekrardan onun benim oğlum olduğunu söyledi. Ve bu çocuğun, o puslu gecenin yadigârı olduğunu söyleyerek tekrar ağlamağa başladı. Benim dünyam başıma yıkılmıştı. Ne diyeceğimi, ne yapacağımı şaşırılmıştım.

Boğazca Fatma:

– Korkut'a... Korkut'a var, ona danış, Beyim. O gösterir sana doğru yolu. Kıyma öz evladına. Allah asla bağışlamaz bu günahı.

Boğazca Fatma bu sözleri söyleyerek yavaş yavaş duman gibi çekilip gitti yanımdan.

Ertesi gün Korkut gördü ki Burla Hatun'la Banu Çiçek saraya geldiler. Korkut bu gelişin boşa olmadığını anladı, bunları mutlaka Han çağırmişti saraya. Korkut, Han'a dönerek: “Hayırdır, Han'ım, bu hatunların ne işi var sarayda?” diye sordu.

Bayındır han:

– Biliyor musun, Korkut, bir erkeğin sırrı daima helalindedir. Onlarla konuşup eşleri hakkında bilgi alacağım.

Hatunlar geldi ve Han onları odasına aldı. Hal hatır sorduktan sonra Han asıl konuya başladı.

Bayındır Han:

– Biliyorsunuz ki, Oğuz'da casus vardır. Ve kim nasıl yapmışsa bu casusu zindandan kaçırmış. Bu konu hakkında bir malumatınız var mı?

Hatunların ikisi de ağız birliği yapmışçasına ikisi de suçlunun Alp Aruz olacağını, bu işlerin onun başının altından çıkacağını söylediler. Han bunlara inanmasa da inanmış gibi yaptı ve ikisini evlerine gönderdi.

Gün henüz yeni yeni ağarmaya başlamıştı ki, Salur Kazan saraya geldi. Onu görenler bunun sebepsiz yere olmadığını, onu da padişahın çağırdığını anladılar. Kazan, selam verip içeri girdikten sonra padişahın huzuruna çıktı.

Bayındır Han:

– Kazan, Boğazca Fatma dedikleri kadınla senin aranda ne oldu, ne konuşuldu? Casusun kaçırıldığı gün Boğazca'yı senin odandan çıkarken görmüşler. Seni dinliyorum, anlat bana her şeyi.

Kazan bütün gerçekleri anlatmaktan başka çaresi olmadığını anladı ve önce yutkunarak sözlerine başladı.

– Bir akşamüzeriydi, Han'ım. Boğazca bana geldi. Şirşemseddin casus denen çocuğu yeni getirip zindana atmıştı. Ama Han'ım, öncesinde Burla Hatun'la şöyle bir sohbetimiz oldu.

Burla Hatun:

– Sen bu zavallı kadının çocuğunu neden getirip zindana attın? Sen de biliyorsun ki Oğuz'daki casus Aruz'dur. Neden boşu boşuna bu zavallı çocuğu tutsak ettin?

Kazan Han:

– Yok, hanım, casus Aruz değil, Boğazca'nın oğludur.

Burla Hatun tekrar karşı çıktı ve casusun Aruz olduğu hakkında ısrar etti. Ben ise tekrar karşı çıktım ve casusun Boğazca'nın oğlu olduğunda ısrar ettim. Bu bana dönüp ne dese iyidir, Han'ım?

– Ne çok bahsediyorsun bu Boğazca'dan, yoksa gençlik yılların mı aklına düştü?

Ben ne diyeceğimi şaşırdım kaldım. Elim ayağım birbirine dolandı. O yüzden, Han baba, ben sana her şeyi olduğu gibi anlatacağım. Biz Burla Hatun'la böyle sohbet ederken hizmetçilerden biri içeri girdi ve kapıya bir kadının geldiğini, ısrarla benimle konuşmak istediğini söyledi. Ben ise eğer ismini söylemezse onunla görüşmeyeceğimi söyledim. Sonra eşime döndüm ve biz işimizde bakalım, hanım, dedim. Tam o sırada hizmetçi geri döndü.

Hizmetçi:

– Gelen Boğazca Fatma'ymış, sizinle özel konuşmak istiyormuş, Beyim. Dedi. Eşim bunu duyar duymaz sular seller gibi köpürmeye başladı. Kıyametleri kopardı. Ne hakla bu kadın seninle özel olarak görüşmek ister, diye bağırıp çağırmaya başladı.

Kazan:

– Git, ona söyle, yarın erken gelsin, bugün onunla görüşmem.

Burla Hatun:

– Hayır, dur! Ona söyle ne diyeceği varsa gelsin benim yanımda desin.

Ben sinirlendim, Han baba. Benim kimseden gizlim saklım yok dedim. Ama Burla Hatun illa benim yanımda konuşacaksın diye diretti. Eğer benim yanımda konuşmazsan babamın evine giderim diye de tehdit etti beni. Ben de çaresiz bir şekilde hizmetçiye dönüp Boğazca'yı çağırmasını söyledim.

Burla Hatun:

– Ben bir dakika bile burada kalmam. Git çağır Boğazca'yı. Eski günlerinizi hatırlayın ve o günlerinizi yâd edin. Sen beni sattın, Kazan. Sen Bayındır Han'ın kızını sattın. Yazıklar olsun sana. Yazıklar olsun sana.

Bu sözleri söyledikten sonra hırsıyla kapıyı çırpıp çekip gitti. Ben de bütün hırsımı hizmetçiden çıkarmak istercesine on döndüm ve bağırdım.

Kazan:

– Bütün bunları gizlide söyleyen olmuyor muydu? Ne diye karımın yanında söyledin? Ne dikiliyorsun, çabuk git çağır uğursuz Boğazca'yı.

Kadın içeri girer girmez ayaklarıma yapıştı ve ağlamaya başladı.

Kazan:

– Sen ne yüzle geldin buraya? Hangi cesaretle geldin benim kapıma? Sen oğlunun yediği haltları bilmez misin, kadın? Senin oğlunun yüzünden tek oğlum Uruz düşman eline düştü, az kalsın ölüyordu. Annem, eşim hep düşmana esir oldu. Bütün bunlara rağmen ne diye geldin benim kapıma?

Boğazca Fatma:

– Yanılıyorsun, Kazan, benim oğlum casus değil. O masumdur. Sen Kazan... Sen beni unuttun mu?

Kazan:

– Sus... Sus diyorum sana, biri duyacak.

Boğazca Fatma:

– Ben şimdi yaşlandım diye sen benim yüzüme bakmıyorsun. Ama gençken böyle değildin. Bizim evi, bizim bahçeyi unuttun mu, Kazan? Hani bir köpeğimiz vardı. Adı Berakçuk'tu. Ve bir tek sana havlamazdı.

Kazan:

– Bunların konumuzla ne alakası var? Sen şimdi benim gözümde sadece casusun anasisin.

Boğazca Fatma:

– O benim değil, senin oğlundur.

Kazan:

– Yalan söylüyorsun, o benim oğlum değil.

Boğazca Fatma:

– O senin öz oğlundur.

Kazan:

– Senin gençken birçok kişiyle ilişkin vardı. Ne malum o çocuğun benden olduğu?

Boğazca Fatma:

– Ben neden yalan söyleyeyim sana?

Kazan:

– Madem benim oğlundur, peki neden bu zamana kadar sakladın benden?

Boğazca Fatma:

– Saklamasam ne olacaktı, sanki? Sahip mi çıkacaktın ki sen oğluna?

Ben artık bu kadına inanmaya başlamıştım. Gerçekten bu casus benim oğlumdu.

Kazan:

– Git, hatun, buradan. Hemen git. Birazdan beyler gelecek ve biz hep beraber oturup karar vereceğiz.

Kazan'ın sözleri bittikten sonra Bayındır Han ellerini birbirine vurarak bir kahkaha attı. Gör bak, Korkut, bu Boğazca ne yaman bir kadıymış. Toplantıdan önce bütün beylere varıp casus senin oğlundur demiş ve hepsi de buna inanmış. Boğazca bunların hepsini parmağında oynatmış.

Ertesi gün Han, huzuruna Alp Aruz'u çağırdı. Aruz selam verdikten sonra geçti yerine oturdu.

Bayındır Han:

– Aruz, biliyorsun ki Oğuz'da bir takım sorunlar baş göstermiştir. Oğuz'da bir casus bulunmuştur ve bu casus yakalanıp zindana atıldıktan sonra bir kişi tarafından serbest bırakılmıştır. Şimdi sana soruyorum, bu casusu kim serbest bıraktı?

Aruz:

– Han sağ olsun. Bu casus oyunu Bekil ile Kazan'ın bana karşı uydurduğu bir oyundur. Herkes de biliyor ki, Kazan ile Bekil bana düşmanlık besler. Bu yüzden casusu benim üstüme atmaya çalışıyorlar.

Bayındır Han:

– Peki, Aruz, sana son bir sorum var. Siz beyler casus hakkında toplanıp konuşmadan önce Boğazca Fatma dedikleri kadın senin yanına geldi. Siz uzun uzun sohbet ettiniz. Bu sohbette neler konuştunuz?

Aruz:

– Bağışla, Han'ım, ama bu ikimizin arasında olan bir konuşmadır. Bu casus olayıyla bir alakası yoktur.

Bayındır Han:

– Ben diyeyim mi sana, Aruz, ne konuştuğunuzu? Boğazca Fatma sana dedi ki, sen beni tanımadın mı, Aruz Koca? Şimdi yaşlandım diye sen yüzüme bakmıyorsun. Ama ben gençken çok güzel bir kadındım. Sen bana gelirdin. Bir köpeğimiz vardı. Adı Berakcuk'tu. Bunları unuttun mu Aruz?

Aruz:

– O kadın sana geldi de mi, Han'ım? Her şeyi anlattı, sattı beni değil mi? Ama ne yapabiliyordum ki, Han'ım? O konuşmadan sonra oğluma kıyamadım. Kanım kaynadı, içim ısındı oğluma. Yüce Rab'ım, oğlum Selçuk'u aldı, bunu verdi diye düşündüm.

Han sinirlenen gibi oldu ve herkesi odasından çıkardı. Gün boyu kimseyle sohbet etmeyen, kimseyle konuşmayan Han, akşam yemeğini yedikten sonra beni huzuruna çağırdı.

Bayındır Han:

– Gel, Korkut, geç şöyle otur.

Korkut geçti ve Han'ın gösterdiği yere oturdu.

Bayındır Han:

– Herkesle konuştuk, görüştük, tartıştık. Ama biliyor musun, Korkut, konuşup, görüşüp, tartışmadığımız bir kişi kaldı.

Korkut:

– Han sağ olsun. Kimdir bu konuşup görüşmediğimiz?

Bayındır Han:

– Sen, Korkut. Bir tek sen kaldın sorguya çekmediğim. Şimdi söyle bakayım bütün bunları Boğazca Fatma'ya sen mi söyledin? Sen mi dedin git beyleri bu şekilde kandır?

Korkut çaresiz başladı anlatmaya.

Korkut:

– Evet, Han'ım, bütün bu akılları Boğazca'ya ben verdim. Çünkü ben de bir zamanlar onun evine gitmişim ve onunla ilişkim olmuştu. O bana geldi ve ağladı, yalvardı, yakardı. Ben de onun bu haline çok üzüldüm ve ona acıdım. Bu yüzden ona bu akılı verdim. Günahımı gökyüzünde ulu Rab'im, yeryüzünde de Siz Padişahımız bağışlasın.

Bayındır Han, yüzünü cama çevirdi, dışarı baktı ve bu sözleri fısıldadı: “Ben sizi sorguya almadan önce bunların hepsini biliyordum zaten”. Allah bundan sonra Oğuz'un akıbetini hayır etsin diye Korkut içinden geçirdi”¹⁵⁷.

2.2. Kurgu (biçim-biçem, simge) karşılaştırması

Dede Korkut Kitabı kurgu, dil-üslup açısından da Eksik El Yazması romanının esin kaynağıdır.

“Kemal Abdulla metninin sentakmatliğini manalar ve anahtar anlayışlar bütünleştirirse, paradikmatliğini biçimler ve remizler tamamlar”. Şunu Azerbaycan'ın nüfuzlu edebiyat bilimcisi Asif Hacılı böyle vurgular¹⁵⁸.

Eksik El Yazması'nı bir yansılıma (parodi) örneği olarak nitelendiren Sedat Adıgüzel böyle de yazmaktadır: *“Dede Korkut'un üslup özellikleri arasında ilk sırada yer alan kısa ve özlü söyleyiş vasfını Kemal Abdulla'nın metninde de açık bir şekilde görürüz”*¹⁵⁹. Aynı bilim insanının deyişiyle, roman *“aynı kurgu içerisinde farklı bir bakış açısı ve olaylara farklı bir yaklaşımla alaycı dönüştüreme uğratılmış şeklidir”*¹⁶⁰.

Kemal Abdulla'nın düşüncesine göre, *Kitab-ı Dede Korkut donmuş bir metin değildir. Ona göre, “Dede Korkut” çok boyutlu, zor ve derin içerikli bir geçit sürecinin yazıya yansımaları şeklidir.*

Eksik El Yazması, Dede Korkut Kitabı'na farklı, özgü bir bakış açısıyla yaklaşmadır. Bu roman, modern bir metin olması vesilesiyle anlatım tekniklerinin

---

¹⁵⁷ Abdulla 2014a: 60–70

¹⁵⁸ Hacılı 2010: 32

¹⁵⁹ Adıgüzel 2013: 136–137

¹⁶⁰ Adıgüzel 2013: 140

sunduğu geniş imkânlardan faydalanarak asıl metinden öyküleme şekli ve anlatım tekniklerinin kullanımı bakımından ayrıcalık göstermektedir.

Tofik Hacıyev, *söz konusu romanın dilini Dede Korkut destan dilinin sadeleştirilmiş varyasyonuna benzetmiştir*¹⁶¹.

Dede Korkut'a özgü birçok taslak deyimler aynen veya cüzi ayrıcalıkla romanda da kullanılır. Örnekler:

“Kadir Tanrı”

“Karşı yatan kara dağlar”

“Kavat oğlu kavat”

“Ömrümün bahtı, evimin tahtı”

“Sözümü dinle, ünümü anla”

Romanda Dede Korkut metinlerine taklit ifadeler de yer almaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nda: “*Allah, Allah demeyince işler onmaz. Kadir Tanrı vermeyince er bayılmaz...*”¹⁶²

Eksik El Yazması'nda: “*Basat, Basat demekle işler onmaz... Bal demekle ağız tatlanmaz...*”¹⁶³

Dede Korkut Kitabı'nda: “*Han kızı, yerimden durayım mı? Yakanla boğazından tutubanı Kaba ökçem altına salayın mı? Kara polat uz kılıcum elime alayın mı?*”¹⁶⁴

Eksik El Yazması'nda: “*Ne diyorsun, şimdi yerimden kalkayım mı? Kara kamçımı çıkarayım mı? Canın nasıl tatlı olduğunu sana göstereyim mi?*”¹⁶⁵

Romanın Dede Korkut'la bağlı kısmında Anadolu Türkçesine özgü kelimeler, deyişler de çoktur: *anlat bakalım, bilirmisen, çözelim, derlerdi, dersin, direniş, esen kal, evet, nereye, öylemi, sorması, vs*¹⁶⁶.

¹⁶¹ Erol 2011: 14

¹⁶² Kitab-ı Dede Korkut 1915: 1

¹⁶³ Abdulla 2014a

¹⁶⁴ Kitab-ı Dede Korkut 2015: 12

¹⁶⁵ Abdulla 2014a

Bu hususta yazarın kendisinin fikri şöyledir: “Oğuz dili Türkiye Türkçesi ve yahut her hangi başka bir Türkçe tanımaz. Oğuz dili Oğuz dilini tanır... Bugünkü Türkiye Türkçesi unsurları (Yarımcık Elyazma'da yer alanlar da) aslında o dönemin umum Oğuz unsurlarından başka bir şey değil. Sadece onlar yalnız Türkiye Türkçesine gelip çıkabilmişler”¹⁶⁷.

Eksik El Yazması, biçimsel ve kurgusal açıdan modern metnin sahip olması gereken bütün özellikleri taşısa da, anlatımsal olarak Dede Korkut Kitabı'na ait olan destansı söyleyişi özelliğini muhafaza etmek için uğraşmıştır. Dede Korkut'un biçiminde ilk sırada yer alan kısa ve özlü söyleyiş özelliğini Kemal Abdulla'nın metninde de açık bir şekilde görmek mümkündür. Metindeki hiçbir ifade gereksiz ve süslü söyleyiş özelliği sergilemez. Anlatılmak istenenler kısa cümlelerle ve öz olarak verilmeye çalışılır.

Eserden örnek parça:

“Bayındır Han:

– Şirşemseddin, bilirsən, Oğuz'da casus var. Üstelik biri bu casusu yakalandıktan sonra serbest bırakmışdır. Bu konu hakkında bir malumatın var mıdır?

Şirşemseddin derin bir iç çektikten sonra şöyle dedi:

– Evet, Han'ım, vardır.

Bayındır Han:

– O zaman seni dinliyoruz, Şirşemseddin.

Uzun ve derin bir sessizlikten sonra Şirşemseddin sözlerine başladı:

– Bir akşamüstü misafirlerim gelmişti. Onları yolcu ediyordum. Bahçe kapısından içeri girmeden önce baktım aşağı taraftan bir karaltı bana doğru yaklaşıyor. İlk başta tanıyamadım. Kimsin sen, diye sordum. O da Şirşemseddin sensin mi diye sordu. Sesi kadın sesiydi. Evet, benim, dedi. Tekrar sen kimsin diye sordum. Merak etme, yiğidim, kim olduğumu öğreneceksin. Senden bir isteğim, bir ricam var, dedi. Sesi öylesine mazlum ve masum geliyordu ki, içimi bir hüzün kapladı...”¹⁶⁸

---

¹⁶⁶ Abdulla 2012; Abdulla 2014a; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

¹⁶⁷ Selcuq 2005: 278

¹⁶⁸ Abdulla 2012; Abdulla 2014a

Yazarın, daha önce yazılmış olan Casus adlı oyununda olduğu gibi, Eksik El Yazması eseri de bir parodi örneği olarak kabul edilebilir. Dede Korkut gibi tüm Türk dünyasında sevilen ve karakterleri birer destan kahramanı olarak kabul edilen bir metnin eserde alaylı bir şekilde ele alınması eserin dikkat çeken bir özgünlüğüdür. Eksik El Yazması'nda Dede Korkut da dâhil olmak üzere tüm karakterlerin destan kahramanı boyutundan çıkıp farklı bir yapıya sahip oldukları dikkatlerden kaçmaz. Her birinin bir zaafı ve ihtirası vardır. Bu ihtirasları Dede Korkut Kitabı'nda her şeyden üstün tutulan Oğuz kavramının da önüne geçmektedir.

Kazan Han'ın Aruz'a, Basat'a ve Dış Oğuz'a olan düşmanlığı, Beyrek'in kadın düşkünü ve korkak biri olması, Aruz'un, Basat'ın gösterdiği kahramanlıktan dolayı beylerbeyi olma arzusu, neredeyse tüm Oğuz beylerinin Boğazca Fatma ile bir gönül ilişkisi yaşamış olmaları ve Burla Hatun, Banu Çiçek gibi kadınların da Oğuz'da oynanan oyunların içinde olmaları ilginç bir parodi örneğidir.

Romanda temel konu, Bayındır Han'ın, Oğuz içerisindeki casus olayını çözmek için Oğuz beylerini sorgulaması üzerine kurgulanmıştır. Bu temel konu, yazarın Casus adlı oyunundaki vakanın yeni metne dâhil edilmesine vesile olmuştur.

Dede Korkut metinlerindeki kahraman ve yiğit Oğuz beyleri, Bayındır Han'ın karşısında resmen bir çocuk gibidirler. Korkusundan bayılanlar bile olur. Dede Korkut, sorgulama olayında kâtiplik yapmaktadır. Kendisinin de casusun serbest bırakılmasında parmağı olduğu için diğer beyler gibi korkmaktadır. Bu da asıl metinde kurgu üstü bir konumu da bulunan Dede Korkut'u metnin içerisine çekmiştir. Asıl metinde anlatıcı Dede Korkut değildir. Eksik El Yazması'nda ise metnin genel anlatıcısı Dede Korkut'tur. Çünkü bu eser Dede Korkut'a aittir.

Bayındır Han, casusun serbest kalması olayını araştırırken aslında Oğuz'un içerisinde daha büyük problemleri çözmek için çalışmaktadır. Olaylar araştırılırken karakterlerin iç yüzleri de meydana çıkar. Asıl metinde birbirinden bağımsız gibi görünen hikâyeler romanda bir bütün haline getirilmiş ve birbirine bağlantılı metinler oluşturulmuştur.

Eserde alaycı dönüştürüme uğrayan ilk metin Bamsı Beyrek'in vakasıdır. Dede Korkut hikâyelerinde Beyrek önemli bir karakterdir ve kendi adına hikâyesi vardır. Romanda ise Beyrek asıl metinde olduğundan çok farklı bir rolde öne çıkar. Beyrek, Kazan Han'la birlikte olup Aruz'u ortadan kaldırmak istemektedir. O asıl metinde olduğu gibi büyük bir kahraman değil, korkak ve kadın düşkünü birisi olarak tasvir edilmektedir. Asıl metinde Beyrek ad kazanırken babasının kendisi için gönderdiği bezirgânları kâfirlerin elinden kurtarmış böylece Boz Aygırlı Bamsı Beyrek adını kazanmıştır. Romanda ise bu olay Beyrek'in ağzından çok farklı bir biçimde anlatılır ki bu durum romanın asıl metne yönelik alaycı dönüştürümün ilk işareti olarak karşıya çıkar. Beyrek, babasının kervanını kendi arkadaşlarına bastırır ve onları kâfirle gibi göstererek kervanı kurtarmayı başarır. Bu sırada kendi arkadaşlarından birinin de hayatına son verir.

Beyrek'in Banu Çiçek ile evlendiği gece gerdek çadırının basılması ve Beyrek'in Bayburt kalesinde on altı yıl esir kalması da alaycı bir şekilde asıl metinde olduğundan farklı bir şekilde işlenmiştir. Beyrek on altı yıl Bayburt kalesinde esir olarak değil, âdeta bir misafir olarak ağırlandı. Bayburt beyinin kızıyla yiyip içip eğlenmiş, Tepegöz'ün korkusuyla Oğuz'a dönmek yerine orada kalmayı tercih etmiştir. Tepegöz, Basat tarafından öldürüldükten sonra Oğuz'a dönmüş, kendisini on altı yıldır bekleyen Banu Çiçek ile evlenmiştir. Bayburt beyinin kızına söz verdiği halde onu almaya gitmemiştir. Evli olduğu halde kızların ardından dolaşmaktan da vazgeçmemiştir.

Dede Korkut Kitabı'nda son hikâye olan "İç Oğuz'a Dış Oğuz asi olup Beyrek'in öldüğü boy"unda olduğu gibi, Beyrek'in bir mücadele sonucunda değil de Dede Korkut'un ve Bayındır Han'ın Oğuz'un içindeki mücadeleye son vermek ve hem Beyrek'i hem de Aruz'u ortadan kaldırmak amacıyla kurdukları tuzak sonucunda öldüğü anlatılır. Metin içerisindeki anlamsal değişimlerin önemli örneklerinden biri de bu kabul edilmektedir. Asıl metindeki olayların sanki görünmeyen nedenlerini ve ayrıcalıklı yanlarını ortaya koyma iddiasıyla metin anlamsal bir dönüştürüme uğratılmıştır.

Metin içerisindeki casus olayı araştırılırken geri dönüşlerle asıl metindeki hikâyelere dönüşler yapılmıştır. Olaylar okuyucuya hatırlatılarak, asıl metinle farklılıklar ortaya konmuştur.

Bu metin, tamamen asıl metinde aynı yer mekân ve aynı kişilerin yer aldığı Beyrek hikâyesinin aynı kurgu içerisinde farklı bir bakış açısı ve olaylara farklı bir yaklaşımla alaycı dönüştürüme uğratılmış şeklidir. Asıl metinde Beyrek'in zindanda Bayburt beyinin kızıyla aşk yaşadığı ve bu esareten kurtulmak için Bayburt beyinin kızını kullandığı anlatılmaktadır. Fakat romandaki anlatılışla asıl metindeki anlatım tarzı bu konuda birbirinden ayrılmaktadır. Bu nedenle bu roman, Dede Korkut hikâyelerinin yeniden yazımı olarak anlatılmaktadır.

Romanda Tepegöz öyküsü Beyrek'in hikâyesinden farklı olarak anlamsal bir dönüştürümden çok kurgusal bir değişime uğramıştır. Diğer hikâyelerde olduğu gibi, bu metnin kişileri de asıl metinle aynı karakterlerdir. Tepegöz, Oğuz'un başına bela açar. Onunla anlaşmak için her gün iki kişi Tepegöz'e verilmektedir. Artık buna tahammül edemeyen halkı, Aruz'un ormanda bir aslan tarafından büyütülmüş oğlu Basat, Tepegöz'ü öldürerek kurtarır. Bu hikâyede metnin çok önemli bir biçimsel değişime uğradığı da görülür. Romanın içerisinde masal unsurları taşıyan tek bölümdür.

“Gücüme güç geldi, hamle etmek istedim. Tepegöz demin karşımdaydı, şimdi yok olmuştu.

Basat: Onun yerinde, baba, kimi görsem iyidir? Diye sordu.

Korkut ile ben çok merak etmiştik.

Kimi?

Seni gördüm, baba. Sendin, karşımda duruyordun. Tepegöz, göz açıp kapayana kadar sana dönüşmüştü. Kılıcımı zor tuttum, yoksa vuracaktım, dedi Basat”¹⁶⁹.

Romanda asıl hikâyeden alınan ve eserde ayrıntılı bir şekilde yer verilen hikâyelerden birisi de Begil hikâyesidir. Bu hikâye asıl hikâyeden hem anlatım hem kurgu hem kahraman hem de mekân olarak aynıdır. Eserde kurgusal ve anlamsal olarak hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Oğuz beyleri Trabzon beyliğinden gelen hediyeleri beğenmez ve onları kabul etmezler. Bayandır Han ise bunları Begil'e verir ve Gürcistan sınırına gönderir. Begil sınırda çok iyi görev yapar. Bir av sırasında Kazan'ın ok atmasıyla ilgili Kazan'ı eleştirince Kazan ile araları bozulur. Kazan ile arası bozulduğu için Oğuz'u terk etmek ister ve eşinin isteği üzerine ava

---

¹⁶⁹ Abdulla 2014a: 244

çıkmaya karar verir. Fakat av sırasında attan düşerek ayağını kırar ve bunu duyan düşman Begil'in üstüne gelir.

Eserde kurgusal olarak asıl metinden farklı olan tek bölüm Begil'in eşinin Dede Korkut'a anlattıklarıdır. Romanda kadınlara bir hayli düşkün olarak tasvir edilen Beyrek'in, gençliğinde Begil'in eşinde de gözü varmış. Sürmelice Çeşme ile Begil evlenince ondan intikam almak ister. Asıl metinde ise böyle bir anlatım yoktur.

“Beyrek'in bende gözü kalmıştı, Dede. Göz yaman gözdür, iman olmaz. Öfkesini şimdi yıllar sonra Begil'den çıkarmak istiyor. İzin verme. Alp Rüstem zelil oldu, kardeşinin iki oğlunu öldürdü. Kardeşinin iki oğlunu öldürenin evinde ocak tüter mi? Bendim bu suçun sahibi... Allah günahlarımızı bağışlasın”¹⁷⁰.

Bu üç hikâyenin romanda geniş bir şekilde yer almasının sebebi, romanın kurgusunun temeli olan casus olayının asıl metinde Beyrek ve Begil'in hikâyesi ve Kazan'ın evinin yağmalanması ile olan bağlantısıdır. Ayrıca eserde Kazan'ın evinin yağmalanmasından, oğlu Uruz'un, eşinin ve annesinin düşmanlar tarafından esir edilmesinden de açıkça bahsedilir ve bu olaylara gönderme yapılır. Bu da yazarın kendi anlatısını gerçek metinle destekleme, kendi metinlerinin Dede Korkut hikâyelerinin bir parçası olduğunu kanıtlama çabasından ötürüdür. Bayındır Han'ın Kazan ile ilgili söyledikleri bunun açık kanıtıdır.

“Evet, öyledir, ama Kazan, Kalın Oğuz'u içeriden kemiren canavardır. Şaşırdın değil mi? Hiç şaşıрма. Dinle beni. Ben sana anlatacağım. Başka hiç kimseye değil, sadece sana. Biliyorum, bir zaman gelecek ve ihtiyacın olacak. Korkut oğul, ava giden kavat ordunun hepsini yanında götürür mü? Götürse bile yurdunu dayısına emanet etmez misin?.. Sonra, beyler Begil'i sınırdan çağırıp, konuk edelim, ava çıkalım, dedi. Çıktılar, yediler, içtiler değil mi? Ne yaptı? Begil'in yediğini, içtiğini burnundan getirdi, hünerine senin hünerin değil, atın hüneridir dedi. Begil'i küstürdü...”¹⁷¹

Eserde göndermeler yapılan ve olay örgüsü içerisinde çağrışımlar yapan hikâyelerden biri de Kan Turalı hikâyesidir. Bayındır Han Burla Hatun ve Banu

---

¹⁷⁰ Abdulla 2014a: 116

¹⁷¹ Abdulla 2012: 280; Abdulla 2014a: 282

Çiçekle konuşurken Trabzon beyinin gönderdiği hediyelerden beğendiklerini götürebileceğini söyler. Bu kısa söylemle asıl metindeki Kan Turalı hikâyesine atıfta bulunulur.

“Kızlar, size kimden bahsedeyim, neler anlatayım, Trabzon melikinden söz açalım. Elçisi geldi. Bizim Kan Turalı var ya? Ondan şikâyetçiymiş. Uzun mesele”¹⁷².

Asıl metinde Kan Turalı, Trabzon melikinin kimseye vermediği kızını, yani Selcen Hatun'u melikin üç canavarını yenerek almış ve melikin üzerine gönderdiği orduyu da Selcen Hatun ile birlikte savaşta yenmiştir.

Yazar, eserin son bölümünde, asıl metnin son hikâyesi olan “İç Oğuz'a Dış Oğuz'un asi olup Beyrek'in öldüğü” hikâyesine açık göndermelerde bulunur. Eserin tüm kısmı asıl öykünün son hikâyesinin okuyucuya aktarmayıp gizli kalan yanlarını anlatmak için yazılmış bir öyküdür.

Dış Oğuz'un İç Oğuz'a düşman olmasının sebebi, bu düşmanlığa Aruz'un ve Beyrek'in neden olması ve sonunda ikisinin de bu sebebiyetin bedelini ödemeleri asıl hikâyeden farklı bir kurguymuş gibi görünse de aslında asıl hikâye ile bütünlük oluşturmaktadır.

“– Evet, haşmetli Han'ım, kurban gerekmektedir. Bu kurban, Aruz'a gitsin, seni Kazan'la barıştırmaya geldim desin.

Bayındır Han iyice merak etti:

– Sonra, Han'ım, Aruz suç işleyip onu öldürsün. Daha sonra Kalın Oğuz, Aruz'a ceza versin. Mesele bitsin”¹⁷³.

Dede Korkut Kitabı'nda ise Aruz'un Kazan'a olan düşmanlığından dolayı Beyrek'i hileyle öldürür. Ve bu olay İç Oğuz ile Dış Oğuz arasında bir savaşa neden olur.

Bu savaş esnasında Kazan Han, dayısı Aruz'u öldürerek Beyrek'in öcünü alır. Dış Oğuz'un diğer beyleri Kazan'a biat ederler ve tekrar Oğuz'un içinde birlik sağlanmış olur.

---

¹⁷² Abdulla 2012: 183; Abdulla 2014a: 185

¹⁷³ Abdulla 2014a: 286

İki parça birleştirildiğinde anlamsal bir bütün ortaya çıkmaktadır.

“Ayıdunuz: Namert Aruz dayından adam geldi, Beyreg'i istemiş. Ol dahi varmış. Hep Taş-Oğuz begleri yığınak olmuş, bilmedük. Yeme içme sırasında mushaf getürdüler. Kazan'a biz asi olduk, and içtük, gel sen dahi and iç dediler. İçmedi. Men Kazan'dan dönmezem, dedi.

Namert dayın kakıdı, Beyreg'i kılıçladı. Kara kana bulaşdı, bunlu oldu. Yarın kıyamet gününde menüm elüm Kazan Han'un yakasında olsun, menüm kanum Aruz'a korısa, dedi”¹⁷⁴.

Eksik El Yazması'nda Dede Korkut Kitabı ile olan metinlerarasılık ilişkilerinin yanı sıra iç metinlerarasılık örneği de görülür.

Yazarın “Casus” adlı oyunu roman içerisinde göndermeler ve anıştırmalar ve sık sık okura hatırlatılır. “Casus”u okumayan birisi için Boğazca Fatma'nın casuslukla suçlanan oğlunu kurtarmak için Oğuz beylerine oynadıkları oyun, Dede Korkut'un bu oyunun akıl babası olması ve “Casus”ta geçen olayların benzer anlatılış şekliyle romanın içerisine de alınması aynı yazarın eserleri arasındaki metinlerarasılık örnekleridir. Kazan'ın casusun kim olduğunu öğrenmek için tüy yakarak Dede Korkut'u çağırması iki metinde de ortakır.

Bu olay romanda şöyle anlatılır:

“O zaman çık dışarı, Şirşemseddin, beylere benim dediklerimi söyle, sonra git benim yatak odamda, şamdanın yanındaki tüy kabını getir, gel bana...

... Kazan da yüzünü gözünü ekşitti, ama tüy kabını elimde görünce beni bu iş için gönderdiğini hatırladı. Tüy kabını alıp açtı, içinde uzun bir tüy vardı, onu çıkardı”¹⁷⁵.

“Casus” piyesinde ise Kazan'ın Dede Korkut'tan yardım istemek için onun verdiği tüyü yaktığı ve Dede Korkut'un gelip casusun kim olduğunu söylediği bölümler şöyledir:

---

¹⁷⁴ Dede Korkut Kitabı 2014: 149

¹⁷⁵ Abdulla 2012; Abdulla 2014a

“Beyrek: Bu ne tüy kabıdır, ağam Kazan?”

Kazan: Bu o tüy kabıdır ki, ben esirlikten kurtulup geri döndükten sonra Dedem Korkut verdi bana, dünyadır dedi, lazım olunca yandır, geleyim yanına, dedi. İlk defadır, yandıracadıım onun tüyünü. Görelim gelecek mi bu?

ŐirŐemседdin gelir.

Kazan: Ver buraya. Böyle, bu ateŐi beri ver göreyim. Uzun, ak t yd , Şimdi yanacak, görelim bunun kerameti nedir. Yakına tut ateŐi. Ya Allah'ın adı”.

Ali Erol'un açıkladığı gibi, *kullanım açısından destan dilinden,  ađdaŐ dilden Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi'nden pek çok kelimeye yer verilmiŐ, hatta yiğit-igid, yuxu-uyku, hara-nere tipli pek çok ikili kullanıma aynı ya da birkaç sayfada rastlanabilmektedir*¹⁷⁶.

Eserin dili böyle söylemek mümkünse Korkut Oğuzca'sının günümüz uyarlamasıdır, söyleyebiliriz. Zaten, yazar kendisi, eserde kullanılan dilin Oğuzca olduğunu ifade etmiŐtir¹⁷⁷. Gözlemlendiği üzere, iki metin arasında hem kliŐe olarak kabul edebileceğimiz sözlerin kullanımı hem de kuruluş özgünlüğü ve taŐıdıkları estetik özellikler bakımından asıl metne benzetilmiŐ sözsel unsurlar çok benzerlikler göstermektedir.

Eksik El Yazması'nda önemli imgeler, simgeler de karŐımız çıkmaktadır. Bunlardan G l Bahçesi (gülistan), Esir KuŐ, Nur Taşı, Karaağaç, Uzun Pınar, vd.

Esir KuŐ – Bu kuŐ Han sarayı bahçesinde kırmızı g ller arasında takılıp kalmıŐtır. Bu kuşu özgürlüğe kavuŐturmak için romanın birinci hissesinde Bayındır Han'a, ikinci hissesinde Şah İsmail'e merhamet verilir. Bayındır Han böyle düşünür: “KuŐađız olsa ne olar, o da yaşamak istiyor, o da nefes almak, gökyüzünde kanat  ırpınmak istiyor”¹⁷⁸. Eserin sonunda yine de kuŐ simgesi ortaya çıkar: “Kabirlerin  st  vahŐi sesler çıkarıp devrelime uçuşan, irili, ufaklı, sayısız hesapsız kuŐla dolu idi ve bu manzara insanların kalbini hem de korkuyla doldururdu. Darmadağın olmuş evinde bir mucize, sağ kalmış yaşlı bir müneccim vardı, sözüne falına çoktandır kimse inanmazdı, katiyetle böyle dedi: “Bu kuşlar, ölen günahsız

¹⁷⁶ Erol 2011: 21

¹⁷⁷ Erol 2011: 21

¹⁷⁸ Abdulla 2012: 47; Abdulla 2014a: 51; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

biçarelerin ruhlarıdır, sükunet arıyorlar. Aklınıza takmayın, uçup uçup sonunda yorulacaklar ve bizleri ebedi olarak terk edip buralardan çıkıp gidecekler”¹⁷⁹.

Gül Bahçesi – Oğuz Eli anlamındadır. Romanda iki hissini birbirine bağlayan da bu imgedir. Bayındır Han, casusu yakalamak isterken aslında Gül Bahçesi'ni korumağı amaçlamaktadır.

Karaağaç (karaağaç) – Han sarayı bahçesinde bitmiş, Dede Korkut'un gerektiğinde gölgesine sığındığı, güneşin tepesine ulaştığı bir ağaçtır.

Nur Taşı – Romanda kutsal bir taş olarak geçer. Oğuz'un sorunlarını çözmek için Dede Korkut, bu meseleleri Nur Taşı'na söyler, geleceğe yönelik beklentilerini bu taştan sorar, ayrıca bu taşın dibinde biten otun etkisiyle rüyalar görür¹⁸⁰. Romanın bir yerinde Dede Korkut yüzünü Nur Taşı'na tutarak: “Nur Taşı, ey taşların güzeli, ey taşların akıllısı. Sensiz kalalı kaç gün oldu, bilmiyorum. Ama ben sensizliğe dayanamadım. Yarın ne olacak, ne olmayacak, ben bilmem, Tanrı bilir, sen bilirsin”¹⁸¹.

---

¹⁷⁹ Abdulla 2012: 286; Abdulla 2014a: 287

¹⁸⁰ Abdulla 2012: 33, 58; Abdulla 2014a: 34, 70; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

¹⁸¹ Abdulla 2012: 225; Abdulla 2014a: 227

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DEDE KORKUT KİTABI İLE EKSIK EL YAZMASI ROMANI KİŞİLER KADROSU KARŞILAŞTIRMASI

Romandaki şahsiyetler ve olaylar âdeta Dede Korkut kitabından fırlamış gibidir. Aralarında pek bir fark olmayıp, sadece kişilerin konuşmaları, iç hesaplaşmaları, gizli planları ve bunlara uygun davranışları, hırsları, kıskançlıkları daha öne çıkmaktadır. Bu da eseri, destan özelliğinden çıkarmaktadır¹⁸².

Dede Korkut Kitabı'ndan bildiğimiz karakterlerin ekseri Eksik El Yazması'nda değişik yorumlarla barınmaktadır. İster başkişiler isterse de yan kişiler, ister ülkü değer kişiler isterse de karşı değer kişiler romanda farklı özellikler kazanırlar. Özellikle, destan metninde fazla etkin olmayan kimi karakterler etkinleştirilir. Yazarın kendisi söyleşilerinin birinde “*Yarımcık Elyazma, destandaki epizotik karakterlerin romanıdır*” diye vasıflandırmıştır¹⁸³.

Sedat Adıgüzel: “*Eksik El Yazması'nda Dede Korkut da dâhil olmak üzere bütün kahramanların destan kahramanı boyutundan çıkıp ete kemiğe büründükleri görülür. Her birinin bir zaafı ve ihtirası vardır*”¹⁸⁴.

Bu hususa araştırmacı Behtiyar Esgerov da dikkat yetirerek, “*Yarımcık Elyazma'daki obrazlar (karakterler) yüzyıllardır halkın hafızasında kök salmış adlarla adlansa da, yeni bakıştır. Burada her bir karakterin vazifesi var ki, bunlar tanıdığımız karakterler değiller*” söylemektedir¹⁸⁵.

Eksik El Yazması romanındaki olayların katılımcıları Dede Korkut destanındaki zamanın insanları değildir. Romandaki Bayındır Han, Dede Korkut, Kazan Han, Beyrek, Bekil, Burla Hatun, Alp Aruz, vd tipler aslında Dede Korkut Kitabı'ndan tanıdığımız karakterlerin adlarını taşıyan çağdaş insanların temsilcileridir. Gizemli sırları açmak için yazar, Dede Korkut karakterleriyle klasik Yunan mitleri ve mitolojik tiplmeleri arasında paralellikler kurar ve bu karşılaştırmalı

---

¹⁸² Söylemez 2015: 450

¹⁸³ Adıgüzel 2013: 137

¹⁸⁴ Adıgüzel 2013: 137

¹⁸⁵ Esgerov 2015: 174

paralelliklerden yola çıkar. Söz konusu paralelliklerden bazıları: Tepegöz ile Polifem, Boğaç ile Ödip, Sarı Donlu Selcan Hatun ile Güzel Helena, Kazan ile Agamemnon, Beyrek ile Antikona, Deli Domrul ile Herakla, vd.

Dede Korkut Kitabı ve Eksik El Yazması karakterlerinin karşılıklı incelemeleri önemli, özgü izlenimler uyandırmaktadır. Önemlidir ki, Dede Korkut Kitabı'nın ekser karakterleri bu romanda özgülikle, özgünlükle buluşturmuştur.

Bu karakterlerin bazıları hem Dede Korkut Kitabı'nda hem de Eksik El Yazması romanında var olmaktadır, yani karşılıkları (adaşları) bulunan karakterlerdir. Bunun mukabilinde bazı karakterler ise destanda var olup romanda yoktur veya destanda olmayıp romanda vardır, yani karşılıkları (adaşları) bulunmayan karakterlerdir.

3.1. Karşılıkları (adaşları) bulunan karakterler

Dede Korkut

Dede Korkut Kitabı'nda:

Dede Korkut Kitabı'na göre destanın anlatıcısı olan Dede Korkut, Oğuzların Bayat boyundan olup son peygamber Hz. Muhammet'in (s.a.a) ömür sürdüğü zamana yakın bir dönemde yaşamıştır. Olacakları önceden bilme yeteneğine sahip olmuştur. Hikmetli sözler sahibi bilge bir ozandır.

Oğuz beylerinin ve halkın töresini, geçmişini bilen, halkın her müşkülünü çözen geleneksel bir eğitici, yol gösterici ve akıl hocasıdır. Kökeninin ozan geleneğine dayandığı, sıradan insan olmayıp Tanrı tarafından

Eksik El Yazması romanında:

Bayındır Han'ın danışmanı ve yazıcısı diyebiliriz. Eserde geçen olaylar ve karakterlerle ilgili bilgiler Korkut Ata tarafından kayıtlanır ve genel olarak bu karakterin kaleminden anlatılır.

Ülkedeki casusun bulunması için Bayındır Han tarafından makama çağrılır ve casusun kim olacağıyla ilgili düşünceleri sorulur.

Sadece Dede Korkut Hikâyelerinde değil tüm Türk boylarında Korkut bilge olarak kabul edilmiş ve gelecek kuşaklara hep böyle anlatılmıştır. Fakat Eksik El

seçilmiş olduğuna inanılır.

Destanda Korkut Ata'nın birçok Oğuz hükümdarlarına vezirlik, müşavirlik yaptığı, bazı beylerin çocuklarına ad verdiği aktarılır.

Hem geçmişte hem de gelecekte olacakları bilen, Türkler arasında büyük bir üne sahip biri olarak karşıya çıkar. Velilik özelliği öne çıkartılır.

Azerbaycan Türkleri arasındaki yaygın bir inanışa göre, dünyadaki her şeyin adını Korkut Ata koymuştur. Yiğitlere de ad vermiştir.

Oğuzlarda Korkut'un kutsal kişiliği ve bilge kişiliği vardır. Ozan ve kamdır. Kopuz çalıp, hikmetli sözler söyler.

Dede Korkut, anlaşmazlıkları çözen, yiğitlere isim veren, evlenecekleri evlendiren, sözünün üstüne söz söylenmeyen keramet sahibidir.

Yazması'nda Dede Korkut'a farklı bir açıdan, daha postmodernsel açıdan bakılmıştır. Dede Korkut hikâyelerinde Korkut'un dini bir kişiliğe sahip olduğu anlatılmaktadır. Hatta kimi rivayetlere göre peygamber soyundan geldiğine inanılmaktadır. Oysa Kemal Abdulla'nın eserinde Dede Korkut'un Boğazca Fatma denilen düşkün bir kadınla gönül ilişkisi olduğu anlatılmaktadır.

Kemal Abdulla'nın romanında sadece Bayındır Han'ın kâtibi değil, hem de onun sırlarının koruyucusudur.

Eserin bir yerinde: “Yol uzak, dünya karanlık, bana izin verin, beyler. Siz yiyin, için, hoşça vakit geçirin. Ben gitmek dilerim”¹⁸⁶ der.

“Kemal Abdulla, Dede Korkut'un gözüyle dengenin, zaafların, hırsların, kahramanlığın, aklın, şefkatin iç içe geçtiği bir dönemi anlatmıştır” (Orhan Söylemez)¹⁸⁷.

Bayındır Han

Dede Korkut Kitabı'nda:

Hanlar Hanı olarak adı geçer. Töreye göre halkına büyük şölenler düzenletir,

Eksik El Yazması romanında:

Burada da Bayındır Han'ı Oğuz devletinin hanı olarak görmekteyiz. Yine

¹⁸⁶ Abdulla 2012: 68; Abdulla 2014a: 71; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

¹⁸⁷ Söylemez 2015: 446

yiyecek içecek dağıtır. Halkının arasındaki birlik beraberliği arttırmak için çabalar.

Kurmuş olduğu otoriteyle boyları en iyi şekilde bir araya getirip yönetmiştir.

Halkı arasında oğlu kızı olan ya da olmayan kimseler arasında ayrımcılık yaptığı görülür.

Çocuğu olmayanların Allah tarafından lanetlendiğini düşünür ve insanların da onları lanetlemesi gerektiğini söyler.

burada da Oğuz devleti için savaşmakta ve devletin bekası için mücadele etmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde olduğu gibi, Eksik El Yazması'nda da Bayındır Han oldukça zeki, çevik ve güçlü bir yapıya sahiptir.

Romadaki Bayındır Han'ı ayıran özellik, bu eserde Bayındır Han'ın zekâdan öte biraz daha kurnaz bir kişiliğe sahip olmasıdır.

Gözlemlendiğine göre, “Kemal Abdulla'nın Bayındır Han'ı epostaki prototipinden daha azametlidir”¹⁸⁸.

Kazan Han

Dede Korkut Kitabı'nda:

Hanlar hanı Bayındır Han'ın damadı ve tüm Oğuz beylerinin başıdır. Bayındır Han'dan sonra ülkede sözü geçen kişidir.

Bayındır Han'dan daha etkindir.

Özgünlüklerinden biri düşmanın üzerine gidecek kadar cesur olmasıdır.

Yiğitlik, korkusuzluk, gurur gibi özelliklerin yanı sıra galip gelme ve hâkimiyet kurma gibi amaçları da

Eksik El Yazması romanında:

Romadaki başkışilerindendir ve destandaki ilk örneğinden köklü şekilde farklıdır. Bayındır Han'ın damadıdır. Bayındır Han tarafından ülkedeki casusun kim olduğuna dair bilgi almak için çağrılır. Fakat kendisi dışında herkesi suçlar. En başta da Aruz'u suçlar. Ama hikâyenin sonunda asıl suçlunun kendisi olduğu, İç Oğuz için tamamen bir tehlike olduğu anlaşılır.

Kazan Han romanda Aruz'a, Basat'a, Dış Oğuz'a düşmanlığıyla bir parodi

¹⁸⁸ İsmailova 2011: 132

vardır.

Bu hedefleri hiçbir zaman yaşadığı bölgeyi hâkimiyeti altına almak için değil, halkının onurunu korumak içindir.

Ancak bir şölen sırasında sarhoş olur ve bu haliyle de ava çıkmak ister.

Av merakı ailesinin düşmanlarına esir düşmesine vesile olur. Eşi Burla Hatun, oğlu Uruz ve annesi düşmanlara esir düşer.

Salur Kazan hikâyesinde dönemin göçebe Türk kültürünün belirgin olduğu görülebilir.

Toplum genelinde savaşçı özelliğiyle saygı gören Salur Kazan'ın savaşçılığının yansıması olan av merakı ile aile içinde felakete sebep olması, toplumsal düzeyde kültürle aile düzeyinde kültürün tam anlamıyla örtüşmediğini bize göstermektedir.

örneğidir.

Bayındır Han ile Dede Korkut arasında Kazan ile ilgili şöyle bir konuşma geçer:

– Kazan'a ne dersen? – diye Bayındır Han sordu ve susarak cevap bekledi.

Ben şaşırılmıştım:

– Kazan mı? Bayındır Han, Kazan İç Oğuz'un güvencidir.

– Evet, öyledir, ama Kazan, Kalın Oğuz'u içeriden kemiren canavardır. Şaşırдың değil mi? Hiç şaşırma¹⁸⁹.

Salur Kazan Beyrek ile bir olup Oğuz devleti içinde fitne ve fesat çıkarmaya çalışır.

Kendini herkesten üstün gören ve kendini Oğuz devletinin hanı sayan bu karakter, kıskanç, nankördür.

Ülkesinin menfaatinden çok kendi menfaatini düşünür. Kendi çıkarı için casusu gizlice zindandan kaçıtır. Bekil'i de kıskanır, onun aleyhinde çalışır.

Dirse Han

Dede Korkut Kitabı'nda:

Türk töresine bağlıdır. Bayındır Han'ın verdiği şölende oğlu ya da kızı

Eksik El Yazması romanında:

Yiğit, kahraman ve mert bir karakterdir. Savaşlarda hep ön plana çıkar ve yiğitçe

¹⁸⁹ Abdulla 2012: 281; Abdulla 2014a: 282

olmadığı için kara otağa oturtulur, altına kara keçe serilir ve önüne de kara koyun yahnisi getirilir. Dirse han hanımından aldığı öğüt sonucu insanlara ihsanlar verir, yemekler dağıtır, şölenler düzenler ve halkın hayır duasını alır. Bu dualar sonucu Hak Teâlâ ona bir erkek çocuk verir. Bu çocuk 16 yaşına gelince de Bayındır Han'ın boğasını yenmesi sonucu Dede Korkut tarafından kendisine Boğaçhan ismi verilir.

Dirse Han safçadır, olayların arkasındaki hileyi fark edemez. Dolduruşa gelip öz oğlunu öldürecek kadar fevridir.

savaşıır.

Bayındır Han'ın düzenlediği şölende çocuğu olmadığından dolayı kara otağa oturtulduğu için çok üzülür ve buna içten içe kederlenir.

Kimsesizlere kimse olan, açları doyuran, çıplakları giyindiren bir hayırseverdir.

Eserin en merhametli ve vicdanlı karakterlerindendir. Bir çocuğunun olmasını çok ister ve bunun için her gün Allah'a dua eder. Hayırseverliğinin yanıtını bulur, çocuğu dünyaya gelir. Hem de bu çocuk cesur, mert bir genç olarak yetişir.

Aruz Koca

Dede Korkut Kitabı'nda:

Kazan'a karşı çıkmadığı için Beyrek'i öldüren karakterdir.

Aslında çok sevecen ve merhametlidir.

Oğuz devletinin önderlerindendir. Mert, yiğit, cesur ve kahramandır. Çok güçlü olan Aruz, girdiği tüm savaşlardan zaferle dönmektedir.

Fakat bir gün büyük bir hata yapar.

Eksik El Yazması romanında:

Salur Kazan'ın dayısıdır. Salur Kazan tarafından ülkedeki hain ve casus olarak suçlanır.

Eserde Kazan tarafından onun için şöyle denir: “Bütün belaların sebebi Aruz'dur... Aruz, Oğuz'un başına beladır”¹⁹⁰.

Romanda Alp Aruz'un, oğlu Basat'ı Tekgöz'ü yendiği için Bayındır Han'ın

¹⁹⁰ Abdulla 2012: 45; Abdulla 2014a: 48; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

Sonunu düşünmeden çobanın Peri kız ile ilişkisinden doğan Tepegöz'ü evlat edinir. Oysaki bu karakter ileride Oğuz'un başına çok büyük belalar açar.

onu beylerbeyi ataması gerektiğini vurgular ve bunu hoşlukla yapmaz ise gün geldiğinde zorla alacağını söyler.

Burla Hatun

Dede Korkut Kitabı'nda:

Hanlar hanı Bayındır Han'ın kızı, Salur Kazan'ın eşi ve Uruz Bey'in annesidir. Boyu uzun Burla Hatun diye geçer.

Burla Hatun bir eş, bir anne olarak ikinci, dördüncü ve on birinci hikâyelerde öne çıkar. Her üç hikâyede de hem eş hem de anne olarak karşımıza çıksa da anlatımı ve görevi arasında bazı ayrıcalıklar görülmektedir.

Eserde oğlu ve namusu arasında seçim yapmak zorunda bırakılan Burla Hatun, namusunu seçip oğlunu kaybetmeyi göze alarak, ismetli Türk kadını temsil eder.

Eksik El Yazması romanında:

Bu eserde de Bayındır Han'ın kızı olarak karşıya çıkar.

Dede Korkut hikâyelerinde olduğu gibi cesurluğuyla, yiğitliğiyle ve kahramanlığıyla değil, altın, para, gümüş vd ziynetlere düşkünlüğüyle bilinir.

Babası Bayındır Han tarafından ne zaman huzura çağırılrsa kendisine altınlar, gümüşler, ipek kumaşlar vd ziynet eşyalar armağan edilir.

Burla Hatun da bunları büyük bir zevk ve sevinçle alır. Bu da onun mal ve mülk düşkününü bir hatun olduğunu bizlere göstermektedir.

Hızır

Dede Korkut Kitabı'nda:

Dini ve efsanelik bir karakter olarak karşıya çıkar. Allah tarafından iyi

Eksik El Yazması romanında:

Sarayda eğitim görmüş ve vaktinin çoğunu sarayda geçirmiş, duru ve temiz

insanlara yardım etmesi için gönderildiğine inanılır. Etkin olarak görülmesine de ruhen varlığına inanılır.	kalpli bir kişidir. Kimse için kötülük düşünmez, kendi halinde yaşar.
Annesinin dua etmesi sonucu Boğaç Han'ı öldürülmekten kurtarır.	Halkla iletişimi olmayan bir karakterdir
Yol gösterici bir karakter olarak kabul edilir.	Kötü niyetli Lele tarafından öldürülür.

Basat

<i>Dede Korkut Kitabı'nda:</i>	<i>Eksik El Yazması romanında:</i>
Basat, Aruz'un oğludur.	Basat, Dış Oğuzlardan Alp Aruz'un küçük oğludur. Küçükken ormanda av sırasında kaybolur ve bir aslan tarafından büyütülür. Bu sebepten diğer beylerden farklı olarak bir yabancı gibi savaşıır. Hiçbir kavgada yenilmez ve her mücadeleyi kazanır.
Oğuz'un düşmanı olan Tekgöz'ü yendikten sonra ülkede kahraman ilan edilir.	Oğuz'un başına bela olan ve kimselerin yenmeyi başaramadığı Tekgöz'ü sadece Basat yenir. Böylece, Dede Korkut tarafından kahraman ilan edilir.
O günden sonra Oğuz Eli'nde ne kadar kız var hepsi ona âşık olur.	
Dede Korkut hikâyelerinde Basat'ın Tepegöz'ü yenmesi vakası oldukça meşhurdur.	

Tepegöz / Tekgöz

<i>Dede Korkut Kitabı'nda:</i>	<i>Eksik El Yazması romanında:</i>
Tepegöz, göl kenarında koyunlarını otlatan bir çobanın suyun kenarında bir	Romanda Tekgöz olarak geçer. Burada da Tekgöz, Oğuz boyunun başına bir

periyi görüp onu yakalamasıyla dünyaya gelir.

Peri çobana şöyle der: “Çoban, yıl tamam olunca bende bir emanetin var, gel onu al. Ama Oğuz'un başına felaket getirdin”¹⁹¹.

Adından da anlaşıldığı gibi, Tepegöz'ün tepesinde tek bir gözü vardı. Tepegöz'ü Uruz sahiplenir ve onu Oğuz Eli'nde oğlu Basat'la beraber büyütür.

Fakat Tepegöz büyüdükçe çevresindeki çocukların kollarını, burunlarını, bacaklarını, kulaklarını yemeye başlar. Basat'ın savaşta olduğu bir dönemde iyice Oğuz'un başına bela olur.

Eserde Basat, iyiliğin, yiğitliğin ve güzelliğin timsaliyken Tepegöz kötülük ve belanın timsalidir. Hikâyede Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesiyle iyiliğin kazandığı mesajı verilmektedir.

Eserde herkes Tepegöz'den korkar. Tepegöz o kadar acımasız bir yaratıktır ki beraber büyüdüğü kardeşi Kıyan'ı gözünü kırpmadan öldürür. Basat savaştan döndüğünde Tepegöz'le savaşağını söylediği zaman herkes ona yalvarır ve Tepegöz'ü asla öldüremeyeceğini söylerler. Ama Basat

bela olarak algılanır.

Tekgöz sıksa, biçimsiz, sesi cırtlak, elleri ve boyu kısa, çelimsiz biri olarak tanımlanmaktadır. Küçük bir tahta kılıcı vardır ve bunu boynundan asar. Yanında da daima bir tercümanı vardır.

Tekgöz kendisine kimsenin gücünün yetmeyeceğine inanan bir karakterdir. Uruz, Tekgöz ile baş edemeyeceğini anlayınca Korkut'u ona elçi olarak gönderir. İstedikini verelim, yurdumuzu terk etsin, der. Ancak bu sırada Uruz'un oğlu Kıyan dayanamaz ve askerlerini alarak Tekgöz ile savaşa tutuşur. Zalim ve acımasız Tekgöz, Kıyan'ı acımasızca öldürür.

Bu olanlara tahammül edemeyen Basat tek başına Tekgöz'ün karşısına çıkar. Tekgöz'ü görür görmez onu yenebileceğini düşünür. Çünkü Tekgöz çok cılız, çelimsiz ve sıksadır. Tekgöz kendine çok güvenen biri olduğu için Basat'ı pek ciddiye almaz ve beraber meydana çıkarlar. Basat kendisinin bile inanmadığı ve şaşırıldığı bir şekilde Tekgöz'ü yener. Onun cesedinin bile nereye kaybolduğunu anlamaz. Askerleri de İç Oğuz'u terk ederler.

Bu eserde de Basat yiğitliğin, mertliğin ve gücün simgesiyken, Tekgöz

¹⁹¹ Dede Korkut Kitabı 2014

kimseyi dinlememiş ve Tepegöz'le girdiği zor bir mücadeleden sonra onu öldürmeyi başarır.

Dede Korkut tarafından kahraman ilan edilir.

zalimliğin, namertliğin ve acımasızlığın temsilcisidir.

Romanda Tekgöz Oğuz Eli'ne dışarıdan gelen ve ordusu olan güç sahibi birisidir.

Beyrek

Dede Korkut Kitabı'nda:

Önemli bir karakterdir. Kendi adına öyküsü vardır. Oğuz erleri arasında yakışıklı dört erden biridir. Salur Kazan'ın en yakın dostudur.

Fakat başına kimseye belli etmeden iş yapmayı sever.

Kâfirlerin eline düşen bezirgânları kurtarır ve Bamsı ismini alır.

Cesur ve yiğittir. Dış Oğuz'un baskısına boyun eğmez. Salur Kazan'a ihanet etmez. Bu sebeple de öldürülür.

Bamsı Beyrek'in ikinci evliliği de Parasar'ın Bayburt Hisarı'ndan kurtulması sırasında kızın yardım etmesi ve Beyrek'in verdiği sözden dolaydır.

Eksik El Yazması romanında:

Destandan farklı bir rolde, yiğit değil, korkak ve kadın düşkünü rolünde karşıya çıkar. “Beyrek de amma Beyrek'miş ha. On altı yıl esarete kal, Bayburt gibi yerde. Her türlü sefayı sür, her yiğidin işi değil”¹⁹².

Düşmanı yendiği için Dede Korkut'tan kendisine isim konulması istenir ve kahraman ilan edilir. Fakat Dede Korkut, isim koyduktan sonra on altı yaşındaki bu gençle baş başa kalınca ondan: “Dede, bunu sadece sana söyleyeyim. O düşman dedikleri kendi yoldaşlarımdı. Önceden gönderdim, bezirgânları korkuttular. Sonra ben koştum paramparça ettim”¹⁹³ sözlerini duyunca hayrete düşer.

Beyrek, romanda olumsuz karakterlerin başında gelir. Kazan Han'la birlikte Aruz'a karşı hileler kururlar. Beyrek'in

¹⁹² Abdulla 2012: 29; Abdulla 2014a: 33; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

¹⁹³ Abdulla 2012: 63–64; Abdulla 2014a: 66–67; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

ölümü de destandan farklıdır: mücadele sonucunda değil, tuzakla öldürülür.

Kan Turalı

Dede Korkut Kitabı'nda:

Oğuz Eli'nde dört yakışıklıdan biridir, yiğit ve mert bir savaşçıdır. Kendisi gibi cesur biriyle evlenmek ister. Sırasıyla boğayla, aslanla ve deveyle dövüşür ve üç aşamada da galip gelince Selcen Hatun'la evlenir.

Eksik El Yazması romanında:

Romanda bu tip çok önemsenmez. Bayındır Han, Trabzon melikinin Kan Turalı'dan şikâyetçi olduğunu söyler.

Bu kısa söylemle de destandaki Kan Turalı öyküsüne gönderge yapılmış olur.

Banu Çiçek / Baniçiçek

Dede Korkut Kitabı'nda:

Kam Böre oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde karşıya çıkan cesur, güzel ve yiğit bir kadındır.

Bamsı Beyrek'in beşik kurtmesidir.

Babası tarafından bir alp gibi yetiştirilmiştir. Ok atmada, kılıç kuşanmada, at binmede bir erkek kadar ustadır.

Bamsı Beyreğ'e gönülden ve sadakatle bağlıdır. Bir av sırasında karşılaşılır ve birbirleriyle mücadeleye tutuşurlar. Mücadeleyi kazanan Beyrek, Banu

Eksik El Yazması romanında:

Baniçiçek karakteri de Burla Hatun gibi bu eserde farklı bir motif ve karakter olarak karşıya çıkar.

Burada da Beyrek'in sevgilisidir.

Fakat diğer özellikleri Dede Korkut hikâyelerindeki Baniçiçek karakterine pek benzemez.

Baniçiçek de Burla Hatun gibi casusu bulmak için Bayındır Han tarafından huzura çağırılır. Konuşma bittikten sonra kendisine altınlar, gümüşler, ipek kumaşlar ve hediye edilir

Çiçek'e yüzük takar.

Banu Çiçek, Türk töresinde kadın erkek eşitliğinin en güzel simgesidir.

O da Burla Hatun gibi bunları büyük bir hevesle alır. Bu da onun mal ve mülke ne kadar düşkün olduğunu gösterir.

Kıyan Selçuk

Dede Korkut Kitabı'nda:

Aruz'un oğlu, Basat'ın kardeşidir.

Yiğitliği ve kahramanlığıyla nam salmıştır. Vatani ve milleti için kendi canını feda eder. Tepegöz tarafından öldürülür.

Eksik El Yazması romanında:

Bu eserde de Basat'ın kardeşi olarak karşıya çıkar.

Korkusuz ve cesur biri olarak tanımlanır. Tepegöz'ü / Tekgöz'ü mahvetmeye giderken Tekgöz tarafından öldürülür.

Tekür / Tekfur

Dede Korkut Kitabı'nda:

Direk Tekür, korkak, kötü, fesat ve hain birisidir. Hikâyenin en kötü karakterlerindedir.

Aynı zamanda da güçlü ve yenilmesi zor bir karakterdir. Etrafında askeri ve savaşçısı bir hayli vardır. Ama en sonunda Yeynek tarafından yenilir ve güçsüz düşürülür.

Eksik El Yazması romanında:

Zalimlerin ve acımasızların hükümdarı olarak bilinir. Bekil'den korkmasına rağmen onun hasta halinden yararlanmaya çalışır.

Kan içen zalim ve gaddar bir hükümdardır. Birçok insanın canına kıyar ve bundan her zaman zevk alır.

Yalancı

Dede Korkut Kitabı'nda:

Yalancı oğlu Yalancı, ortalığı karıştıran, fesat bir tiptir.

Banu Çiçek'te gözü vardır. Bamsı Beyrek'in memlekette olmamasından yararlanarak çeşitli oyunlar ve tuzaklarla Banu Çiçek'le evlenmeye çalışır.

Eksik El Yazması romanında:

Adından da anlaşıldığı gibi, tam bir yalancı, düzenbaz, hain, hileci bir tiptir.

Sürekli ortalığı karıştırır, insanlar arasında fitne yayar, laf götürüp getirir, insanların birbirlerine düşman kesilmesine vesile olur. Doğruyu konuştuğu asla görülmez.

3.2. Karşılıkları (adaşları) bulunmayan karakterler

3.2.1. Dede Korkut Kitabı'nda

Boğaç Han

Dirse Han'ın oğludur. Bayındır Han'ın boğasını öldürür, bu kahramanlığından dolayı Dede Korkut kendisine Boğaç ismi verir. Boğaç Han, yiğit, yetenekli ve anne babasına bağlı bir evlattır. Bir İftira sonucu babası kendisine düşman kesilir. Fakat o, babasına düşman olamaz, ondan intikam alamaz. Babasının kendisini vurmasına rağmen o annesinin de yardımıyla mucizevî bir şekilde kurtulur ve babasını kandırıp kendisini vurduran 40 adama karşı savaşır ve ülkesine huzur getirir.

Uruz

Salur Kazan'ın oğludur. Cesareti ve yiğitliğiyle ün kazanır. Annesinin namusu ve babasının hayatı için canını ortaya koyar. Ölümünden asla korkmaz ve asla haksız yere kan akıtmaz.

Deli Domrul

Güçlü, kuvvetli ve korkusuzdur. Her şeyi kaba kuvvetle çözebileceğini düşünen bir bey oğludur. Ta ki ölümle tanışmaya kadar. Bu zamandan sonra canı tatlı bir bahadır olur. İnanç noktasında biraz zayıftır. Azrail'e kafa tutabilir. Yaptıklarından pişman olup kusurlarını da gören biridir. Deli Domrul üzerinden kahramanlık ve pişmanlık mesajları verilmektedir.

Karaçuk Çoban

Hikâyede bazen kahramanlığıyla Salur Kazan'ın önüne geçer. Düşman çobandan Salur Kazan'ın koyunlarını ister, karşılığında beylik teklif eder. Ama çoban, çobanlığını düşmanın beyliğine değiştirmeyecek kadar onurlu ve gururludur, cesurdur. Kardeşlerinin kanını almak için tek başına düşmanın karşısına çıkmak için Salur Kazan'dan izin ister. Hikâyede ağacı kökünden çıkarabilecek güce sahiptir denerek çobanın gücü abartılmıştır.

Selcen Hatun

Yiğittir, savaşıdır. Düşmana karşı mücadelede kocasıyla birlikte savaşır. Savaş onun çabasıyla kazanılır ve kocasını atının terkisine alarak kurtarır. Ama o bunu kocasına karşı bir üstünlük olarak görmez.

Şöklü Melik

Güçlü bir karaktermiş gibi görünse de, aslında çok zayıf ve güçsüz bir karaktere sahiptir. Oğuz boyundan, özellikle de Salur Kazan'dan nefret eder. Onların ayaklarının kayması için her daim mücadele verir. Salur Kazan, ava çıktığında onun evine saldırmaya çalışır. Fakat Salur Kazan tarafından yenilgiye uğratılır.

Deli Kaçar

Bayındır Han'ın oğlu, Banu Çiçek'in kardeşidir. Ancak babasına layık bir evlat değildir. Şımarık ve ukaladır. Kendinden başka kimseyi beğenmez. Dede Korkut'a

bile saygısızca davranır. Dede Korkut tarafından cezalandırılır. Daha sonra kendisi de hatasını anlar.

Deli Domrul'un annesi ve babası

Dünya hayatına ve yaşamaya düşkün bir çifttirler. Evlatlarını değil de kendilerini düşünen bencildirler. Oğulları için kendi canlarını Azrail'e teslim etmek istemezler.

Deli Domrul'un karısı

Fedakâr ve sevgi dolu bir eştir. Kocasının Azrail ile olan anlaşmasında Domrul'un anne babasının oğullarından esirgediği canı kocasına vermekten çekinmez.

Peri kız

Tepegöz'ün annesidir. Çobanın kendisiyle zorla birlikte olması sonucu Tepegöz adında bir çocukları olur. Çobanın bu hareketine çok sinirlenen Peri kızı çobanı ve tüm Oğuz boyunu cezalandırır.

Eyrek

Seyrek'in abisidir, oldukça mert, yiğit ve kahramandır. Divanda kabul görmek için kan akıtmaya gider. Ancak Tekür'ün tuzağına düşmek üzereyken kıvrak zekâsı sayesinde olayları fark eder ve kardeşiyle birlik olarak düşmanı yener.

Seyrek

Eyrek'in küçük kardeşidir, çok cesur ve yiğittir. Tekür'den ve hiç kimseden asla korkusu yoktur. İstedikini her zaman alabilendir. Ağabeyinin tutsak olduğunu öğrenir, bu duruma çok üzülür. Ağabeyi tutsakken yaşamak, yemek içmek, evlenmek onun ahlaksal anlayışıyla örtüşmez. “Eyrek'e Seyrek yakışır, Oğuz'da duramam, karanlık gözümün aydını kardeş”¹⁹⁴ der ve kardeşini aramaya başlar.

---

¹⁹⁴ Abdulla 2012; Abdulla 2014a

Kara Göne

Kazan'ın kardeşidir ve Kazan gibi merttir. Aruz'un başını kesen kişidir. Her savaşta kardeşinin yanında savaşır ve onu asla yalnız bırakmaz. Bir an bile düşünmeksizin kardeşine siper olur. Oğuz boyu için her daim mücadele verir. Oğuz'u iç ve dış düşmanlara karşı korur.

3.2.2. Eksik El Yazması romanında

Şah İsmail

Safevi Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Yiğitliğiyle meşhurdur. Kahramanlıklarının yanı sıra çok bilgili bir hükümdar olmasıyla da nam salmıştır. Hetaî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Aruzla ve heceyle yazdığı şiirler Azerbaycan edebiyatının Nesimi ve Fuzuli arasındaki döneminin en güçlü temsilcisi olduğunu kanıtlar. Özellikle heceyle yazdığı şiirler Anadolu'da gelişen tekke edebiyatını büyük ölçüde etkilemiştir. Şiirlerinde dinsel ve siyasal motifler kullanmıştır. Eksik El Yazması romanının bir kısmında İç Oğuz'un Dış Oğuz ile yaptığı savaşlar anlatılırken Şah İsmail'in kahramanlıkları, hayatı, mücadeleleri anlatılır.

Taçlı Hatun

Şah İsmail'in sevgilisi olan bu karakter oldukça güzel ve temiz kalplidir. Eserdeki iyi niyetli ender insanlardan birisidir. Savaş zamanı şahı rüyasında görür ve uyandığı zaman şahı dikkatli olması konusunda uyarır. Şaha derin bir aşkla ve sadakatle bağlıdır.

Boğazca Fatma

Oğlu casus olarak suçlanıp tutuklanan karakterdir. Hikâyede Kazan'la, Aruz'la ve Şirşemseddin'le konuşmalarında casus diye yakalayıp kuyuya attıkları kişinin aslında kendi oğulları olduğunu hepsine tek tek söyler. Çünkü bu karakterin hikâyede geçen diğer karakterlerle gençken ilişkisi olmuştur. Hatta hikâyenin sonunda Dede Korkut'un bile Boğazca Fatma ile ilişkisi olduğu anlaşılır.

Casus

Romanda bu karakter bir koddur. Olay örgüsünde katılımcı olarak yer almaz. İsmi de belirtilmez. Ama eserin temasında baştan sona kadar anlatım onun üzerinde kurulur.

Lele (Lala) Hüseyin

Şah İsmail'in cariyesi olan bu kişi vicdanlı bir karakterdir. Şahın sağ koludur, devlet işleri onun danışmanlığında yürütülür. Kendine benzeyen Hızır isimli akıllı bir genci bulur, eğitir ve onun bakımını bizzat kendisi üstlenir. Ancak şah öldükten sonra Hızır'ı şahın ölümünden sorumlu tutar ve Hızır'ın hayatına son verir.

Kılbaş

Kıpçak esiridir. Hikâyeye göre, Kılbaş Bayındır Han'ın veziri olan Kazılık Koca'dan dahi çok şey bilir. Padişahın her türlü sırrı Kılbaş tarafından mutlaka bilinir. Kılbaş karakterinin önemi hakkında hikâyede şöyle söylenir: “Kılbaş, Bayındır Han'ın gölgesi, nefesi, canı, zihni idi. Oğuz'da onun sözünü iki eden olmazdı. Zaten Kılbaş'ın kendi sözü yoktu. O yalnızca Bayındır Han'ın söylediğini söylerdi. Kılbaş haber getirirdi. Kılbaş haber taşırdı. Kılbaş, Oğuz beylerine söz söylerdi, onlardan görev talep ederdi. Tek sözle, Kılbaş, Han'ın yakını idi. Aslında Bayındır Han'ın veziri bir başkasıydı. Kazılık Koca derlerdi, bir kişi vardı, o idi. Zaten bütün devlet işlerini onunla konuşurdu. Ama herkesin bilmesi gerekmeyen bazı gizli işler de vardı ve hallolması gerekiyordu. Bayındır Han onları Kılbaş vasıtasıyla hallederdi”¹⁹⁵. Hikâyenin başlangıcından bitişine kadar Kılbaş her zaman Bayındır Han'ın yanında olmuş ve onun tüm gizli sırlarına ortak olur. Eksik El Yazması'nda Kılbaş'ın öneminden ve padişahın sırlarına ortak oluşundan bahsettikten sonra yazar tarafından bir “ama” yazılır. Fakat devamı gelmez.

Zernise

Güzel ve akıllı bir kadındır. Hızır'ın ablası olan bu karakter çok çile çeker, çok sorumluluk alır. Baba ve anneleri öldükten sonra evin tüm sorumluluğunu üstlenir

---

¹⁹⁵ Abdulla 2012: 26; Abdulla 2014a: 30; Bkz: Bu tezin “Ek” bölümü

ve Hızır'a kendisi bakır. Bu da Türk boylarında kadınların ne kadar fedakâr ve cefakâr olduğunun göstergesidir.

Pernise

Hızır'ın anne ve baba özlemiyle büyümüş küçük kız kardeşidir. Düşünceli, naif ve sevecen bir huya sahiptir.

SONUÇ

- ✓ Postmodernizm, modernizmin sonrası ve ötesi anlamında bir tanımlama olarak kullanılarak, modern düşünceye ve kültüre ait temel kavram ve bakış açılarının sorunsallaşmasıyla ve hatta yadsınmasıyla birlikte yürütülmektedir. Hayatı hafife alan bir tavır sergiliyor olması, geleneksel değerlerin istihzalı bir bakış açısıyla değiştirilerek yeniden kurgulanması, vd nedenler postmodern eserlerin çeşitli edebi çevrelerden tepki ve eleştiri almasına vesile olur. Postmodernizm, son yılların en sık konuşulan, üzerinde en çok tartışılan ve pek çok yazarın üzerinde görüş birliğine varamadığı bir akımdır. Bu denli gündemde olmasının ve yaşamın her alanına ilişkin söz söylemesinin sonucunda, bir yandan tartışıldığı alan genişlerken, diğer yandan eleştiri oklarını da üzerine çekmektedir. Günümüzde, felsefede, sosyolojide, siyasette, sanatta, mimaride ve onunla bağlantılı olarak edebiyatta, özellikle roman türünde postmodernizm tartışmaları yürütülmektedir.

Postmodernizmin Azerbaycan edebiyatında da görülmesine Azerbaycan edebi sürecinin dünya edebi gelişimiyle iç içe olmasıyla, çağdaş edebi deneyimlerden yararlanmasıyla ilgilendirebiliriz.

- ✓ Azerbaycan günümüz edebiyatının halkça tutulan ünlü temsilcisi Kemal Abdulla, milli edebiyat mirasında öncelikli olarak postmodern bir yazar olarak bilinmektedir. Özellikle, yazarın Yarımçık Elyazma (Eksik El Yazması) romanı günümüzün Azerbaycan edebi sürecinde yeni, postmodernsel bir olgu olarak yüksek değerlendirilmektedir. Roman her ne kadar postmodern bir yapıt niteliği taşısa da, milli (Türk) mihverinden kopmamış, aksine, Dede Korkut geleneğini günümüzde gerçekleştirmeye nasip olmuştur. Eser, özgü Azerbaycan postmodernizminin ürünüdür, milli zeminli entelektüel bir örnektir, düşüncesindeyiz. Söz konusu eser, yazarın 21. yüzyılda Dede Korkut Kitabı'na, Dede Korkut motiflerine derin tutkusunun ürünü olarak vücuda gelmiştir. Roman, Dede Korkut destanları üzerine söylenmeyenlerin (veya söylenemeyenlerin) beyan edilmesi cesaretinden, öncelikle kanonik koşulların yergili şekilde yeniden değerlendirilmesi girişiminden doğmuştur, yazının eposa karşı duruşudur, kanaatine varabiliriz.

- ✓ Eksik El Yazması romanının Dede Korkut Kitabı ile ayrıştırılmayacak bir semantik ve yapısal bağlantısı vardır. Yeni (roman) metinde eski (destan) metnin öyküleme özellikleri, anlamsal göndermeler, metin içi boyut yeni (çağdaş) tarzda ifadesi niteliğindedir.
- ✓ Türkün kültür, edebiyat abidesi olan Dede Korkut Kitabı motiflerinden Eksik El Yazması romanında izleksel-kurgusal etkileşim öncelikle bu iki yapıtın olay örgüleri, karakterler, düzlemler benzerliğine dayanmaktadır. Elbette, romanın temel ilham kaynağı, malzeme donanımı Dede Korkut destanıdır. Her iki metinde olay akışlarındaki pek çok ayrıntılar birebir örtüşür. Yazar, olay akışı düzleminde düzeltmeler yapmakla özneleştirme sayesinde kanonik (kurallı) metin içinde sadece geleneksel öyküleme ilişkilerini değil, hem de onun örgütlenme ilkelerini sergilemektedir.
- ✓ Dede Korkut Kitabı ve Eksik El Yazması romanı kişi kadrolarının karşılaştırılmasıyla bu iki eser arasında organik paralelizm daha açık aydınlığa kavuşur. Yazar, karakterlere destana göre yeni, çağdaş kişilik özellikleri yüklemekle, karakterleri derine ve içe geliştirmekle dil ve biçem (üslup) düzeyinde düzelişler gerçekleştirmektedir. Bununla da özgü öyküleme biçimiyle sırlara sahiplenmek isteğine ulaşmaktadır.
- ✓ Dil-üslup açısından da Eksik El Yazması romanının esin kaynağı Dede Korkut Kitabı'dır. Romanda yazara özgü biçimler, biçemler, imgeler, simgeler de olgundur. Roman, çağdaş bir metin olması dolayısıyla anlatım teknikleri, öyküleme biçimi açısından destan metninden ayrıcalık arz etmektedir. Romanın dili, Dede Korkut destansı özlü söyleyişinin çağdaşlaştırılmış ayarlamasıdır. Dede Korkut dili, bu gün Türk Oğuz öbeği halkların ortak dili olmuşsa, söz konusu romanın dili de Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasında ortak anlaşılır ve kullanılabilir yazın dili – günümüzün Oğuzcasıdır, algılayabiliriz.
- ✓ Dede Korkut Kitabı ve Eksik El Yazması romanı paralellerinin irdelenmesiyle yazara Dede Korkut'un takipçisi, devamcısı gibi yahut

romanda Dede Korkut'a daha fazla yazarın kendisinin yansıtıcısı gibi bakılabilir.

- ✓ Eksik El Yazması'ndaki zaman mitsel zaman izlemi oluşturan çağdaş bir zamandır. Yazar, mitten yazıya, destandan yazına geçmekle gelenek köprüsüyle öteki kıyıya ulaşır. Dede Korkut Kitabı'nın kanonik metnine değişiklikler ve eklemeler yaparak, bütünlüğün postmodernsel estetiğini meydana getirir.
- ✓ Dede Korkut Kitabı ile Eksik El Yazması romanı arasında izleksel-kurgusal ve karakterler açısından karşılaştırmalar, edebiyatta geleneksellik düzlemlerinde hem Azerbaycan hem de Türkiye edebiyat bilimleri için güncel önem arz ettiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

ABDULLA Kemal 1995a. *Gizli Dede Korkut*. Aktaran Kerime Üstünova. Bursa, Ekin yay.

ABDULLA Kemal 1995b. *Gizli Dede Korkut*. Aktaran Ali Duymaz. İstanbul, Ötüken yay.

ABDULLA Kemal 2004. *Yarımçiq Elyazma*. Bakü, XXI-YNE yay.

ABDULLA Kemal 2006a. *Eksik El Yazması*. Aktaran Ali Duymaz. İstanbul, Ötüken yay.

ABDULLA Kemal 2006b. *Ruh (tiyatro oyunları)*. Ankara, Basınevi yay.

ABDULLA Kemal 2011. *Büyücüler Deresi*. Aktaran Arif Acaloğlu. İstanbul, Avrupa Yakası yay.

ABDULLA Kemal 2012. *Yarımçık Elyazma*. Bakü, Mütercim yay.

ABDULLA Kemal 2013. *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. Aktaran Ali Duymaz. İstanbul, Ötüken yay.

ABDULLA Kemal 2014a. *Eksik El Yazması*. Aktaran Ali Duymaz. 2. baskı. İstanbul, Ötüken yay.

ABDULLA Kemal 2014b. *Nar Çiçekleri*. Şiirler, poemalar. Bakü, Mütercim yay.

ABDULLA Kemal 2016. *Unutmağa Kimse Yok*. Aktaran Arif Acaloğlu. Ankara, Bengü yay.

ABDULLA Kemal 2017a. *Kitabi Dede Qorqud poetikasına giriş*. Bakü, XXI Yeni Neşrler Evi yay.

ABDULLA Kemal 2017b. *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. Aktaran Ali Duymaz. 2. baskı. İstanbul, Ötüken yay.

- ADIGÜZEL Sedat 2007. *Azerbaycan edebiyatında 1960 nesri*. Erzurum, Fenomen yay.
- ADIGÜZEL Sedat 2013. *Modern Azerbaycan edebiyatında Dede Korkut: metinlerarası çözümler*. Erzurum, Fenomen yay.
- AKPINAR Yavuz 1994. *Azeri edebiyatı araştırmaları*. İstanbul, Dergâh yay.
- AKTAŞ Şerif 2000. *Dede Korkut hikâyelerinin edebi değeri ve çağdaş yorumu*. Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri. Ankara, AKM yay.
- BAŞKEÇİD Etimad 2004. *Yarımçık Elyazma hakkında elave bir neçe söz*. Azadlık (gazete). Bakü, 7 Temmuz
- BORAN Rukiye 2015. *Kemal Abdulla'nın Unutmağa Kimse Yok isimli romanı ve muhteva incelemesi*. Yüksek Lisans tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara
- CEMŞİDOV Şamil 1990. *Kitab-ı Dede Korkut*. Ankara, Kültür Bakanlığı yay.
- ÇETİN Nurullah 2012. *Roman çözümleme yöntemi*. Ankara, Öncü Kitap yay.
- ÇETİŞLİ İsmail 2011. *Batı edebiyatında akımlar*. Ankara, Akçağ yay.
- DEDE KORKUT KİTABI 2014. Hazırlayan Muharrem Ergin. İstanbul, Boğaziçi yay.
- DEDEM KORKUD'UN KİTABI 2007. *Kitab-ı Dedem Korkut Ala Lisan-ı Taife-i Oğuzan*. Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay. İstanbul, Kabcacı yay.
- DURMUŞ Mitat 2002. *Bolşevik ihtilalinden sonraki Azerbaycan sahası Türk edebiyatında şiir ve poema türü*. Türkoloji (dergi). Ankara, 15/1, s. 261–267
- DUYMAZ Ali 2015. *Türkiye Türkçesine aktarılmış Azerbaycan romanları üzerine bir değerlendirme*. Kardeş Kalemler (dergi). Ankara, 102
- ECEVİT Yıldız 2001. *Türk romanında postmodern açılımlar*. İstanbul, İletişim yay
- EHMEDLİ Bedirhan 2010. *Bedii ve elmi düşüncenin Odisseyası*. Kaspi (gazete). Bakü, 25 Aralık

- EHMEDOĞLU Araz 2017. *Şaheserin şaheseri: Kemal Abdulla'nın Yarımçıq Elyazma romanı haqqında*. Bakü, Mütercim yay
- ELİKIZI Almaz 2009. *Yarımçıq Elyazma ve yaxud tariximizin ibret dersleri*. Azərbaycan (dergi). Bakü, sayı 1, s. 195–198
- EMRAHOĞLU Arif 2010. *Hemişə Kemal Abdulla kimi*. Azərbaycan (dergi). Bakü, sayı 12, s. 22–23
- EMRE İsmet 2004. *Postmodernizm ve edebiyat*. Ankara, Anı yay.
- EROL Ali 2011. *Yarımcık Elyazma'daki Dede Korkut*. E-kitap. İzmir, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü yay.
- ESEDOVA Afaq 2015. *Müasir Azərbaycan edebiyatında postmodernizm: Kemal Abdulla'nın yaradıcılığı*. 525-ci qezet (gazete). Bakü, 23 Haziran, s. 7
- ESGEROV Behtiyar 2015. *Kamal Abdulla yaradıcılığında Dede Korgud milli yaddaş kontekstinde*. Kitabı Dede Qorqud ve Türk Dünyası. Bakü, s. 172–175
- HACILI Asif 2010. *Kamal Abdulla: seçimin morfolojisi*. Bakü, Mütercim yay.
- HACIYEV Tofiq 2004. *Yarımçıq Elyazma veya tamamlanmamış süje*. 525'inci qezet (gazete). Bakü, 14 Eylül
- HEBİBBEYLİ İsa 2010. *Elmilik ve edebilik: paralelliklerin vehdeti*. Edebiyyat (gazete). Bakü, sayı 47, s. 4
- GÜR İmran 2012. *Postmodern öznenin sonu, yeni insanın alternatif varoluşu vahiy bilinci, kendinde şey, Tanrı parçacığı*. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. İstanbul, sayı 1/4, s. 98–131
- İSMAYILOVA Yegâne 2011. *Dede Qorqud Kitabı ve müasir Azərbaycan edebi düşüncəsi*. Bakü, Elm yay.
- KARATAŞ Turan 2004. *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü*. Ankara, Akçağ yay.

- KARAYEV Yaşar 1999. *Belli başlı dönemleri ve zirve şahsiyetleriyle Azerbaycan edebiyatı*. İstanbul, Ötüken yay.
- KAZMAZ Süleyman 2000. *Yönetim ve toplum düzeni açısından Dede Korkut*. Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri. Ankara, AKM yay.
- KEMAL Rüstem 2011. *Kamal Abdulla: yazıdan mife (yazı ve mif mentiği, ontoloji poetika, elyazma arxetip kimi)*. Bakü, Mütercim yay.
- KENGERLİ ALİYEVA Aybeniz 2008. *Azerbaycan'da romantik Türkçülük*. İstanbul, Doğu Kütüphanesi yay.
- KİTAB-I DEDEM KORKUD 2015. *Kitab-ı Dedem Korkud Alâ lisân-ı tâife-i Oğuzân. Dresden nüshası tıpkıbasımı*. Çeviriyazı Yunus Zeyrek. Eskişehir, Türk Dünyası Vakfı yay.
- KOLCU Ali İhsan 2011. *Edebiyat kuramları*. Erzurum, Salkımsöğüt yay.
- GEYBULLAYEVA Rehile 2008. *Tarihi janr enenevi ve yeni kontekste*. Azerbaycan (dergi). Bakü, sayı 7, s. 169–177
- GORGUD EDEBİYATI 2004. Tertip Tofik Hacıyev. Bakü, Önder yay.
- MUSAOĞLU Mehman 2009. *Türk dünyasında aktarma çalışmaları ve Kemal Abdulla'nın eserleri Türkiye Türkçesinde*. Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi. Ankara, sayı 5, s. 217–244
- MUSAOĞLU Mehman 2010. *Kemal Abdulla'nın eserleri Türkiye Türkçesinde*. Ankara, Kültür Ajans yay.
- MUSAOĞLU Mehman 2011. *Kemal Abdulla metninin konseptüel-lingvistik tahliline giriş*. Dil Araştırmaları (dergi). Ankara, sayı 8, s. 31–49
- ÖZDEMİR Gülseren 2015. *Dede Korkut suça karşısı: Yarımcık Elyazma'da polisiye kurgusu*. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. İzmir, sayı 15/2
- ÖZÖN Mustafa Nijat 2015. *Türkçede roman*. İstanbul, İletişim yay.
- RZAGULUZADE Mikayıl 1948. *El gücü (Dede Qorqud boyları üzere hikâyeler)*. Bakü, Uşaqgencneşr yay.

- RZAYEV Anar 2005. *Azerbaycan Türkçesinin söz varlığı*. Ankara, Akçağ yay.
- RZAYEV Anar 2010. *Dede Korkut*. İstanbul, Ötüken yay.
- SADIKOV Şamil 2015. *Postmodern Azerbaycan romanında Dede Korkut destanı ve tehrif edilmiş tarih (İsa Muğanna ve Kemal Abdulla)*. III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi. 19–23 Ekim. Çeşme–İzmir
- SALAMOĞLU Teyyar 2006. *Yarımçıq Elyazma postmodernizm ve polifonik roman konsepsiyalarının sentezinde*. Körpü (dergi). Bakü, sayı 1
- SARVAN Selman 2011. Başkeçid, Etimad ve Abdulla, Kemal. *Mekamlar: Kemal Abdulla'nın yaratıcılığı etrafında edebiyat sohbeti*. Bakü, Mütercim yay.
- SAZYEK Hakan 2012. *Türk romanında postmodernist yöntemler ve yönelimler*. Hece (dergi). Türk romanı özel sayısı, s. 493–509, Ankara
- SELCUK Elçin 2005. *Kederin sırrı: Kamal Abdulla'nın bedii yaratıcılığının özellikleri*. Bakü, XXI-YNE yay
- SOMONCUOĞLU ÖZOT Gamze 2012. *Postmodern romanda anlatıcı, mekân, zaman yapısı*. Turkish Studies (dergi). Ankara, sayı 7/3, s. 2275–2286
- SÖYLEMEZ Orhan 2015. *Dede Korkut'a yeniden bakmak: Kemal Abdulla'nın Eksik El Yazması*. Yeni Türkiye (dergi). Ankara, Kafkaslar sayısı 76/6, s. 444–451
- ŞAYLAN Gencay 2016. *Postmodernizm*. İstanbul, İmge Kitabevi yay
- TEKİN Mehmet 2016. *Roman sanatı 1*. İstanbul, Ötüken yay
- VELİ NERİMANOĞLU Kamil 2004. *Dede Qorqud Kitabı dünya epos medeniyetinin nadir örneğidir*. Dede Qorqud Dünyası (kitap). Bakü, Önder yay
- YAQUB Zelimxan 2011. *Eserleri*, 13 ciltte, 2. cilt. Bakü, Şerq Qerb yay
- YENER Ali Galip 2008. *Modernizmden postmodernizme edebi eleştiri meselesi*. Hece (dergi). Modernizmden postmodernizme özel sayısı. Ankara, s. 516–522

YILDIRIM İrfan Murat 2004. *Kaynaklar ve teşekküller bakımından (1921 yılına kadar) Azerbaycan romanı*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Erzurum, sayı 24

<http://acikarsiv.gazi.edu.tr/index.php?menu=2&secim=10&YayinBIK=13012#>
(4.4.2017)

<http://cdn.kamalabdulla.az/2015/04/meqamlar-k-tabii-.pdf> (4.4.2017)

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/eklenti/13920,yarimciq-elyazmadaki-dede-korkutpdf.pdf> (4.4.2017)

http://hakansazyek.com/files/turk_romani_postmodernist_yontemler_ve_yonelimler.pdf (4.4.2017)

<http://kamalabdulla.az> (4.4.2017)

<http://mehmanmusayev.com/> (4.4.2017)

<http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=vtls000007482> (4.4.2017)

<http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=vtls000263806> (4.4.2017)

<http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=vtls000535870> (4.4.2017)

<http://www.anl.az/down/meqale/525/2014/392096.htm> (4.4.2017)

http://www.anl.az/down/meqale/yeni_az/2017/526447.htm (4.4.2017)

<http://www.azyb.net/cgi-bin/jurn/main.cgi?id=327> (4.4.2017)

<http://www.itobiad.com/download/article-file/92711> (4.4.2017)

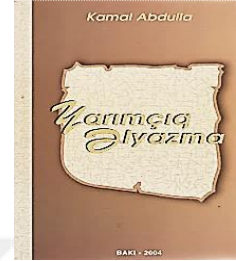
https://az.wikipedia.org/wiki/kamal_abdulla (4.4.2017)

https://www.turkedebiyati.org/dede_korkut_ozeti.html (4.4.2017)

EKLER

YARIMCIK ELYAZMA ROMANI KAYNAK METNİNDEN PARÇA

*Kamal Abdulla, Yarımçıq elyazma,
XXI-YNE nəşriyat, Bakü 2004*

... əhalinin zəlzələdən sonra Gəncədə müsibət içində əziyyət çəkdiyini görə şəhər başbilənləri elə haman...

... gün Bayındır Xan yenə mənə öz yanına istədi və mən Günortaca, Xanın dərğahına özümü yetirib ədəblə salam verdim. Bayındır Xan məndən soruşdu: – Bilirmisən, səni niyə çağırıdım, oğul, Qorqud?!

Mən cavab verdim:

– Bilmirəm, həşəmətli Xan.

– Qorqud, oğul, bunu yalnızca sən bacararsan. Səni seçdim, – Bayındır Xan söylədi. – Səninlə bahəm bir işimiz olacaqdır. Mənə xəbər gətirdilər. Oğuzda işlər qarışıq düşdü, dedilər. Bəlkə hələ sən də nəşə duymuşsan. Bir casus varmış, onu tutublarmış, sonra isə... Casusu açıb zindandan buraxıblar... Nə bildinsə söylə mənə, bu işi birgə çözləlim.

Bayındır Xan susdu durdu.

Mən məsələnin Bayındır Xana tamamilən əyan olduğunu duysam da dinmədim, gözlədim.

Bayındır Xanın üzünün rəngi get gedə qızarırdı, gördüm ki, o, qəzəbini zorla saxlayır. Zənlə mənə baxdı, yəni: “Heç bir şey duymadınmı sən?! Yox? Sən ha?” Beləcə nə heç nə demədi, baxdı, susdu, durdu. Aşkarca məndən cavab gözləyirdi.

Bayındır Xana, xanlar xanına yalan söyləməkmi olar?! Qoşunu-ləşgəri var, qara-qara qulları, cəlladı, zindanı, əzabxanası var.

– Duydum, Xanım, bir türlü şeylər mən də duydum. – Mən boynuma aldım və dedim.

Beynimdə isə bunu düşündüm: “Xan nədənsə duyuc düşmüşdür, mənə dəxi sorması o deməkdir ki, bu işdə sonadək bilgisi yox. Nə edəsiyəm?! Tanrı özü yardımçım olsun. Görəsən, bunun

bilgisi hansı nöqtəyəcən gedib sonra divara dirənir. O divardan o yana mən bunu necə aparacağam?! Qadir Tanrı, sən özün mənim könlümə ilham ver”.

– Nə duydun?! Susma. Danışsana. Bax buna. Haraya uçdu sənin gözlərinin dirənişi?! Sən burda deyilmisən? Qorqud! – Xanın səsi yavaş-yavaş sərtləşib gedirdi.

– Xanım, düşünürdüm. Fani dünyada nə dersən, nə düşünürsən, ola bilir, Xanım. Əqlindən keçən nə varsa onu həyatda görürsən...

Bayındır Xan bəyəndi bu sözlərimi. Qımışan kimi oldu.

(Gərəkdir beynimdə saxlayım, bir dəxi işlədim – yeri vardır.)

Sonra mən yenə nəşə dedim, amma birdən baxıb gördüm ki, Bayındır Xan dəxi məni dinləmir. Bəli, bu həqqən belə idi. Xan sarayının həyətində qızılgül kollarının dibində tikənlərə ilişib bir kiçicik quşcuğaz vurnuxa-vurnuxa qalmışdı. Bayındır Xan qaşlarını çatıb başladı pəncərədən baxaraq o quşcuğazın hərəkətlərinə diqqət etməyə və mən də onun çiyini üstündən boylanıb bu zavallı quşcuğazın tikənlərin içindən qurtula bilib-bilməyəcəyini beynimdən keçirməyə başladım.

– Qılbaş, var, o zavallı quşcuğazı tikəndən al, – Bayındır xan bu sözləri çox yavaşdan dedi. Bu hal, deyim ki, mənim qəribəmə gəldi. Çünki burada,

bu Xan otağında bizdən qeyri bir kişi yox idi. Hələ Qılbaş Bayındır Xan harada gördü?! Amma görmüş idi. Mən Bayındır Xanın çiyini üstündən bir daha boylanarkən Qılbaş artıq quşcuğazı tikənlikdən alıb aparırdı.

– Qılbaş, gəl sonra bura.

Yenə də mat-məəttəl qaldım. Necə eşitdi Xan həyətinin o başından Qılbaş Bayındır Xanın az qala pıçıltı ilə dediyi bu sözləri?! Amma bir az keçdimi, artıq Qılbaş yenə bizimlə bir Xan otağında idi.

(Qılbaş Bayındır Xanın kölgəsi, nəfəsi, canı, zehni idi. Oğuzda onun sözünü iki edən olmazdı. Zətən Qılbaşın öz sözü yox idi. O, yalnızca Bayındır Xanın dediyini söylərdi. Qılbaş xəbər gətirərdi. Qılbaş xəbər aparardı. Qılbaş Oğuz bəylərinə söz söylərdi, onlardan əməl tələb eylərdi. Bir söz, Qılbaş Xanın yaxını idi. Doğrudur, Bayındır Xanın vəziri bir başqası idi. Qazılıq Qoca derlərdi bir kişi vardı, o idi. Zətən bütün dövlət məsləhətlərini onunla söhbət edərdi. Amma hamının bilməsi vacib olmayan bəzi gizli mətləblər ki, həll olunması vacib idi, Bayındır Xan onları Qılbaşın vasitəçiliyi ilə həll edərdi. Qılbaş belə Qılbaş idi.

Qılbaşın hekayətini mənə bir dəfə Salur Qazan danışmış idi. İndi mən bu söhbəti xatırladım. Bayındır Xan Qılbaş hələ kiçik uşaqkən saraya, öz yanına almışdı. Ailəlikcə Qıpçaq

əsirliyində idi. Özü dəxi elə əsirlikdə doğmuşdu. Atası, anası bir tövrlə Xana ismarış göndərmişdilər, biz heç, Bayındır Xan oğlumuzu əsirlikdən barı satın alaydı. Bu ismarışdan sonra bir qurğu qurub Qılbaşı əsirlikdən qaçırırlar. O, Bayındır Xana pənah gətirir. Qılbaşın atasını tanıdığından Bayındır Xan onu öz himayəsinə alır. İndi isə Bayındır Xanın bütün gizlincələri, bütün sirri Qılbaşdadı.

Amma...)

Qılbaş taxt yanına gələncən Bayındır Xan həyəətə baxan pəncərənin yanından çəkilmədi. Elə hey həyəti seyr elədi. Mən onu ən pis vaxtlarda belə bu cür içindən yay kimi görülmüş bir halda görməmiş idim. Deməli, Bayındır Xan çox dərin mətləbləri qaldıracaq, Qılbaşı da nahaqdan çağırmadı...

İlk dəfə bu yerə çatanda mənə elə gəldi ki, Əlyazma doğrudan da, Fondun işçiləri demişkən, maraqsızdı. Şərqsünas qız doğru deyirmiş. Bu ki tamam başqa bir mətləbdir. Bayındır Xan, Qılbaş, Dədə Qorqud – bunlar nədən danışirlar?! Oğuzda nə baş verib?! Bu nə dildi, bunlar bir-birilə danışirlar?! Bəlkə o Şərqsünas qızın bu işdə, necə deyərlər, “barmağı var” – mətni, necə deyərlər, mənimçün “işləyib”, qəribə bir hala salmağa çalışıb?! Yox., ağlabatan deyil. Özbaşına o bunu etməz. Qərək, görək sonrası nə olur?! Sonrası isə

görəcəyimiz kimi əsl tufan, təlatüm qopardı.

... Bayındır Xan bu dəfə də duydu ki, Qılbaş artıq otağa girib, içəridədi. Biz tərəfə çöndü. Diqqətlə, bir-bir hər ikimizi süzdü, nəhayət, söylədi:

– Bu sirri siz çözəcəksiniz. İkiniz. Qorqud! – Bayındır Xan əlini mənə tərəf uzatdı, bu dəfə mənə hətta bir qədər qəzəblə baxdı, ya mənə elə gəldi?!

– Sən, – dedi, – yazacaqsan. Bu otaqda nə baş versə, kimin ağzından nə söz, nə kəlmə çıxsa bircə-bircə yazacaqsan. Qılbaş, sən, – Bayındır Xan Qılbaşa tərəf döndü, – Bir kişi, bir qadın bu məsələ çözülməyincə Oğuzdan çıxma bilməz. Akınlar, ovlar, səfərlər, hamısı sonraya qaldı. Kimi istəsəm anında burda olmalıdı, sonrasına baxarıq. Bir də... Nə edirsən et, Qılbaş, amma elə et ki, burdakı söz-söhbət burdaca qalsın, yerə gömülsün, bir kişi o birinə heç bir xəbər yetirməsin. Qazılıq Qoca daxil, heç kim. Bu otaqdan dışarı bir kəlmə dəxi çıxmasın. Məsələ şişməsin. Anladınmı? Hər nə olsa da biz taxsırkarı bulmalıyıq.

Yenə Bayındır Xan hər ikimizi diqqətlə süzüb üzünü ahəstəcə həyəətə tərəf çevirdi, pəncərənin lap önünə gəldi.

– Anlamadıqlarını Qılbaş sənə anladır, indi isə gedin, – dedi.

Son sözlər mənə aid idi. Biz Qılbaşla Xan otağından çıxdıq.

– Anlat baxalım, Qılbaş. – Mən dedim. Bir yerdə uzun dəhlizdən keçib Xan sarayının həyətinə girdik. Həyətin düz ortasındakı kölgəlicə qaba Qarağac kölgəsini xalı kimi döşəmişdi yaşıl çəmənün üzərinə. Bardaş qurub bu kölgədə biz dəxi əyləşdik.

– Xanımızın, əlbəttə, bizə böyük güvənci vardır. – Qılbaş sözünə çox aramla başladı. – Gərəkdir ki, biz də buna sədaqətlə cavab verək. Nə dersən, Qorqud?

– Mən nə derəm?! Sən nə dersən, mən dəxi onu derəm. Xan istintaqmı quracaq, Qılbaş? – Mən Qılbaş sordum. Bayaقدan bəri beynimdə fırlanan bu sözləri, nəhayət ki, birbaşa dilimə gətirdim.

– Bəli, Xan istintaq quracaq, – Qılbaş cavab verdi.

– Casus öz-özünə çıxmadı dustaqdan. Bunu sən də bilirən, bunu mən də bilirəm, bunu İç Oğuzda südəmər uşaq da bilir (hiss etdim ki, kürəyimə soyuq tər gəlir). O, quş olub göyə uçmadı, siçan olub yerə girmədi. Onu kor kor, gör gör dustaqdan çıxarıb Oğuzdan qaçırdılar. Elə deyilmi? Əlbəttə, bu işin bir ilhamçısı var. Bizim borcumuz bu işin ilhamçısını bulmaq, Xanımızın könlünü şad etməkdir. Odur ki...

(Mən “əlbəttə, əlbəttə” söyləyə-söyləyə başımla Qılbaşın dediklərini təsdiq edib qalmış idim. Başqa çarəmmi vardı?! Başqa cür edə bilməzdim. Qılbaş

danışdıqca mənə çox diqqətlə baxırdı. Elə bil, qıya baxdıqca kiçicik gözlərilə mənə ürəyimin düz içinə girməyə istəyirdi. Beynimdən sürətlə bunlar keçdi: “Şəksizdir ki, Bayındır xana bu xəbəri çatdıran var. Amma kimdir?! Bir fəndlə bunu Qılbaşdan öyrənə bilsəydim... Yox, faydasızdı, çünki ox yayından çıxıbdır. Çuğul kimdi, kim deyil, dəxi bir mənası yoxdur. İndi dəhşətli hadisələr baş verəcək. Bayındır xanın istintaqına, qan daman gözlərinə baxıb tabını gətirmək olar?! Bəylər, bəylər, nə günlər gözləyir bizi... sizi... Sənə mədəd, qadir Tanrı...”)

– Sən nerəyə uçub getdin, Qorqud?! – Qılbaşın səsi mənə Qarağacın kölgəsinə qaytardı.

– Mən?! ... Mən sənənləyəm, Qılbaş.

– Heç mənənlə deyildin. Diqqət elə, dinlə mənə. Odur ki, deyirəm, öncə Qazandan başlayaq. Oğuzda deməsinlər ki, Bayındır Xan özünün kürəkəninə qıymaq istəmədi.

Yenə mənə qıya baxdı.

– Öyləmi? Qazandanmı? – Mən sordum.

– Əvət, öylə. Sonra Şirşəmsəddin, Bəkil, Aruz Qoca...

– Beyrək... – yavaşca əlavə etdim.

Qılbaş mənə müdaxiləmə heç bir əhəmiyyət vermədi, soyuq-soyuq davam etdi:

– Beyrək nə yapa bilərdi?! Ona şübhə yoxdur. – Birdən niyəsə söhbəti

dəyişmək istədi, səsi də mülayimləşdi.
– Qorqud, amma Beyrək də Beyrəkdi ha. On altı il əsirlikdə olasan, Bayburd kimi yerdə... Hər türlü də səfa çəkəsən, hər yigidin işi deyil. Çox hiyləgər biri imiş bu Beyrək. Haradandı bu ağıl onda?..

– Beyrək boz ayğırılı Bamsı Beyrəkdi... cocuqluqdan onda ağıl var idi, yox deyildi.

Mən dəxi bundan başqa bir cavab tapa bilmədim deyəm. (Əlbəttə, bir gün qurduğun bütün hiylələr uçub duman kimi çəkilir, günün qabağı açılır...)

– Beyrək, elə bilirəm, Bayındır xanın qulluğuna gəlmişdi bu yaxınlarda, eləmi, Qılbaş?! – Özümü sadəliyə vurub sordum.

– Gəlmişdi, amma bunun mətləbə heç bir dəxli yoxdu, bəlli bilgil.

Mən duydum ki, Qılbaş ciddi olaraq Beyrək söhbətinə heç maraqlı deyil. Bu yana Qılbaş da ayağa qalxdı, ona baxıb mən də durdum. Biz həyətin o biri başına, Qaradarvazaya tərəf getdik.

Qılbaş məni yola salırkən bir dəxi söylədi:

– Qorqud, sən sabah buraya gəlirsən obaşdandan. Qələminlə, kağızınla. Amma səndən bir ricam var. Tanrı eşqinə, bir kişiyyə söyləmə burda eşitdiklərini. Gördün ki, özün, Xan belə buyurdu.

– Söyləmə dedin, söyləməyəm.

– Bəli, söyləmə. Xanımız nə cür məsləhət görərsə, öylə də edərik.

– Mən razı.

– O zaman yolun açıq olsun. Var get. Sabah gələrsən.

– Qadir Tanrı səni qorusun. Yenə görüncə. Sağ ol,

– Əsən qal, Qılbaş. – Mən dedim.

Ata mindim. Xan həyətidən çıxdım. Çaparaq Günortacı arxada qoydum, Ala

Dağın ətəyindəki ağziyaçıq yay mağarasına necə yetişdim, onu bilmədim. Atdan endim, at ağzını aparıb ota getdi. Mağaranın qabağındakı Nur daşının dibindəcə

oturub daşa dirsəkləndim. Bir xeyli vaxt belə keçdi. Fikirlər beynimdə şahbaz atlar təkin bir birini qovurdu, mən isə heç birini düz-əməlli tutub

əyləyə bilmirdim. Ürəyimi qara-qura şübhələr gəmirib durmuş idi: “Nə etməli, necə etməli, casus məsələsi Bayındır Xana bəllidirsə, vay bizim halımıza, başımıza kül ələnəcək...”

Artıq gecədən keçirdi. Gözlərim dumanlanmağa başladı. Göyüzündəki ay hər gecə olduğu kimi səyahətini bitirdi. Göyüzünün bir tərəfindən o biri tərəfinə keçdi.

“Gecənin xeyri nə olacaqmış?” düşündüm, mağaranın içərisinə keçib daş yastığa baş qoydum. Dəvə dərisindən kəpənəyimi üstümə çəkdim. Amma hər nə etdim, gecə yarından ötənə qədər uyquya gedə bilmədim.

Beynimdə yenə də bir çox mətləblər canlanıb dolaşmağa başladı. Bu mətləblər bir-birinə qarışdı: “Bu xamır çox su aparacaq. Mən nə edəyim?! Birdən Fatma qarı yumar gözünü, açar ağzını. Yox, əlbəttə, onunla görüşmək, Xan çağırarsa nə deyəcəyini anlatmaq fəna olmazdı... Amma bu biri yandan orası da var ki, bu xına o xınadan deyil. Bayındır Xan, hələ Qılbaş tükü tükdən seçəcəklər, duyuq düşərlər... Əlbəttə, bunlarla çətin olacaq. Beyrək, hələ Beyrək... Çuğul Beyrək ha?.. Bizi sənmi çuğulladın Xana?! Burla Xatunmu səni düz yoldan çönürdü, Beyrək dediyim?! Əlbəttə, Xatunsuz olarmı? Ağzından öysəl olmuş dananın ağzından su axan kimi su axdımı?

(Öysəl olmuş dananın ağzından su nə zaman axar, əlbəttə, qavat oğlu qavat, həyatında qız görməyən qavat oğlunun gözəl-göyçək qız gördüyündə dəxi ağzından suyu öylə axar... “Öysəl olmuş dana” söylədim ya, gözümün önündə bir Beyrək yox, başqa neçə-neçə gənc Oğuz bəyləri dəxi gəldilər, durdular.)

Beyrək dediyim, di o zaman gözle özünü, səni qadir Tanrı bundan sonra özü qoruya bilməz... Bu yana kim qaldı? Qazan... Qazan dəxi kim, Xan qızı Burla Xatunun doğmaca eşi. Tanrının verən günü didişirlər, boğuşurlar, amma Qazan, Salur Qazandı. Qazan Bayındır Xana heç

zaman asi olmaz. Xan bunu gözəl bilir. Xan Qazana sonsuz inanır. O zaman Qazanı istintaq etmək gözlərdən pərdə asmaq üçün də deyil, bə nədi? Bu biri yana, bir az Burla Xatun sakitləşər, bir az lap elə heç fəna olmaz, Qazanın özünün burnu ovular, qalın Oğuz dəxi baxıb Xanın ədalətinə bir daha şükranlar söylər. Fəna düşünülməyib. Ya Qazan istintaqda dersə Qorqud mənə söylədi, casusu açıb buraxmağı, o zaman necə?! Ya Aruz dersə? Şirşəmsəddin? Yox, bunun ağı çatmaz, Bəkilə mənə qarşılıq verməz, mənə zərər vuracağından qorxar. Aruz! Bəli, Aruz söyləyə bilər! Aruz... Fatma qarı ilə Aruz, Xan sorğu-sualının ən zəif həlqəsidi, ən qorxulu həlqəsidi. Yenə xatundu, Fatma qarının başını birtəhər aldatmaq olar. Aruz isə... məlun. Özündən, oğlundan başqa bütün dünya-aləmi bada verər, “uf” da deməz. Təkəbbürü yerə, göyə sığmaz. Təkəbbürlü olanı kimsə sevməz. Doğru olan budur. Hər şeyi Aruza bağlamaq. Əlbəttə, doğrusu budur. “Fatma qarı – Aruz – casus”. Bu bağlantı hamı üçün uğurlu olar. Salur Qazan üçün, bəli. Burla Xatun üçün, bəli və bəli. Şirşəmsəddin? Onun üçün fərq eləməz, tək ağası Qazan rahat olsun. Bəkil? Bəkil istintaqda nə deyə bilər ki? Bəkil Qazana küskündür. Bir-birini gözləri götürməz.

(Qazan bir cür deyir, Bəkil bir başqa cür deyir bu küskünlüyün səbəbini. Yozanına şükür.)

Bəkili Aruza qarşı qoymaq. Budur indi ən vacib məsələ. Bunları edə bilsək, o zaman Aruz nə dersə desin heç bir anlamı olmayacaq. Bayındır Xan ona heç qulaq asmayacaq. Amma bu qurğunu qurmaq asan bir iş olmayacaqdır. Bəkil Beyrəyi, Qazanı qoyub Aruzu ayağına bastamaz. Qılbaş qurğunu duyar. Duysun. O dəxi Qazanı qoyub Aruzun tərəfini tutmaz. Hamı, hamı Aruza qarşı. Bir Bəkildən qeyri. Doydu, yoruldu Oğuz Aruzun tənəsindən, təkəbbüründən. “Oğlum Basat olmasaydı, Basat belə gəldi, Basat elə getdi, məlun Təkgözü belə basdı, belə yendi”... Aruz, əlbəttə, Aruz... Amma tədbirli olmaq gərək. Tədbir lazım. Aruz hiyləgərin birisidir. Tədbiri əldən vermək olmaz. Beyrək tələdə ət kimi. Aruzun ancaq Beyrəkdən şübhələnməsi gərək. Elə dərindən baxsan Xanın özünə də, əslində, Aruzun başı lazımdı...” Bu cür düşüncələrlə yarıyuxulu, yarıoyaq bir xeyli qaldım. Necə uyquya getdim, bilmədim. Kiçik ölüm məni aldı.

* * *

Mən uyqudan sabah erkən oyananda artıq günəş yavaş-yavaş dağ başından boylanırdı. Gecikmədən Günortaca,

Bayındır Xanın dərğahına yollandım. Qılbaş ora-bura gəzişərək məni sarayın bağçasında gözlirdi. Yanında iki hündürboylu, enlikürəkli igid dəxi var idi. Əmrə müntəzir idilər. Mənə ədəblə baş əyib salam verdilər.

– Salam-əleyküm. Sabahleyin, Qorqud, Xandan buyruq oldu: Bu gün Salur Qazan divana gəlsin, Xan dedi. Sorğusuala o cavab verəcək. Sən hazırsanmı?

– Qılbaş məni salamlayıb ehtiramla sual etdi.

– Mən hazırım, Qılbaş, – cavab verdim.

“Gecə düşündüklərim doğru imiş. Qılbaş bunu bilirdi. Qazandan başladı Xan” beynimdən keçirdim.

– Belə isə, gedin, Qazan bəyi Xan divanına çağırın gəlsin. Bayındır Xandan buyruq oldu: Qazan gəlsin, deyin. – Qılbaş yanındakı igidlərə əmr etdi.

İgidlər sözsüz-kəlməsiz, baş endirib getdilər tövlədən iki at çıxarıb mindilər, Qaradarvazadan çıxıb çaparaq gözdən itdilər. Xan həyətində adamlar yavaş-yavaş gözə görükməyə başladı. Qaravaşlar həyətin töylələr tərəfində ora-bura gedir, kimi inək sağır, kimi ocaq qalayırdı. Ağayıllar, qaytapanlar boşalmışdı, qoyunları da, dəvələri də artıq otlağa almışdılar. İki qul idi, hərəsi bir atın yüyənindən yapışıb yavaş-yavaş Qaradarvazadan çıxdılar. Bu atları mən tanıdım. Yenə Beyrək

gəldi yada düşdü. Atların biri keçi başlı Keçər aygır idi, o biri toğlu başlı Duru aygır idi. Bayındır Xanın töyləsindəki ən qaçaraq atlar bunlar idi. Beyrəyin elçiliyinə mən bu atlara minib getmiş idim. Dəli Qarcar, yarıməsən, yarçıməsən...

– Qorqud, gəl bura, gəl kölgəyə. – Qılbaşın səsi mənə Xan həyətinə qayıtdı.

Günəş yavaş-yavaş öz həmişəki yerinə, Qarağacın düz tərəsinə yetişməkdə idi. Ağacın kölgəlicə budaqlarının altına keçdik.

– Nə dersən, Qorqud, Qazanı gözləyəlimmi, ya Xana varalım, “biz gəldik” deyəlimmi?! – Qılbaş mənə sordu.

– Sən bilirsən, Qılbaş. – Mən ehtiyatla söz söylədim.

Bu dəm nökrər gəldi, cavabı dəxi o verdi. “Xan sizin ikinizi də yanına istər” dedi. Qılbaş və mən bir-birimizə baxıb Bayındır Xanın taxt otağına getdik. Otağa biz girəndə Bayındır Xan artıq öz taxtına oturmuş, dərin fikir içində batmış idi. Dünənki tək halı yenə də pəjmürdə idi.

Ədəblə salam verdim, salam aldım. Əli ilə Bayındır Xan oturmağımızı istədi. Biz dəxi oturduq.

– Bilirmisən, Qorqud, oğul, – deyib Bayındır Xan ilk əvvəl mənə baxdı. Gözlərində dərin bir kədər var idi. – Bilirmisən, mənə ağır gələn nədir?

Mənə ağır gələn odur ki, adlı-sanlı, şövkətli Oğuz bəyləri bu gün Oğuzun taleyini heç düşünmürlər. Hələ Qazan. Bu işdə onun dəxi əli olmasını mən heç gözləməzdim...

“Onun dəxi”. Belə dedi. Əgər Xan mənə yoxlayırsa, o zaman yaxşısı budur ki, susa duram. Yoxlamırsa yenə susmaq gərəkdir, mənə dediyim sonra ürəyində ləkə salar qalar”. Bunları düşündüm, susdum.

Bayındır Xan nahaqdan Qılbaşla çöndü. Sordu:

– Qılbaş, Qazan gəldimi?

– Gəlir, Xanım. Getdilər çağırmağa. – Qılbaş cavab verdi.

– Hörmət edin, qarşıləyin. Nəvəmizin babasıdır. Bayındır Xan yenə zənlə mənə baxdı. Baxışıyla “sənin əqlin nə kəsir?” soruşdu. Mən bir cavab vermədim, gözümü yerə dikdim, durdum ki, durdum. Bir xeyli beləcə dinməzəcə sükut içində oturub qaldıq.

Gün tərəyə qalxanda nökrər içəri girdi:

– Xanım, Qazan bəy gəldi. Oğlu Uruzla gəldi. İçəri gəlməyə dəstur diləyir.

Qılbaş Bayındır Xana, Bayındır Xan Qılbaşla baxdılar.

– Uruzla gəldi?! – Bayındır Xan təəccüb edib soruşdu. – Uruzla niyə gəldi?

(Mən Qazanın əqlinə heyrət etdim. Əlbəttə, duyuc düşmüşdür. Oğlu Uruzla gəlməsi, Bayındır xanın

könlünə şəfqət qanının axması... Necə gözəl qurğunu qurmuşdur.)

Mən düşündüm: “Qazan yaxasını şükürlər olsun ki, bu cür qurtardı. Qaldıq biz. Mənim adımları çəkməz Xana, inşallah”.

Qılbaş nökrə əli ilə “çix” işarətin verdi. Nökrə çıxdı.

– Nə edəlim, Xanım?! – Qılbaş üzünü Bayındır Xana tutub sordu.

Bayındır Xan başını yelləyib dedi:

– Belə. Uruzu bura heç buraxmayın. Qoyun getsin iç həyəətə, qul-xələyiq arasına. Özünə bir yeni qul seçsin. Gözətçilərə deyib iznildi, istərsə qaravaşların yanına dəxi varsın, nə olacaqmış, uşaqdır. Qazan isə gəlsin.

Qılbaş “baş üstünə” deyib çıxdı. Bayındır Xan üzün mənə tutdu, dedi:

– Sən otur oturduğun yerdə. Qələmkəğiz varmı?

– Vardır, Xanım. – Mən bardaş qurub yerimi bir az dəxi rahladım və cavab verdim.

Bayındır Xan yenə mənə diqqətlə baxıb belə dedi:

– Yaz, Qorqud, oğul, mən dediyimi, o dediyini yaz. Bir sözü də unutma. Qoy yazılıb qalsın. Bu gün də sabah da qoy oxuyan oxuyub agah olsun. Amma sən necə bilirən? Mən bilən Qazanın elə bir günahı yoxdur. Yelbeyinliyindənmidir, könlü yumşaq olub, acıyıb, ya nədir?! – O açıq-aşkar məni yoxlayırdı.

– Xanım, Qazan igid ərdi. – Mən cavab verdim. – Sənə hədsiz sədaqəti vardır. Qazan Oğuzla dirəkdi... – Son sözlərimi deyirdim ki, Qazan uca boyunu əyərək içəri girdi. Eşitdi ola, inşallah.

Qazanın ardınca Qılbaş girdi. Qazan otağa gircək diz çökdü, dizin-dizin Bayındır Xanın yanına qədər süründü, Bayındır Xanın əlini öpdükə öpdü:

– Şövkətli Xana eşq olsun! – deyib ədəblə baş əydi. Mən tərəfə dəxi “nə baş vermişdir?” gözlərilə sorub şübhəli bir baxış atdı.

– Gəl, baxalım, Qazan. Əyləş, əyləş, söylə görəlim, necəsən?! Oğuzda nə var, nə yox, Uruzla gəldin, eləmi? Nə xoş etdin. Otur Qazan, bura otur. Qorqud, oğul, Qazana yaxın otur, sən öz işində ol, səninki yazmaqdı. Qılbaş! Keç, keç bu biri tərəfə.

Mən gördüm ki, Qazan hələ də anlamır ki, nə baş verir. Duyuq düşməyinə duyuq düşmüşdü, oğlancığı Uruzu ki nahaqdan gətirməmişdi, amma sonadək nə baş verdiyini mən bilən anlamırdı. Oturub yerini rahladığından sonra yenə də mənə gözündə min bir sual baxdı, bu zaman mən diqqət etdim gördüm ki, onun dizləri üstünə qoyduğu əli astaca əsməyə başladı, barmaqları ehmalca titrədi. Qazan mənim diqqətimi əlində görüb tez onları mütəkkənin altına soxdu. Üzünü Bayındır Xana tutdu və belə dedi:

– Xan baba. Uruz dəxi əl çəkmədi. Babama varırsan. Məni də özünlə al, dedi. Əlini öpəyim, dedi. Əlini öpməyə onu da gətirdim. Nə cür etdim?

Gözəl etdin, Qazan, oğul. Xoş gəldiniz.

Böylə gəlirdinizsə Burla Xatun övladımızı da özünüzlə gətirsəydiniz...

Bayındır Xanın sözlərindəki rişxəndi hamı duydu, amma Qazan özünü o yerə qoydumu, qoymadı:

– “Siz xoş gedin.” – Burla Xatun dedi, Xanım. Babama çox çox salamlarımı yetirin. Mən onun, dedi, bir neçə gün öncə ziyarətinə getmişəm, əlini öpmüşəm, gözəl gözəl söhbətlər onunla etmişəm, dedi.

Qazan da Qazandı ha. Bununla demək istədi ki, bilirəm, Burla Xatunun bura gəldiyini, sənə nələr dediyini. Oyun idisə bunlar, bərabərləşdilər, qayət. Bayındır Xanın qaşları çatıldı, daha zamanı fotə verməyib dərhal mətləbə keçməyə qərar verdi:

– Qazan, səni niyə çağırıdım, bilirmisən?!

Salur Qazan bütün üzünü heyrət və təəccüb pərdəsinə bürüyərək gözlərini gen açıb xeyli mehriban cavab verdi:

– Bilmirəm, Xan babam. Mənə söyləmədilər. Hər nə əmrin olursa, başımla, qılıncımla hazırım. Yolunda ölməyimin şərəfini mənə vergil. Nə var, yoxsa akınımı var? Söylərmisiz? – Bunu deyib Qazan yan-yörəsinə, qılbaşa və mənə tərəf başın çöndərdi.

Mən yazı yazmağımı saxlamadan saqqalını yavaş yavaş tumarlayan Bayındır Xana altdan bir nəzər yetirdim. Bayındır Xan başını razılıqla tərpətdi, dedi:

– Qazan, sənin igidliyin cəmi dünyaya məlumdur. Sənin sədaqətin... – Bu arada Bayındır Xan nəfəsini dərib gözücu mənə dəxi bir baxış atdı, yoxlayırdı yazıram, ya yazmıram. Mən dərhal gözümü kağız-dəftərə endirdim. Bayındır Xan gördü ki, yox, mən yazmağım məşğulam, yenə aramla sözünə davam etdi: – ... sən sədaqətin, Qazan, mənə yaxşı bəllidir. Bunları söyləməyə heç bir lüzum yox. Mən bilirəm, sən əslin, kökün vardır. Salur quşu könlünə yardır sən. Mən sənə inanmarammı, inanaram. Mən sənə güvənməməmmi, güvənərəm. Sən mənim göyküm deyilmisən, göykümsən, Qazan.

– Sağ ol, Xan babam, sağ ol, əsən ol. Ölüncə yolunda qara başımı qoymağa fürsət ver mənə, lütfən...

(Bax buna, “qara başım” da nerədən gəldi əqlinə?! İlk dəfədi eşidirəm bundan. Əhsən, Qazan. Qara başım ha. Amma “qara” neçin? Bir qaldı desin: “qara başım sən yolunda qurban olsun”. Yox, belə yox, “qara başım sən qurbanın olsun”. Yox, bu da yox. Bəlkə: “qara başım qurban olsun, Xanım, sənə?” Qayət belə: “Qara başım qurban olsun, Xanım, bəlkə:

bəyim, sənə” Belə daha yaxşıdır. Qafamda qalar inşallah.)

– ... Ölüncə yolunda qara başımı qoymağa fürsət ver mənə, lütfən, – deyib Qazan yenə yerə sərildi, təkrar-təkrar başını yerə vurdu, Bayındır Xana bir dəxi sitayış etdi.

– Dur, Qazan, etmə Qazan, sən mənə özgəmişən?

Noldu buna, ya?! Qılbaş!..

Qılbaş Qazanı nəvazişlə, amma sərt qucaqladı, daha başını yerə endirib vurmasına izin vermədi. Qazan “Xanım mənim, baba əvəzi babam mənim” deyə-deyə yavaş-yavaş sakitləşdi, əyləşdiyi yerdəncə təkrar bardaşını qurdu.

– Oğul, Qazan, bilirmisən, bunca illər Oğuzun dərdi mənə heç rahat buraxmadı. – Qazan susunca Bayındır Xan sözünə davam etdi. – Oğuz dərdi yaman olur. Casus varmış Oğuzda, Qazan. Casus!..

– Öyləmi, ağam Bayındır Xan? Casusmu?

Gözləri dörd olan Qazanın təəccübü elə səmimi idi ki, az qala mən də inandım ki, bu adamın heç nəsnədən xəbəri yoxdur. Mat-məttəl qaldım. Və birdən mənə dalağım sancdı, nəyə mənə dedi: “Başını qovza, Xana bax”. Baxdım, damarımda qanım donar oldu. Bayındır Xan Qazana yox, mənə dikmişdi gözünü. Mənə hədsiz

təəccüb dolu üzümü, gözümü neşlər baxışları ilə dəşirdi:

– Sən yaz, oğul Qorqud, sən yazmağında ol. – Bayındır Xanın səsi bu dəfə xeyli dəyişdi. Selləmə çayının buzlu suyu kimi sopsoyuq oldu. Sonra yenə Qazana çöndü, səsinə həlimlik verdi:

– Bax, Qazan, bax, Qorqud dəxi mat-məttəl qaldı.

Yəni, sənə heç xəbərin yoxmuydu bu işdən?

– Yox idi... yox idi deyəndə ki, Xan baba... var idi, o casus da cəzasını aldı. Onu tutduq, bəli, onu tutduq, quyuya saldıq, dustaq etdik. Amma sonra qovduq onu, ilim-ilim itdi getdi Oğuzdan, birdəfəlik köçün sürdü, bir dəxi geri dönməz, inşallah, yox etdik onu, Xan baba, məhv etdik...

– Öyləmi? Məhv etdik söyləyirsən... Yəni, necə? Şaqqadınızmı? Amma nə gözəl etmişsiniz... Hamıya görk ola düşünmüşsünüz. Ya bəlkə başını bədənindən ayırdınız?.. İyi. Çox iyi... Sevdim səni, Qazan. Amma dayan, bəlkə uca sıldırım qaya başından helləlib salmışsınız aşağı, qurda-quşa yem olmuşdur?! Bu da fəna deyil. Məhv etdik deyirsən, Qazan?! Doğrumu duydum mən səni?

Qazan başını bir balaca suçlu uşaq kimi sallamışdı sinəsinə, bütün vücudu tarıma çəkilmişdi, sanıram, içində canı əsim-əsim əsirdi.

– Yox, şaqqamadıq. – Qazanın səsi zorla, güclə çıxdı.

– Şaqqamadınız?! – Bayındır Xanın səsi guruldadı.

– Xeyir, Xan baba. Amma mənim günahım yoxdur biləsən. – Qazan başı aşağı, oturduğu yerdəcə ayaq üstə keçinib getmiş idi.

– Qazan, məni yəmin edə bilərmisən?

– Xan baba... – Qazanın heysiz səsi artıq pıçılıya keçdi.

Qazan, bir dəxi soruram, məni qeyzləndirmə, Qazan! Bir dəxi soruram sənə, yəmin edə bilərmisən ki, sözün doğrusunu söyləyəcək dilin?

– Bəli, Xan baba. Sənin əziz başına yəmin edərəm ki, doğrunu söyləyəcək, doğrudan başqa dilimə heç zad gəlməyəcək.

(Doğru olan nədir, Qazan?! Doğru olanı söylərsən, yeni-yeni bəlalar gətirərsən qara başına, bilməzmişən?! Amma söylədiyin bu doğru olan nədir? Kim bunu bilir, qadir Tanrıdan qeyri?! Doğru olanı danışacağam deyirsən. Noolar danış. De, de ki, Boğazca Fatma gəldi. Mənə söylədi ki, casus deyib dustağa saldığın o zavallı mənim də, sənin də oğlundur, Qazan. De! De bunları, sən ki, doğrunu danışacaqsan. Amma sonra məni unut. Məni unut, Qazan, məni birdəfəlik unut. Bir dəxi başın darda ikən Qorqud deyib arama.)

– Yox, mənim başıma yəmin etmə. – Bayındır Xan diksinib dilləndi.

– Oğlum Uruzun cavan canına...

– Yox! – Bayındır Xan əməlli-başlı qeyzləndi. Qazan duruxdu:

– Bə mən nə edim?!

Sonra əqli birdən işıqlandı:

– Yaxşı, Xanım. Yəmin edirəm. Ağ birçəkli qarıcıq anamın canına. Anamın canına and olsun, mənim günahım yoxdur.

Bayındır Xanın qəzəbi tikənləkdən çıxan sevincək quşcuğaz kimi bir andaca qanad çalıb uçub getdi. Dedi:

– Bax, indi inandım sənə. Bütün Oğuz bilir sənin yəmin yerini. Ananı çox istirsən, mən də bilirəm.

(Bayındır Xan bu yerdə bir yüngülcə qımışdı da. Bayındır Xanın, deyəsən, yadına Qazanın Şöklü Məliklə sövdələşməsi düşdü. Bu bir məşhur hekayət idi. Oğuzda bilməyən yox idi. O zaman Oğuzu talan etmiş, qadınını, igidini əsir edib Şöklü Məlik aparmışdı. Bu yana Salur Qazan, bəylərbəyi Qazan Oğuz ordusunun seçmə ərləri ilə ova çıxmışdı. Yurdu-eli qoruqçusuz qoymuşdu. Hələ bir bunun üçün sonradan Bayındır Xana cavab verəsi olmuşdu. Düşmənlər, yurdu daraq kimi daradılar. Amma dillər əzbəri olan məsələ bu idi ki, qisas almağa gedən Qazan Şöklü Məliyə belə bir xəbər göndərmişdi: “Nə çalmısan, nə çapmısan sənin olsun. Arvadım qaravaşın olsun, oğlum nökerin olsun. Ananı geri ver, bəsimdi”. Sonralar

Bayındır Xanın hüsurunda Qazan belə bir xəbər göndərməyini “hiylə edirdim” deyib qələmə verdi. Bayındır Xan ona inanmışdı, inanmamışdı, bunu bilmək asan deyildi. Qərək, yağ üstünə gedən Qazanın ardınca Oğuz bəyləri yetişdilər. Əsirlikdəkiləri xilas etdilər. Düşməni qırıb çatdılar. Burla Xatun Qazanın sözlərindən duyduq düşəli düz bir il onunla danışmaq etmədi. “Məni anana satdın, oğlunu satdın, elini satdın, qavat oğlu qavatsan sən” dedi. Mənim yanımda söylədi bu sözləri, mən özüm eşitdim bu sözləri. Qazan əl-ayağa düşdü: “hərbi hiylədi bu, xatun işi deyil” deyib nə qədər ah-nalə etdisə olmadı. Məcbur oldu, Qazan Günortaca gəldi, Bayındır Xanın dərğahına vardı, onunla danışdı. Ondan sonra Bayındır Xandan Burla Xatuna buyruq gəldi. Qılbaş gəldi, boylə dedi: “Xatun xatundur, ər yigidin hərbi işinə qarışamaz. Qazan bizim övladımız, köykümüzdür, həmişə də böylə qalacaq. Qız Burla, otur oturduğun yerdə, sus susduğun yerdə. Eşinə itaətin vacibdir!” – Qılbaş belə dedi. Burla Xatun itaət etdi, babasının əmrinin altından “göz üstə” deyib Qazanın suçundan keçdi. Amma o zamandan Oğuz içində hər kimsə yəmin edəcəyi zaman anasının ömrünə yəmin etdisə Qazan yada düşdü). Oylə ki sən yəmin etdin, inandım. İndi söylə mənə, Qazan.

Bayındır Xan taxtından qalxıb gəldi düz Qazanın qəşərində dayandı, yuxarıdan aşağı üzünü üzünə zillədi, gözünü gözünə, sordu:

– Söylə mənə, casusu kim qaçırdı? O ki quş ola bilməzdi. Onu kimsə qaçırdı, demi? Kim gözçüləri uşaq kimi aldadıb onu qaçırdı? Kim, Qazan, etdi bunu, hansı məlun? Söylə. Qılbaş!

Bunu deyib Bayındır Xan çəkildi yenə yerinə. Xanın Qılbaş səsleməsi nahaqdan deyildi. Qılbaş qolu güclü birisi idi. Arxadan Qazanı necə başından tutub sıxdısa Qazan ah etdi, əqli başından getdi, tir-tap yerə sərildi. Qazan təklidə quş ürəkli Qazan idi, bütün Oğuz bunu bilirdi.

Bayındır Xan:

– Su səp bunun üzünə, – söyləyib Qılbaş əmr etdi.

Qılbaş otağın o başındakı mizin üstündən su qabını götürdü, lələyündən suyu tökdü Qazanın düz başına. Su Qazanın üzündən paltarına, ordan da canına keçib getdi. Qazan silkələnib özünə gəldi.

– Oğul, Qazan, nooldu sənə? Huşun uçdumu başından? – Bayındır Xan sordu.

– Heç, Xan babam. Heç nə. Nə olduğun biləmədim... Gözüm qaraldı, qəflətən dünya gözümə qaranqu oldu, huşum başımdan getdi. – Gözünü qıyıb Qılbaş baxdı. – O suyu ver mənə, Qılbaş, içməyim gəldi.

Qılbaş qaba su töküb Qazana verdi. Qazan “marçmarç” edə-edə suyu elə acgözlüklə içməyə başladı ki, sanasan, min il idi su içməmişdi. Hülqumu tez-tez gedib gəlir, heç cür suyu içib qurtarmırdı ki, qurtarmırdı. “Bu, axar çayımı içir, nədir?” düşündüm.

Bayındır Xan əvvəl mənə baxdı, sonra Qazana tutdu üzünü, belə dedi:

– Yaz, Qorqud, oğul, sən yaz. Qazan, bir də soruram sənə. Bayaq yəmin etdin. Doğrunu söylə. Casusu kim qaçırdı? Özün deyəcəksən, yoxsa...

Qılbaş yerindən dəbərirdi ki:

– Aruz qaçırdı, Xanım, Aruz. – Qazan daha başqa bir şey düşünməyib birnəfəsə tələsik cavab verdi.

– Dayın Aruz ha?!

– Bəli, Xanım, dayım Aruz.

– At ağızlı Aruzmu?! – Xan bir dəxli sordu.

(Nə gözəl dedi Bayındır Xan. Doğrudan da at ağızına oxşayır Aruzun ağızı. At ağızlı Aruz Qoca, necə addı? Bunu yadda saxlamalı. Mən mat qaldım bir az sonra Qazanın bu sözdən tutub onu tezcə Aruzun adına qoşmasına. Mənim beynimdən keçənləri indi Qazan öz diliylə deyirdi. Bəlkə mənim beynimdən keçənləri o hiss edir və təkrar edə bilir?! O zaman bunu bir dəxi sınayalım).

– Bəli, Xanım, at ağızlı Aruz Qoca qaçırdı o məlun casusu, – deyə Qazan təkrar etdi və nədənsə mənə baxdı.

Yəni, “düzümü deyirəm?” bir dəxi gözlərilə sordu. Mən başımı bir neçə dəfə tərpedərək ona gizli işarə verməyə çalışdım. “Düz yoldasan, Qazan, əgər belə davam edərsən, o zaman bütün işlər düzələ, inşallah, düz yoldasan”, düşündüm.

– Düz deyirəm, Xanım, inan mənə. Bütün bəlalərin səbəbkarı Aruzdu. Anamın canına yəmin edirəm səni. İnanmırsan, Burla Xatundan soruş. – Qazan cəsarətlə sözünü davam etdi. – Aruz Oğuzə bələdi, bilginən. Sən doğru söylədin. At ağızlıdı Aruz.

(Qazan az qala məni işarə edəcəkdə, etmədi. Tanrı verdi, yaxşı sovuşduq bu xatadan.)

Bayındır Xan dəxi bir söz demədən yerini rahladı. Ağ saqqalını ehmalca tumarlamağa başladı. Bir xeyli susdu. Dərin fikrə getdiyini gözlərinin bir nöqtəyə qırılmadan dikilməsindən bilmək olurdu. Mən Qılbaşə, Qılbaş mənə baxdı. Bayındır Xan qərar qəbul edirdi. Amma Qazan Bayındır Xanı ona lazım olan, ancaq özünün gördüyü bir yola sala bilmişdimi? Birdən mənə sorsa, Aruzla ilgili məsələni məndən öyrənməyə çalışsa nə olacaqdı?! Bir şey dəqiq idi: Aruz Qoca qurban getməliydi. Öldü vardı, döndü yoxdu. Bu aydındı. Onun Qazanın doğmaca dayısı olması isə Bayındır Xanın çıxardığı qərarın, tərəfkeşlikdən uzaq,

qərəzsiz bir qərar olmasına daha bir sübut olacaq.

(Salur Qazan ilə dayısı Aruz Qoca heç zaman birbirini dayı və bacıoğlu kimi sevmədilər. Təxminən bir yaşda olsalar da Aruz həmişə, lap elə gəncliyindən özünü ixtiyarlara bənzətməyə çalışdı. Buna görə də vaxtından əvvəl biş-saqqalını uzatmışdı, gənc Qazanın yanında, doğrudan da, yaşı ötmüş birisinə bənzəyirdi. Onun adını mən qoymuşdum: Aruz Qoca. İndi bu ada Bayındır Xan yaxşı bir ayama əlavə elədi: At ağızlı Aruz Qoca. Amma kim biləcək, bu yazını mən yazacağam isə elə bu ayamanı da Qorqud qoydu bəlkə deyəcəklər. Bayındır Xan istəməz ki, onun ad, ayama qoymasından kimsə duyuq düşsün. “At ağızlı” deyəndə də səsi ilə, mənə tərəf baxmasa da, səsi ilə mənə dedi bu ayamanı. Yəni, “saxla yadında bunu, Qorqud, oğul”.

Bunlar – Qazan və Aruz bir-birini heç sevməzdilər, bunu bayaq dedim. Qazanın dayısına, onun da Qazana nifrətinin dərinində həm üzə olan bir mətləb vardı, həm də üzdən-gözdən, qulaqdan uzaq, yaxşıca unudulmuş, uzaq bir yerdə gizlənmiş başqa bir mətləb vardı... İndi də Bayındır Xan fikrə getcək mən yadıma haman o mətləbi saldım.

... Oğuzun bəd zamanları idi. Naməlum bir tayfa gəlib Qazılıq dağının buzlu-qarlı zirvələrindən

qamən axan Selləmə çayının Oğuz burulan Buzlusel ağzını kəsib eləcə oturmuşdu. Ləşkərləri bu yeri elə bəyənmişdi ki, qayət buradan çıxıb heç bir yerə getmək fikirləri yox idi. Bu tayfanın dilini anlayan yox idi, nə istədiyini bilən yox idi. Yenə mənə göndərdilər. “Suyumuzu kəsməsinlər. Nə istərlər verəlim”.

– Qazanın yanına toplanmış Oğuz bəyləri mənə belə dedilər. “Bayındır Xandan buyruq oldu, Qorqud getsin dedi. Başçıları ilə görüş, Dədə. Nə şərti olsa biz razıyıq”. Bəylər göz görə ölümə göndərdilər mənə.

Başçı tək göz, amma sısqa, cılız biri idi. Mənə tək gözü ilə bir zəhmə baxdı ki, sanasan yeyəcəkdi, ödüm yarıldı. Ayağım yerə yapışdı. “Geriyə, Oğuz dönmə biləydim, qadir Tanrı” deyə ürəyimdə Nur daşına sığındım, göy üzünə pənah apardım, Tanrıya dualar etdim. “Bizə hər gün iki kişi verəcəksiniz, yüz də qoyun. Suyunuzun ağzını o zaman açarıq.” – Bunu Təkgözün yanında diz çöküb oturmuş bizim dili bilən birisi mənə dedi. Əslində, demədi, bu “demək” deyildi; Təkgöz gövdəsinə yakışan çox nazik, cır bir səslə nəşə mızıldadı, o birisi tərcüman dəxi mənə bu sözləri qışqırdı. “Yoxsa bu gün suyunuzu kəsmişik, yarın Oğuzu tam məhv edərik. Son sözumüz bu!”

– İki adam hər gün sizin nəyinizə lazımdır? – Mən sordum.

– Qoyunları biz yeyəcəyik, adamların ürəyini ağamız, – deyərək o tərcüman məhəbbətlə Təkgözə baxdı.

“Heyrət, bunlar adamyeyənlərdir” deyərək düşündüm və geri qayıtmaq üçün izin istədim.

– Get, – dedilər. – Amma sabah tezdən dediklərimiz burda olmazsa, deməli, anlaşılmamız baş tutmadı. Özünüzdən kəsün.

(Oğuz necə geri döndüm, bilmədim. Qazana gəldim. Bəylər məni dinləyib səxt oldular, bir xeyli fikrə getdilər...)

... Bayındır Xan qəflətən yerindən qalxdı, pəncərəyə yanaşdı və həyətdə baxdı, “Qılbaş!” deyib səsləndi. Qılbaş əyilə-əyilə ona yaxınlaşdı.

– Qılbaş, yenə bu quşcuğaz tikənlərə ilişdi. Alca qana bulaşdı. Var, onu al tikənlərin içindən, uçsun getsin, yaşasın.

Sonra elə bil özü-özü üçün yavaş səslə belə dedi: “quşcuğaz olanda noolar, o da yaşamaq istir, o da nəfəs almaq, göy üzündə qanad çalmaq istir, quşcuğaz olanda noolar...” Amma onun bu yavaşdan dediyi sözləri biz dəxi eşitdik.

Qılbaş quşcuğazı tikənlikdən azad edib buraxdı uçsun getsin, özü geri bizim yanımıza yenə döndü.

– Belə... – Bayındır Xan otaqda gəzişə-gəzişə sözünə başladı, – deməli,

Qazan, sən Aruzu ittiham edirsən, həmi?! Bunu sən dedin. Səni sən bilirən. Amma indi bir anlıq həpimiz düşünək. Bu, Aruzun nəyinə gərək imiş?! Casusu, deyirəm, o niyə buraxsın azadlığa? Bəylərin əleyhinə niyə getsin? Aruz ağılsız birisi deyil. Heç deyil. O bir işin qulpundan yapışanda əvvəlcədən bilir nə etdiyini. Deməli, gizli bir məqsədi var...

– Xan baba... – Qazan nəyə demək istirdi, izin dilədi.

– ... məqsədsiz bir iş görməz o. Nədi, nə deyirsən? – Bayındır Xan hövsələsiz sordu.

– Xan babam, casus lap elə əvvəldən bunun casusu idi, biləsən. Onu aradan çıxarmaq ilə, əslində, öz adamını Aruz xilas etdi. Doğru demirəmmi?

Bayındır Xan yenə susdu. Hər şey, elə bil, düz gəlirdi. Casus düşməne casusluq edirdi. Casus Aruzun adamıydı, Aruz onun hər bir hərəkətindən xəbərdar idi. Aruz onun hər bir hərəkətini özü yönəldirdi. Deməli, Aruz özü Oğuz xain çıxmışdı. Artıq məsələ aydın idi.

İstintaqı bitmiş saymaq olardı. Tanrı özü köməyimiz olsun.

(Bəs əgər Xan bilirsə və yaxud anlasa ki, Beyrəyin dünyünü dəxi Bayburda casus vasitəçiliyi ilə kim xəbər verdi, onda necə olacaq?! Aruzdan çıxdı bu xəbər, amma onun könlünə ilham verən

kim idi?! Qadir Tanrı, sən özün mədə elə.)

– Qaçırdı dersən Aruz casusu, demi? – Bayındır Xan hiyləli səslə yavaşdan Qazana sordu.

– Qaçırdı, Xan baba, qaçırdı. – Qazan dəxi düşünmədən cavab verdi.

Ortalığa qaranlıq sükut çökdü.

(Mən qəflətən anladım ki, Bayındır Xanın hər bir şeydən xəbəri vardır. Qazanın bəyləri məşvərətə çağırmasını da bilir, səsverməni də. Bilir ki, casusu qaçıran-filan olmamışdır, bəylər ayrı-ayrılıqda casusun günahsız olduğunu söyləmiş, hər biri onu azadlığa buraxmağa qərar vermişdilər. Əgər Bayındır Xan bunu olduğu kimi bilirsə, bəs o zaman niyə casusu qaçıranı arayır, onu ki bir kişi qaçırmadı?!)

Sükutu Bayındır Xan özü pozdu:

– Söyləmişən, Aruz casus tutulanda özünü necə apardı? – Bayındır Xan, nəhayət, Qazana sual etdi. – Bə sən, Qazan, nə üçün bəylərin məşvərətindən heç danışmırsan? Məşvərət etmişdiniz, demi? Siz axı iki dəfə qərar çıxarmısınız. Birinci dəfə hamınız “ölüm” deyə bağırdınız. Elədir, elə deyil?

– Elədir, ağam, elədir. – Qazan artıq hər şeyə “bəli” deyib duracaq idi, tələsik cavab verdi. – Mən özüm, ağam, birinci mən özüm bağırdım: ölüm, ancaq ölüm! Qan, ancaq qan! Oğuz görk olsun! Bir daha heç kim casusluq

yoluna, xəyanət yoluna düşməsin. Oğuz xəyanət mənə xəyanətdir, Bayındır xana, o Xanlar Xanına xəyanətdir, buna dözməkmi olar?! Qan tökülməli idi, qisas alınmalı idi! Qanla yuya bilər bu casus öz əməlini. Ölüm, bir tək ölüm, ancaq ölümdü onun mükafatı. Şaqqalamaq, ikiyə bölmək, asmaq, kəsmək, yox eləmək, məhv eləmək, tək onu yox, hələ şübhəli çox adam var Oğuzda. Dəli Dondar var, Alp Rüstəm var, Bəkil var... Aruz var, Xanım. Dış Oğuz başdan-başa düşmən ocağıdı, ağızlarına gələn danışır, nə istirlər edirlər. Onlar bizi, İç Oğuzu yox etmək dilərlər, amma heç vədə! Olmayacaq. Biz, biz onları məhv edəcəyik. Hamısını, bircəciyinə qədər hamısını... uff. Dədə... Dədə...

Qazan birdən sustaldı, elə bil heydən düşdü, nədənsə mənə üzünü tutdu və yalvarışla bu sözləri dedi:

– Dədə, mən belə düşünmürəm, Dədə?! Mən belə düşünmürəm, Dədə?! Sən söylə. Söylə Xanımıza. Uff...

Mən başımı qaldırıb tezcənə də aşağı saldım. Nə deyə bilərdim?! İnsafən Qazan məndən heç bir cavab da gözləmədi. Danışdı, coşub-daşan ürəyini boşaltdı, susdu. Qazanmı dedi bu sözləri?! Mən elə bilirəm, onun bu sözləri təkcənə Bayındır Xanın xoşuna gəlmək üçün deyilmədi. Qazan uzun illərdi içində gizləyib saxladığı bir çox

fikirleri bu gün ilk dəfə dilinə gətirdi. Dedi və “uf” eləyib sakitləşdi, bayaq əjdahaya dönmüşdü, indi bircə andaca yenidən əjdahadan quzuya çevrildi.

Mən gördüm ki, Bayındır Xan da, Qılbaş da Qazana elə baxırlar ki, sanki onu ilk dəfədi görürlər. Qazan ha, bu sözlər ha?! Qadir Tanrı, xeyrə cala. Qadir Tanrı, sən böyüksən, bağışla, bağışla bizi. Mən Qazanı heç düz əməlli tanımamışam bu vaxtacan, Qadir Tanrı, bağışla, bağışla onu, özü də duymadı, nələr söylədi, beləcəne Oğuzu bölmək istədi. İç Oğuzu Dış Oğuzu ayırmaq, ayrı seçkilik salmaq dilədi. Bağışla onu, qadir Tanrı, sən böyüksən.

(Qazan düşündüyünü bir qədər sonra həyata keçirəcək idi. Bayındır Xan barış üçün ona “evini İç Oğuz, Dış Oğuz bəylərinə yağmalat” buyruğunu verəcək idi.. Əməl eləməyəcəkdi. Evini yağmaladacaqdı. Amma Dış Oğuz bəylərini çağırmayacaqdı. Bu səbəbdən də düşmənçilik get gedə artmağa başlayacaqdı.)

Bayındır Xan gözlərini bir daha saray həyətinə dikdi. Sonra yenə biz tərəfə çöndü. Dedi:

– Qılbaş, nəvəm Uruzu gətirsinlər buraya. Siz isə, hələlik bəs olsun, gedin, dinlənin, sonra görüşürüz.

Hamımız ayağa durub baş əydik, Xan otağından çıxdıq.

* * *

Aruz Qoca dəstəsini çəkdi, getdi, Xan həyəti birdən boşaldı. Qılbaş Qazan ilə Qarağacın altında keçib oturdular. Mən dəxi bunlara yaxlaşdım. Qazan dedi:

– Gördünmü, Qılbaş, Aruz Bayındır Xana küsdü.

Demi, Qorqud?

– Küsdü. – Qılbaş dəxi Qazanın dediyini təsdiqlədi. – Amma özünə küsdü, biləsiniz.

– Özünə küsməmiş də kimə küsəcəkdi?! – Qazan, Aruzun qarasına deyindi. – Təkəbbürlüyü yerə, göyə sığmadı bunun. Hamı buna borclu imiş. Bu tonqalın tüstüsü düz çıxmadı, bir türlü işlər qayət olacaqdır. Sən nə dersən, Qılbaş?

– Baxalım, görəlim. Təkəbbürlük eyləyəni Tanrı sevməz. – Qılbaş Qazana cavab verdi. – Biz dəxi sevməyəniz.

(Bu kəlmə mənə xoş getdi. Qılbaş belə dedi: “Təkəbbürlük eyləyəni Tanrı sevməz, biz dəxi sevməyəniz.” Həqqən, Qılbaş az söylər, amma söylədiyinin anlamı böyük olur.)

– Mən bir Xana varım, bəylər, bir sözü, buyruğu varmı, yoxmu öyrənim, siz mənə burada gözləyin. – Qılbaş qalxıb bizi buraxıb Xan otağına tərəf getdi.

Qazan və mən, ikimiz Qarağacın altına sərilib atılmış palazın üstünə bardaş

qurub əyləşdik. O tərəfdən iki nökrə bizə gəldi:

– Buyurun, nə istərsiz? – sordular.

– Sənin qarnın acıxdımı, Qorqud? – Qazan mənə sordu.

– Yox. – Mən cavab verdim.

– Mən dəxi yemək istəməm. Ayran içəlim, istərmisən? – Qazan mənə baxdı.

– İçəlim, – mən razı oldum.

Qazan nökrələrə baxdı. Nökrələr baş əyib getdilər. Qazan dedi:

– Şirşəmsəddin yerdə yıxıldı, yatır, qayət bir qoyunu yedi. Bilirmisən, altı yerə bölündü, onunçün yedi, dörd yerə bölünsəydi, yeməzdi. İndi altını çəkir. Yaş ki o yaş deyil...

Sonra Qazan söhbəti qəfildən dəyişdi:

– Xan, qayət, yorulmuş olar. Bu axşam bir dəxi bizim mətləbə dönməsi ola bilirmi? – sordu.

– Bilməm ki. Hər şey ola bilir. Mənim özüm xeyli yoruldum. – Mən dedim.

Qazan gözün qıya tutub mənə baxdı:

– Qorqud, söylə, Tanrı eşqinə, Aruz mənim barədə çoxmu qarama danışdı, kölgəmə çoxmu qılıc çaldı? – sordu.

– Bir türlü şeylər danışdı. Qılıcını çaldı. – Mən dedim.

– Ürəyimə dammış idi. Kölgəmi qılıcladı, ya məni, heç fərq eləməz. O müxənnət Aruz olsun, mən Qazan... Necə dersən, Qorqud, Qaradarvaza ağzına İç Oğuzun qarılarını, xatunlarını yığalımı? Bayındır Xana mənim

barədə... eləcəyə təklifdə bulunsunlar. Xana xoş gedər, yoxsa?...

– Yox, olamaz, əlbəttə, Xana xoş getməz. Sən naümid olma. Tanrı kömək edər, hər şey yoluna düşər. – Mən dedim.

– Sən duymamış deyilsən, Xan, Aruza inandımı? – Qazan bir dəxi mənə sordu.

– Qazan, mən nerədən biləyim, Xan Aruza inandı, yoxsa inanmadı?! Mən Xanın beyninə girmədim ki. Hələ üzünə-gözünə heç baxıb durmadım. Özün gördüyün, mənimki yazmaq oldu. Xanın ancaq iri ayaqlarını görürdüm. Ayağının barmaqlarını oynadırdı, bunu gördüm.

– O zaman qəzəblənmişdir. Mən bilirəm, ayağının baş barmağını oynatdımı, susar durar, amma qəlbində qatı qəzəb edər. – Qazan fikirli dedi.

– Nə bilim?! Yum verəlim, Tanrı özü xeyrə calasın.

– Amin!

Nökrələr ayran gətirdilər. İkimiz də susamış idik, ayranı başımıza çəkdik. Bu zaman Qılbaş yenə ehmalca gəldi çıxdı, üz-gözündən bəlli idi ki, bir əcələri yoxdur. Qılbaş dedi:

– Xan buyurdu, istirahət etsinlər, dedi. Yarın sabahdan işimizə davam edərik. Biz razılıq etdikdən sonra yenə bir xeyli Qarağacın altında oturub artıq üçümüz dan-danışıq etdik, bəylərin mərcini, Şirşəmsəddini yada saldıq.

– Uruz gəldimi? – Qılbaş Qazana sordu.

– Gəldi, gəldi. Sən seçdiyən atı gedib gördü. Çox bəyəndi. Xan babam sağ olsun, əsən olsun, min yaşasın, dedi.

Axşam keçdi, gecə düşdü. Qarağacın düz başının üstündə bir parlaq dairənin içinə ay gəlib girdi. Ulduzsuz göy idi, özü də ki, gömgöy rəngə bürünmüşdü.

– Qorqud, sazını gətirdinmi bura gəlirkən? – Qazan mənə sordu.

– Yox, bəy, məqam saz məqamı deyil, özün bilirən.

– Öylədir, doğru dedin. Məqam heç saz məqamı deyil. Mən sazı niyə sordum, bilməm ki... Belə isə... – Qazan ətrafa boylandı, – Nə dersiniz, bəylər, saz yox, söz yox, di, o zaman, gedəlim dinlənelim. Mən, qayət, yoruldu. Sizi bilmənəm.

Doğru dersən, – mən dedim, – gec qaldı. Yatalım, bəylər.

– Siz dinlənin. – Qılbaş boylandı, qul-xələyiq yığışan tərəfə baxdı. – Mənim hələ görəcək işlərim var.

Qalxıb biri-birimizə “sağ ol, əsən qal” deyib odalarımıza dağılışdı. Döşəyə girdim, amma gecə yenə mənim uyquq yaralı şikar kimi məndən qaçmağa başladı. Gah mən onu haqladım, gah buraxdım, o qabağa getdi. Qayğılı fikirlər gəldi girdi başıma. “Dəxi Xan hər bir kəsi dinlədi, hər bir xəbəri aldı, bir kimsə qalmadı. Qayət, sabah son gündür. Xan öz qərarını, əlbəttə, söylər.

Tanrı özü köməyimiz olsun. Tanrı özü Oğuzu qorusun, amin!” Bu fikirlərlə gözüm məni qaranlığa apardı. Az keçdi, çox keçdi, bilmədim, qəflətən xoruzun ilk banı məni uyquqdan durquzdu. Sabah artıq açılmışdı. Tez yataqdan qalxdım, geyindim və Qılbaş, bilirdim ki, arxamca gələcəkdir, onu gözlədim.

Qılbaş gəldi, biz ikimiz Xan həyətinə çıxdıq, yenə Qarağacın altına gəldik. Bu gün sabahdan dağ başından duman enib Günortacın hər yerini sarmışdı. Qazılıq dağının soyuğu Xan həyətinə dolmuşdu. Qazan bu ara gözə dəymədi. Mən dəxi Qılbaşə bir şey sormadım. Yemə-içmə nöqərlər tələsik gətirdilər, dinməz-söyləməz qarnımızı doyurduq. Sonra Qılbaş “vaxtdı, gedək” dedi, biz qalxıb Xan otağına sarı getdik.

Bayındır Xan obaşdandan durmuş idi, Xan otağında keçib öz yerini tutmuş idi, bizi gözlirdi. Bizdən salam aldı, salam verdi. Baş əydik, gedib hər birimiz öz yerimizə oturduq, mən hazırlayıb kağızımı, qələmimi çıxarıb qənsərimə qoydum.

Bayındır Xan bunlara baxdı, baxdı, sonra belə dedi:

– Qorqud, oğul, sən, qayət, bu neçə gündə yoruldun.

Onları bir kənara qoy, sənənlə dan danışmaq istirəm.

Mən Bayındır Xanın səsində bir təlaş, qəzəb duymadım. Ürəyimə təskinlik

gəldi. Kağızları və qələmi çəkdim qırağa, diqqətimi Bayındır Xana cəmlədim. Bayındır Xan bu dəfə söhbətinə başlamazdan əvvəl üzünü Qılbaşa tutdu:

– Qılbaş, var, sən dəxi bizi tək burax, Qorquda deyəcəklərim var, Qazana da söylə, hazır olsun, Qorqudla işi bitirəlim, sonra onu mənə gətirərsən. Bir baxarsansa, gör, Şirşəmsəddin sağdı-əsəndi, yoxsa öldü qavat oğlu qavat?

Şirşəmsəddini xatırlayan tək Bayındır Xanın dodaqları qaçdı, dünənki yarışdan qayət xəbəri var imiş.

– Qorqud, oğul, yaxın otur, qənsərimə keç. – Qılbaş çıxcaq Bayındır Xan mənə dedi.

Mən yaxına keçdim. Bayındır Xan məni bir xeyli süzdü, sonra sordu:

– Sən nə dersən, Qorqud, oğul, bir kimsə dəxi qaldımı ki, bu casusla ilgili bizə türlü xəbər verməmiş olsun? Ya necə?

– Qalmadı, Xanım. Bir kimsənə qalmadı. Kim var idi, istintaq edildi, qayət. – Mən başımı yerə dikib yavaşdan cavab verdim.

– Yox, Qorqud, doğru söyləmədin. Bir kişi qaldı.

– Kim ola bu kişi, həşəmətli Xan? – Mən sordum və Bayındır Xanın

cavabından sonra damarımda qanım dondu.

– Sən, – Bayındır Xan cavab verdi. – Sən qaldın, Qorqud, oğul, demi?

Mən susub durdum, gözlərimi yerə dikdim, ürəyim necə guppuldadı, kürəyimdən soyuq tər necə axdı, gəldi tumanıma çatdı, həpsini duydum.

Amma Bayındır Xanın səsində yenə də qəzəb yox idi. Bu dəfə qəflətən əlin-əlinə çaldı, qas-qas güldü:

– Amma necə də qavat oğlanlarını Boğazca arvad sırça barmağına dolamışdır?! – Bayındır Xan gülə-gülə bunu dedi.

Mən qıpqırmızı olmuş idim, yer ayrılısaydı girməyə hazır idim, tək Bayındır Xanın qəlbindəki şübhələr bu sabahkı dağdan enən duman kimi tezcə gəlib tezcə də çəkiləydi.

– Qorqud, oğul, dedim ya, növbət gəlib sənə yetişdi. Dan-danışaq. Nə dersən? – Xan gülməyini zor-güc saxlayıb mənə gözlərini qıyıb baxdı.

– Bəli, həşəmətli Xan, – mən dəxi boşuna vaxt itirməyib sözümə başladım. – Doğru buyurdun, növbət mənə yetişdi. Nə istərsən, mən dəxi söyləməyə hazırım. Bəlli bilgil.

– Qorqud, bunları Boğazcaya sənmi qandırdın? – Bayındır Xan mənə sordu.

– Bəli, həşəmətli Xan, mən qandırdım.

– Mən düz yoldan getdim, cavab verdim.

– Ya, neçin öylə etdin, söyləmişən? Boğazca ilə sənin dəxi ilişginmi olmuş idi?

– Olmuş idi, mən dəxi bir zamanlar onun evinə düz yolu qoyub əyri yolla getdim. İndi isə zavallıya acıdım, günahımı qadir Tanrı göy üzündə, sən isə Xan, yer üzündə bağışlarsan, inşaallah.

– Belə... Sənin cavabın xoşuma getdi. Nə var idi, onu dedin, düz yolunu çaşmadın.

Bayındır Xan razılıqla dedi, mənim üzümə baxıb durdu.

Bir az susandan sonra Bayındır Xan bir dəxi bunu dedi, sordu:

– Sən mənə bu istintaqda çox kömək etdin, bilirmisən? Söyləmişən, bu işlərdən indiyə qədər anladığın nə oldu? Mən bu istintaqı neçin qurdum?

Mən bir qədər düşündüm. Bayındır Xan dəxi bir söz demədən mənim cavabımı gözlədi. Nəfəsimi dərindən alıb belə cavab verdim:

– Həşəmətli Xan istədi, “casusu qaçıran kimdir?” öyrənib bilsin, ona qatı qəzəb eləsin, Oğuzə görk olsun.

– Öyləmi? – Bayındır Xan maraqla mənə baxdı. – Öyləmi düşündün?

– Bəli, Xanım, öylə düşündüm.

– Qorqud, oğul, – Bayındır Xan dedi. – Mən bunları istintaqa başlamazdan öncə artıq bilmiş idim. Duymadınmı?

(Əlbəttə, mən düşündüyüm doğru idi. Xan istintaq deyil, imtahan qurmuş

imiş. Əsl məqsudi isə nə idi – bunu bircə özü bilir.)

– Bəli, Qorqud, əlbəttə, bilir idim, vəqəni mənə anlatmışdılar. – Bayındır Xan ürəyimdən keçənləri gözlərimdən oxudu, davam etdi, mənə cavab vermiş oldu. – Mənim əsas məqsudim, oğul, biləsən, casusla ilgili deyildir. Mənim əsas məqsudim... sənə söyləyim, “Oğuzu içindən parçalayan qavat oğlu qavat kimdir?” sorusuna cavabdır. Mən bu cavabı aradım, Qorqud, oğul. Bu cavabı dəxi mən buldum, bəlli bilgil.

Mən nəfəsimi alıb-verməyə də ehtiyat etdim. Xan otağında sükutun səmindən başqa bir səs yox idi.

– Sən nə dersən, kim ola bu qavat oğlu qavat? – Bayındır Xan sordu.

(Yenə məni imtahana çəkir. Hər birimiz bilirik, deyilmi? Yox. Olmaz. Aruzu deyimmi? Yenə yox. O zaman kim... kimi deyim? “Heç kimi demə, Nur daşından qəlbimə şəfqət qanı axdı, heç kimi demə, – Nur daşından xəbər gəldi, – Xan özü öz sonucuna gəlmişdir. O səndən cavab gözləmir. O özü-özü ilə dan danışır”. Nur daşı mənə bu işarəti verdi, mən dəxi susub durdum, yum verdim.)

– ... Bir düşünsənə, Qorqud, oğul. Kimi dindirdim, Aruz dedi. Mən Aruzu heç bəyənmədim, bilirmisən?! Neçin bəyənmədim?! Bunun səbəbi çoxdur. Amma gördünmü, Aruz tək kişi oldu,

Boğazca ilə söhbətini açıb tökmədi ortaya?!

– Bəli, Xanım, öylə oldu. – Mən dedim.

– Bəli, öylə oldu. Qazana nə dersən? – Bayındır Xan sordu və susdu, məndən cavab gözlədi.

Mən şaşırdım:

– Qazanmı? Qazan İç Oğuzun güvəncidi, Bayındır Xan.

– Bəli öylədir, amma Qazan Qalın Oğuzu içəridən gəmirən canavardır həmi. Şaşırdınmı? Heç şaşırma. Dinlə məni. Mən sənə söyləyəyəm. Heç kimə yox. Sənə. Bircə sənə. Bilirəm, bir zaman gələcək, gərəyin olacaq. Qorqud, oğul, ava gedən qavat bütün ordunu özü ilə apararmı? Apararsa, akınlarda ad çıxarmış dayısını el-obanın üstünə qoymazmı? Qazan ava çıxınca Aruz ona doğru etdi sordu: “Uzağa, çox uzağa, qorxulu səfərə gedirsən, yurdda ordun üstünə kimi qorsan”. Qazan nə etdi? Aruzu ordusu üzərinə qoymadı, ağızından süd qoxusu gələn oğlancığını qoydu. Aruz küsdürdü. Öylədir, öylə deyil? Aruz Qazandan sonra birinci olmaq dilər. Qoymadı, olmaz dedi, mən səni saymanam, dedi. Sonuc? Düşmən yurdu daradı, ulu savaş oldu. Bu belə. Sonra. Bəkili sınırdan çağırıb qonaq eyləyəlim, bəylər, dedi, ava çıxalım. Çıxdılar, yedilər, içdilər, demi? Sonra nə etdi? Bəkilin yediğini burnundan tökdü, hünərinə “sənin hünərin deyil,

atın hünəridir” dedi. Bəkili dəxi küsdürdü. Etdimi bunları? Bəli, etdi. Sonrası nə oldu? Bəkil geri evinə gedər oldu, Oğuza asi olmaq istədi, qoymadılar, ava çıxdı dərđini dağıtsın deyın, atdan yıxıldı, sındı, düşmən Qara Təkur Oğuzun sınırına qondu. Sonuc? Yenə savaş! Bunları Qazan yaptı, Qorqud, Qazan... düşünürmüsən?

Bu yana, qavat oğlu qavat evini yağmalatdı. İç Oğuzu çağırdı, bu dəfə Dış Oğuzu çağırmadı. Səbəb nə idi? Söylərmisən mənə, mən dəxi bilmək dilərim. Mən bunu bilmirəm. Bir səbəb yox ki. Bəylərbəyinin kefi belə istədi, demi? Xatunu belə söyləmiş. Olurmu? Olurmu soruram, Qorqud?! Sənə soruram. Olmaz! Olmaz, Qorqud, oğul, olmaz. Heç olmaz.

Bayındır Xan susdu, nəfəsi təngimiş idi, nəfəsini dərdi. Bayındır Xanın rəngi qıpqırmızı olmuşdu. Başını əyib pəncərədən həyətdəki çiçəkliyə nəzər yetirdi. Bir müddət sükutun səsini dinlədi, sonra yenə mənə sarı döndü, sözünə davam etdi:

– Hələ mən bunun o biri qəhrəmanlıqlarından danışmıram. Anası əsir, halalı əsir, oğlancığı əsir... Bu qavat qarıcıq anasını Şöklü Məlikdən geri diləmişdir, halalını, oğlancığını yox, “necə gətirmisən sənə əsir-yesir olsun” demişdi. Hərbi hiylə imiş... Oğuzda uşaqlara get söylə bu

hərbi hiyləni. Bəylərbəyinin hərbi hiyləsinə baxınən. Sənə mən distur verdimmi ordunu başına yığıb Oğuzu qatı düşməne açasan, ava gedəsən?! Verdimmi mən distur? Susursan, Qorqud. Vermədim, bəlli bilgil.

Bu yana, Beyrəyi dəxi yanından bir yerə buraxmaz. Nədi bunları belə bir-birinə bağlayan, bilməm ki. Bu Beyrək, sən söyləmədən dəxi mən bunun nə əməllər ziyəsi olduğun bilir idim. Burla Xatunla qurğu qururmuş. Xatunda ağılmı olar?! Öysəl olmuş dananın ağzının suyu axan kimi Basat derkən bunun ağzının suyu da öylə axdı. İndi Basata görə Aruzdan intiqam almaq dilər. Ortada başqa nəsnə yox. Nə Qazan bunu anlar, nə Beyrək. Xatunda ağıl olmaz söylədim, ya?! Amma Xatunda ağıl yerinə bir türlü başqa şeylər olar, onu dəxi biz anlamarız. Hələ Qazan, Beyrək heç anlamaz. Bu Beyrək var ya? Gül kimi evində halalı. Baybecanın qızın derəm. On altı il bunun yolunu gözləmədimi?! Evində halalını qoyub nə düşmüşən Oğuzu pınar-pınar gəzirsən? Bu qavat oğlu qavat bir də gördün, bizim qızı başından elər, mən bilirəm. Şirşəmsəddin qavat demədən də bilir idim. Əlbəttə, buna bir əncam bulmamız lazım. Aruz Oğuzla təhlükədir. Beyrək isə mənim evimə təhlükədir, biləsən. Bu Oğuzu ki mən qurmuşam, bu evimi ki mən

ucaltmışam, gərəkir ki, İç Oğuz da, Dış Oğuz da, tüm qalın Oğuz südəmərindən əldə qılinc tutanınadək gərəkdir ehtiram qılsın. Oğuz öncə özü-özünə ehtiram etməzsə, Arşın Dirək Təkurmu bu ehtiramı qılacaq, ya Şöklü Məlikmi? Buyur, o gün Trabzon məliyindən xəbər gəldi, ona da Bayburd söyləyibmiş bu Beyrəyin oradakı əməllərini. Nə zindan, nə həbs, nə məhrumiyyət? ... Boşuna rəvayətlərdir. Qonaq kimi aparıblar, saxlayıblar, Bayburdun bir biki qızı varmış, o qızı yolundan eləyib, qız dəxi bunun ucundan bütün elçilərini geri göndərirmiş, Beyrək mənim sözlümdür, mənə halallığa alacaqdır, söz vermişdir, deyirmiş. Babası, anası bu qavatın yolunu gözləyə-gözləyə məzara gömüldülər, bu, Təkgözün üstünə gedən ordudan qaçıb getsin deyın Bayburdda özünə isti ocaq bulubmuş... Oğuzun başında bu gün olmasa da, yarın bir bəla vardır, Qorqud, bəlli bilgil. Nə edəlim?! Necə edəlim?! Tədbir qılmamız gərəkir. Dış Oğuz dişini artıq qıcadı. Aruz boynunu kənara çəkdi. Qayət, Aruz savaşı tədbirini qılacaqdır. Hələ mən bu Qazılıq Qocadan dəxi bir şeylər anlamıram. Düzmürd qələsindən dönəli, bilirəm ki, Aruzla tez-tez görüşürlər. Amma dəxi nə deyirlər, nə qoyurlar, onu bilməm. Qazılıq Qoca dəxi Dış Oğuzdandır, Aruzun qövmü

sayıla bilir. O zaman Dış Oğuzu razı salmaq üçün mən bunu vəzirliyə aldım. İndi Aruzla iyləşir. Bax belə, Qorqud, oğul. Belə-belə işlər. Sən dəxi “casus”, “casus” dersən, bu casus məni, sənə söylədim ya, çox az ilgiləndirər. Suç da ki bizim özümüzdə. Suç Qazanındır, Qorqud, Qazanın.

Bayındır Xan bunları yana-yana söyləyib yum verdi, susdu. Mən dəxi susdum. Bəli, bu imiş Xanın əsl öyrənmək istədiyi mətləb. Kim Oğuz içində nəyi dilər?! Oğuzun irinli yarası hardadır? Artıq uzun zamandan bəri ikiyə bölünmüş Qalın Oğuzun sözdəki birliyi bu gün niyə tük qədər nazik oldu? Suçlu kimdi? Bayındır xan sözünü boşuna deməz. Suç Qazanın imiş. Qazan, Qazan... İndi kim nə yapa bilir ki... Mənlik deyil. Ümid qaldı Xanın şəfqət damarına. Ey Nur daşı...

– Qorqud, oğul, məni yaxşı dinlə. Qazan mənim göykümdür, mən Qazana yapmalı olduğumu yapamam. Sən nə dersən?

– Doğru buyurursan, Xanım. Qazana qəzəb eləsən, o zaman Oğuz doğrudan doğruya birdəfəlik parçalanıb ayrılır. Savaş başlar, amma bitməz.

– Öylə. O zaman bəs nə edəlim? – Bayındır Xan sordu. – Bizə gərək olan odur ki, savaş başlamadan bitsin, unudulsun. Bizə bir başqa suçlu gərəkir.

– Xan, suçlu vardır. – Mən ehtiyatla dedim.

Bayındır Xan gözün qıya tutub maraqlı içində mənə baxdı.

– Bəli, həşəmətli Xan. Suçlu Aruz Qoca olursa, bu iş bitirmi?

– Qorqud, suçlu varsa, cəzası da olmalıdı. Aruz nə deyəcəksən? Yığacaqdır başına Dış Oğuzu, hərzə-hərzə söylənəcək, söylənəcək, axırı bu işini böyük savaşa başlayacaqdır. Amma bitəcəkdir?! Aruz dersən, bu Aruz hələ ki bir yaman iş yapmadı...

– Yaparsa?.. – Mən sordum.

– Nə yapacaqmış ki, Aruz? – Bayındır Xanın qara gözləri qorxunc parıldadı. – Mənə qarşımı yapacaqdır?

– Xanım, Aruz distursuz bir Oğuz bəyini öldürürsə, cəzası varmı? – Mən sordum.

– Var! – Bayındır Xan cavab verdi. – Distursuz öldürərsə, var, hesab verəcəkdir.

– Xanım, Aruz cəzasını alarsa, Qalın Oğuz Aruzdan dönərsə, İç Oğuz Dış Oğuz savaşı sona yetərmi?

– Yetər! – Bayındır Xan yenə qətiyyətlə dedi.

– O zaman, Xanım, Aruzun bu suçu işləməsi lazım.

Bayındır Xan diqqət edib mənə baxdı. Mən davam etdim:

– Bəli, həşəmətli Xan, qurban gərəkir. Bu qurban varsın Aruz, səni Qazanla bərişdirmağa gəldim desin.

– Sonra nə olsun? – Bayındır Xan qatı maraqlı etdi.

– Sonra, Xanım, Aruz suç işlətsin, bunu... öldürsün. Daha sonra Qalın Oğuz Aruza cəza versin. Məsələ bitsin.

– Öyləmi? – Bayındır Xanın səsi yavaş çıxdı. – Kim olacaqmış bu qurban, söyləmişən?..

Məqam yetişmiş idi. Mən düşünmədən-daşınmadan dodaqlarımı səssizcə tərpedərək bu qurbanın adını Bayındır Xana dedim.

Bayındır Xan yenə mənə çox diqqətlə baxdı. Bu dəfə mən Bayındır Xanın gözlərinin dibsiz dərinliyində bu adın onsuz da mən deməzdən çox-çox əvvəl gizlənmiş olduğunu gördüm. “Xan hər şeyi əvvəlcədən düzənləmiş, qurğusunu qurmuş idi, adı məndən çıxarmaq idi məqsudi” kəlmələri yenə də havada fırlanıb könlümə girdi. Hardan gəldi bu kəlmələr? Qayət, Nur daşından gəldi, özgə gələn yer varmı ola, əlbəttə yoxdur...

– Dünya gəlimli dünyadı, amma dünya həmi ölümlü dünyadı, Qorqud. Əcəl alır, yer gizlədir, sirtini özündə saxlayır. Sən bu işi sona yetirə bilirmisən? – Bayındır Xan mənə sordu.

– Dünya qoca dünyadı, həşəmətli Xan. – Mən söylədim. – Bu dünyada sirt qalarmı, qalmazmı, onu mən bilmənəm. Mən Oğuzda sirləri könlümə yığa-yığa nə hala düşdüm, bilirmisən?! Bu dəxi

sirlərin sirri olar. Könlümün məzarlığına gömülər, amma dünya ki dersən, bu, bir adam kimidir, bu gün vardır, yarın yoxdur. Yarın olmazsa, sirtini kimə verəcəkmış?..

– Sənin bir sirtin dəxi artacaqmış. – Bayındır Xan dedi. – Amma dünya ki dersən, Qorqud, oğul, dünya qoca deyil. Dünya dediyin cavan dünyadır.

– Xan doğru buyurur. Amma... dəxi nə qaldı bu dünyanın başına gəlmədi?! Odlu mancanaqları dəxi icad etdilər...

– Dünya cavan dünyadı, Qorqud. Kişinin uzun yaşının ucu ölumdür. Dünyanın yaşının isə ucu olmazmış. Bilirmisən... Bilirmisən, kim bunu mənə dedi? Bilmirsən. O zaman dinlə... Babam! Babam mənim bunu derdi, heç unutma. Babam Qamğan derdi... Bir dizini yerə basıb gözünü qıya tutub mənə, məndən keçib o tərəfə, gen dünyaya baxdıqca baxa durub bilirmisən nə derdi?! Deyəcəyəm, həpsini deyəcəyəm. Dinlə məni, gərəkin olacaqdır. Babam Qamğan derdi ki...

... artıq kim bilir neçənci gündür, zəlzələdən sağ çıxan insanlar ah-zar içində, sonsuz kədər və qüssə içində ölənlərin qoxumağa başlamış cəsədlərini dəst-dəst bir yerə yığır, sonra bütün güclərini toplayaraq bu cəsədləri Gəncənin şimal səmtində yerləşən qədim Səbzivar qəbristanlığına daşıyıb orada dəfn

edirdilər. Qəbristanlıqda yeni qazılmış qəbirlər üzündən addım atmağa yer qalmamışdı... Qəbirlərin üstü isə vəhşi-vəhşi səslər çıxarıb dövrələmə uçuşan, irili, balacalı, saysız-hesabsız quşla dolu idi və bu mənzərə insanların qəlbini, həm də qorxu ilə doldururdu. Darmadağın olmuş evində, bir möcüzə, sağ qalmış qoca bir münəccim vardı, sözünə-falına çoxdandır kimsə inanmırdı, qətiyyətlə belə dedi: “Bu quşlar ölüb gedən günahsız biçarələrin ruhlarıdır, sakitlik arayırlar. Qorxmayın, uçub-uçub sonunda yorulacaqlar və o zaman bizləri əbədi olaraq tərk edib buralardan gedəcəklər...”

* * *

Son söz

və yaxud natamamlığın damğası

Şərqsünas qıza söz verdiyim kimi A27/733 nömrəli qutudakı Yarımçıq Əlyazmanı ona, ya da aşağıda, girəcəkdəki qapının sağ tərəfində yerləşən Əlyazmaların qorunma otağına qaytarmalı idim. Nədənsə, mən bu qızın özünü bir də görmək istədim. Son dəfə Əlyazmanı səliqə ilə qutunun içinə yerləşdirəndə beynimdən qəfil keçən belə bir fikirdən özüm də diksinən kimi oldum. “Bu qızı bir daha görməyəcəyəm. Axtarsam da, yoluna-

izinə düşsəm də, o artıq mənim üçün yox oldu, uçdu, dağıldı, itdi...”

Paltomu geyinib otaqdan çıxdığım yerdə az qala üz-üzə toqquşduq. İçində Əlyazma olan qutu qoltuğumda idi, əlimdə isə bu qızın Əlyazma mətnini yazıb mənə verdiyi dəftərlər vardı. Birtəhər qoltuğumdakı qutunu ona ötürdüm və elə bil nə isə həm yüngülləşdim, həm də rahatlaşdım. Təşəkkürlər, nə bilim nələr, bir sözlə, ehtiramların izharı və sairədən sonra Şərqsünas qız yenə də üzünün bir cizgisi belə dəyişmədən qutunu məndən alıb bərk-bərk qucaqladı və heç bir söz soruşmadan durub gözlədi. Çox istəyirdim ki, o, nəsə soruşsun, mən də ona düşündüklərimdən, hiss etdiklərimdən bir şeylər danışım, o isə susdu. Getməyinə də getmirdi, danışmağına da danışmırdı, elə bil gözlərilə baxıb arxayın olmaq istəyirdi ki, mən nəhayət buraları tərk edib birdəfəlik çıxıb gedirəm.

Yavaş-yavaş ikimiz də bir kəlmə kəsmədən çıxışa tərəf yönəldik, o yaqın ki, Əlyazmaların qorunma otağına gedəcəkdə, mən də ki İnstitutdan çıxacaqdım. Beynimdə yenə də Yarımçıq Əlyazmadakı Bayındır Xanla Qorqudun son söhbəti dolaşmağa başladı. Qoca Bayındır Xan! Gənc Qorqud! Bunların arasındakı dünya! Qoca Xanın gənc dünyası və gənc Qorqudun qoca dünyası. Nə təhər

demişdi Qorqud: “Odlu mancanaqları dəxi ixtira etdilər, nə qaldı?” Mən birdən anladım ki, onların hər biri öz dünyasında o birisi ilə söhbət edir; Bayındır Xanın dünyasında öz Qorqudu var idi, Qorqudun dəxi dünyasında öz Bayındır Xanı var idi. Bunlar bir-biri üçün bir yerdə yoxdular... Bəs bu məndən qabağa düşüb amma bütün vücudu ilə hər hərəkətimi sanki izləyən, Yarımçıq Əlyazmanı öz içində bələnməmiş uşaq kimi gizlətməmiş qutunu qucağına sıxıb dikdabanları ilə taqqataq salan bu arıq, çəlimsiz qızın öz dünyası necə, varmıydı? Mən onun dünyasında kim idim?! Niyə onun silueti mənə o cızmaqaraların içindən açıqca, lap aydınca sezildi, eynən mənimlə qapı ağzında toqquşan zaman üzündəki o ifadə idi həmmən silueti mənə tanıtmışdı. “Söhbətdən qaçır, bilərəkdən qaçır. Bəlkə də bütün İnstitut əməkdaşları Şərqsünas qızın bu cür görkəmi ilə, mənim getməyimi, yox olmağımı gözləyən bütün işçilərin vahid arzuniyyətini özündə cəmləmiş səbirsiz görkəmi ilə hamılıqla məni yola salırdı və əlbəttə bu, belə idisə heç bir əlavə söz-söhbətin yeri ola bilməzdi. “Görəsən Şah İsmayilla bağlı mətnlə Qorqudun mətni arasında bir uyğunluq, gizli də olsa bir əlaqə vardır, yoxsa?.. Soruşsam bundan, necə olar? Yox,

bunlar lap çaşarlar, elə bilərlər, tədqiqat-zad yazmaq niyyətim var. Bu saat bizim arxamızca dəlikdən-deşikdən görünən, görünməyən min bir yerdən min cür göz baxır. O nə qapıdı, cırtıldağa-cırtıldağa örtüldü, kölgəsi elə bil...” Qız irəlidedə, mən onun arxasınca enli pillələrlə aşağı düşməyə başladıq. Üç gün bura gəlib-getməyimin indi, bir azdan nəhayət sonu çatacaqdı. Özümü hazırlayırdım ki, Şərqsünas qızla bir daha əməlli-başlı vidalaşım, dərin təşəkkürlərimi ona yetirim, amma, necə bilirsiniz, heç arxasına da baxmadan, mən, elə bil, heç yox idim bunun üçün, pilləkənləri tez-tez düşüb gedib girdi o Əlyazmaların qorunma otağına, yox oldu, əridi.

Küçəyə çıxdım. Onun mənə verdiyi dəftərləri (iki qalın dəftər idi) əlimlə bir də paltomun cibində yoxladım. Rahatlıqla köks ötürdüm. Tərəddüdlərimin sonu, deyəsən, gəlib çatmışdı. Yəqin ki, bu bitəcəksə, elə-belə də bitəcək. Eynən bizim Əlyazmada olan kimi. Natamamlıq artıq, deyəsən, öz damğasını “Yarımçıq Əlyazma”ya aid nə vardısıa hər şeyə vurmuşdu. Əlbəttə ki... Nə edəcəyimi beynimdə götür-qoy edə-edə uzun bir yoldu, gedirdim və birdən gəlib yadıma düşdü ki, üzündə lal məzəmmət Şərqsünas qızın mənə dediyi kimi...

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ebru DEMİR

Doğum yeri : Kars

Doğum tarihi : 10.10.1989

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite : Kafkas Üniversitesi

Fakülte : Fen-Edebiyat

Bölüm : Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce : KPDS (...) ÜDS (...) TOEFL (...)

... :

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı kurum : Milli Eğitim Bakanlığı

Görevi : Öğretmen

Tecrübe süresi :

KATILDIĞI

Kurslar :

Projeler :

İLETİŞİM

Adres : Kars / Merkez

E-mail :